

Politikatudományi tanulmányok
2022

Budapest

POLITIKATUDOMÁNYI ELŐADÁSOK AZ
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS
JOGTUDOMÁNYI KARA DOKTORI ISKOLÁINAK
KONFERENCIÁJÁN

2022. június 17.

Kiadja: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
1053 Budapest V. Egyetem tér 1–3.
ISSN 2064-986X
DOI 10.56965

Szerkesztette: Dr. Antal Attila

Budapest
2022

TARTALOM

Tartalom	3
Előszó	5
A Kari Doktorandusz Konferencia Politikatudományi Szekciójának programja	6
Program	6
Czene-Joó Máté: Reziliencia, az ellenálló képesség régi-új paradigmája: elméletek, modellek, perspektívák	7
Bevezetés.....	7
Definíció, genealógia és koncepcionális alapok.....	8
Reziliencia a politikatudományban	10
Összegzés	14
Felhasznált irodalom	15
Máté Czene-Joó: Resilience, an Old but New Paradigm: Theories, Models, Perspectives .	17
Ferencz Gábor: Transznacionális populizmus Európában	18
Bevezetés.....	18
A társadalmi mozgalmak európaizációja	19
Populizmus, nacionalizmus és transznacionalizmus	20
A kutatás módszertani háttere	21
Elemzések.....	22
Alternatív elbeszélések Európáról.....	22
„A nép” diszkurzív létrehozása	23
Transznacionális identitás	24
Meggvitatás	25
Összefoglalás.....	26
Felhasznált irodalom	28
Gábor Ferencz: Transnational Populism in Europe	30
Krasz Péter: A szlovén pártrendszer átalakulása a 2022-es választást követően	31
Bevezetés.....	31
Illékonyág	32
Zártság	34
Megjósolhatóság.....	34
Összefoglalás.....	40
Felhasznált irodalom	41
Péter Krasz: The Transformation of the Slovenian Party System after the 2022 Elections.	42
Rontó Renáta: A parlamenti házszabályok változása Magyarországon –	43
Bevezetés.....	43
A házszabályok jelentősége.....	43
Sieberer – Müller – Heller modell.....	45
Összefoglalás.....	48
Felhasznált irodalom	49
Renáta Rontó: The Transformation of Standing Orders in Hungary	50
Juhász Vanessza: Az érvelés, mint politikai cselekvés	51
Bevezetés.....	51
„Aki politizál az mindig válaszol és mindig válaszra vár”	52
A pragmadialektika elméleti kerete.....	53
A cselekvés eszköze: a stratégiai manőverezés.....	53
A deliberáció politikatudományi és pragmadialektikai megközelítése	54

A kommunikatív tevékenységek a pragmadialektika alapján	55
Stratégiai érvelési hibák	56
Konklúzió	57
Felhasznált irodalom	59
Vanessza Juhász: Argumentation, as a Form of Political Activity	60
Papházi Viktor: Demonstráció-kutatások a nemzetközi politikatudományi irodalomban – a protest survey kvantitatív módszerei.....	61
Bevezetés.....	61
A klasszikus protest survey design.....	62
Adatfelvétel dinamikus tömeg esetén.....	62
Adatfelvétel statikus tömeg esetén	64
A módszer korlátai	64
Válaszadás és eredményesség	66
Egy alternatív módszer: vegyes mintavétel.....	67
Összefoglalás.....	69
Felhasznált irodalom	70
Viktor Papházi: Quantitative Protest Survey Methods in the International Political Science Literature	71

ELŐSZÓ

2022-ben ismét jelenléti formában került megtartásra a Kari Doktorandusz Konferencia, amely ismét jelentős tudományos és közösségi tapasztalatot jelentett a Politikatudományi Doktori iskola doktoranduszai és minden egyéb résztvevő számára. A 2021-es év online konferenciája után újra személyesen oszthattuk meg egymással álláspontunkat és adhattuk visszajelzéseket a konferencián elhangzott előadásokra, segítve ezzel a Politikatudományi Intézet keretei között folytatott tudományos kutatásokat.

Ebben az évben a Kari Doktorandusz Konferencia Politikatudományi Szekciójába 10 PhD-hallgató jelentkezett. A 9 elhangzott előadást a korábbi évek tapasztalatai és mintái alapján három panelbe szerveztük: *Politikaelmélet, ideológiák, reziliencia panel* (vitavezető: Dr. Boda Zsolt); *Populizmus és pártrendszer panel* (vitavezető: Dr. Antal Attila); *Parlamentarizmus, rendszerkritika panel* (vitavezető: Dr. Szabó Andrea). A kötetben hat szerző tanulmánya kapott helyett, amely leképezi a 2022. június 17. elhangzott előadások sokszínűségét, a Politikatudományi Doktori Iskolában zajló kutatások sokféle irányát. Czene-Joó Máté a politikai rezilienciával, az ellenállóképesség régi és új paradigmájával foglalkozott. Ferencz Gábor az európai transznacionális populizmusok tendenciáit vizsgálta meg átfogó jelleggel. Krasz Péter a szlovén pártrendszernek a 2022-es választás következtében való átalakulásával foglalkozott. Rontó Renáta a parlament házszabályok változását elemezte történeti kontextusba ágyazva. Juhász Vanessza az érveléssel, mint politikai cselekvéssel kapcsolatban folytatott kutatásait tárta a közönség elé. Végül, de nem utolsó sorban Papházi Viktor a nemzetközi politikatudományi irodalom keretében vizsgálta meg a demonstráció-kutatásokat.

Az eddigiek felvillantják a Politikatudományi Doktori Iskola keretében zajló sokféle, sokirányú és interdiszciplináris kutatásokat. A korábbi évek online eseményei után a Doktori Iskola kutatói közösségnek sokat jelentett a személyes találkozás és a tapasztalatokat felhasználva a jövőben is folytatni fogjuk a Doktorandusz Konferenciák tudásmegosztáson és a tudományos közösségünk eredményeihez való hozzájáruláson alapuló gyakorlatát.

2022. augusztusa

A szerkesztő

**A KARI DOKTORANDUSZ KONFERENCIA POLITIKATUDOMÁNYI SZEKCIÓJÁNAK
PROGRAMJA**

2022. június 17.

PROGRAM

09.00-09.10	Plenáris ülés: dékáni köszöntő	
	Előadó	Cím
09.15-10.30	Politikaelmélet, ideológiák, reziliencia Vitavezető: Dr. Boda Zsolt	
	09.15-09.30 Kovács Beáta	A bátor baloldal és a gyáva jobb? A félelem és az ideológiai identitás kapcsolatáról (témavezető: Dr. Mándi Tibor)
	09.30-09.45 Czene-Joó Máté	Reziliencia, avagy az ellenálló képesség régi-új paradigmája: elméletek, modellek, perspektívák (Dr. Boda Zsolt)
	09.45-10.00 Derekas Győző	Az ember képe Carl Schmitt Land und Meer-jében (Dr. Szabó Márton)
	10.00-10.15 Koroncai András	A politikai és a szuverén Carl Schmittnél (témavezető: Dr. Karácsony András)
	<i>10.15-10.30 Vita</i>	
10.45-12.00	Populizmus és pártrendszer Vitavezető: Dr. Antal Attila	
	10.45-11.00 Ferencz Gábor	Transznacionális populizmus Európában (témavezető: Dr. Antal Attila)
	11.00-11.15 Benedek István	A populista választási autokrácia elmélete és gyakorlata (témavezető: Dr. Arató Krisztina és Dr. Fleck Zoltán)
	11.15-11.30 Krasz Péter	A szlovén pártrendszer átalakulása a 2022-es választást követően (témavezető: Dr. Antal Attila)
		<i>11.30-11.45 Vita</i>
12.00-13.00	Parlamentarizmus, rendszerkritika Vitavezető: Dr. Szabó Andrea	
	12.00-12.15 Rontó Renáta	A magyar parlamenti házszabályok (témavezető: Dr. Stumpf István)
	12.15-12.30 Juhász Vanessza	Az érvelés, mint politikai cselekvés (témavezető: Dr. Bene Márton)
	12.30-12.45 Papházi Viktor	Demonstráció-kutatások – a protest survey módszerei (témavezető: Dr. Szabó Andrea)
		<i>12.45-13.00 Vita</i>

**CZENE-JOÓ MÁTÉ: REZILIENCIA, AZ ELLENÁLLÓ KÉPESSÉG RÉGI-ÚJ PARADIGMÁJA:
ELMÉLETEK, MODELLEK, PERSPEKTÍVÁK**

DOI: 10.56965/2022.1.Czene

Bevezetés

A reziliencia fogalma rendkívüli népszerűsége tett szert számos tudományterületen az elmúlt évtizedekben, találkozhatunk vele mind természet- és társadalomtudományi kontextusban, elsősorban az ökológia és környezeti tanulmányok¹, továbbá a biztonság-² és politikatudományok³ területein is. A reziliencia fogalmát leggyakrabban „rugalmas ellenálló képességként” fordítják, amely értelmezhető lokális és nemzeti, kollektív és egyéni szinteken, továbbá általában a különböző természeti és társadalmi válságjelenségekre, katasztrófákra, fenntarthatósági kihívásokra adott válaszok vonatkozásában, az érintett szintek és szereplők effektív felkészülésének, autonóm cselekvő képességének és adaptációs kapacitásának vonatkozásában alkalmazzák⁴. A fogalom nem csupán tudományos, analitikus kategória, hanem politikai aktivizmus és közpolitikai programok tárgya is egyben, számos ország és nemzetközi szervezet alkalmazza, mint például az Európai Unió⁵ vagy az ENSZ⁶, a gazdasági és politikai stabilitást, továbbá fenntartható fejlődést célzó programjaikban, illetve a koronavírus-járvány és az azzal járó válságjelenségekkel való szembenézés eszközeként⁷.

A rezilienciát több szinten és dimenzióban is értelmezhetjük. Elsőként egyéni szinten, amely az individuuum traumákkal szembeni ellenálló képességére utal, ez elsősorban a pszichológia tudományága számára releváns. A csoportok és közösségek vonatkozásában az ellenálló képesség a kollektív cselekvés különböző módozataiban jelenik meg, és olyan karakterisztikákat azonosítanak vele, mint a közösség belső diverzitásának megőrzése, a létfontosságú funkciók működtetéséhez szükséges források biztonsága és redundanciája, vagy a részvételiség ösztönzése⁸. Intézmények vonatkozásában a rezilienciát az azok felkészülését és változáshoz való alkalmazkodóképességének megteremtését szolgáló eljárási formák, mint például különböző jövőkutató tevékenységek alkalmazása, a válságeseményekkel kapcsolatos cselekvési tervek megalkotása és a szervezeti-kollektív jelentésadási folyamatok, illetve a folyamatos reflexióra és tanulásra készítő mechanizmusok alkalmazásában érhetjük tetten⁹. Végezetül az ellenálló képességet gyakran terjesztik ki a társadalom vagy az állam egészére vonatkozó rendszerszintre, ami az előbbieken tárgyalt dimenziók és szintek összességéként jelenik meg, ezzel az értelmezéssel találkozhatunk például az Európai Unió esetében is¹⁰.

A kutatásom motivációit elsősorban az elmúlt évek eseményei, a koronavírus-járvány jelentette gazdasági, politikai és egyéb társadalmi válságjelenségek, az azokra adott kormányzati reakciók és válaszkísérletek, illetve a tudományos reflexió igényei adják. Hazánkban visszafogott, de élénkülő érdeklődés mutatkozik a reziliencia tudományos

¹ Holling 1973; Bodin – Wiman 2004.

² Thoma et al. 2016.

³ Humbert – Joseph 2019.

⁴ Longstaff et al. 2010; Duchek 2020.

⁵ Ld. Global Strategy 2016.

⁶ Kimber 2019.

⁷ Pereirinha – Pereira 2021.

⁸ Székely 2015; Longstaff et al. 2010.

⁹ Vogus – Sutcliffe 2007; Weick – Sutcliffe 2007; Xiao – Huan 2017; Duchek 2020.

¹⁰ Manca – Benczur – Giovanni 2017.

vizsgálata irányában¹¹, politikatudományi szempontból pedig mint alulexponált, sőt, feltérképezetlen területről beszélhetünk. Nemzetközileg ennek az ellenkezőjét tapasztalhatjuk, az elmúlt évtizedekben a reziliencia csaknem minden kapcsolódó diszciplína fősodrába betört, a közelmúlt válságos időszakának eseményei pedig katalizátorként szolgáltak az ellenálló képességgel és adaptációval foglalkozó tudományos diskurzus elmélyítéséhez és új szempontokkal való kibővítéséhez. A kutatás tehát hiánypótló jelleggel, Magyarországon az eddigiekben mellőzött területen való vizsgálódásra tesz kísérletet, a reziliencia fogalmi alapjainak és politikatudományi szempontból releváns aspektusainak vizsgálatával.

A következőkben arra vállalkozom, hogy röviden bemutassam a reziliencia definícióját, genealógiáját, tudományterületek közötti transzferét és legfőbb meghatározási kísérleteit. Ezt követően felvázolom a jelentőségét a politikatudomány számára, megpróbálom elhelyezni a vonatkozó kormányzással kapcsolatos elméletek között, ismertetem a legfőbb vonatkozó politikai dilemmákat, majd összegzéssel zárom a tanulmányom.

Definíció, genealógia és koncepcionális alapok

A reziliencia koncepciójának alapos megértéséhez érdemes annak kialakulását, a különböző tudományterületek közötti transzferét, és ezáltal lassú jelentésváltozását is megvizsgálunk. Ez kifejezetten azért is hasznos lehet, mivel gyakori kritika a reziliencia kutatásában az általános definiálatlanság, folyamatos többértelműség¹². A *reziliencia* fogalma a matematikában, fizikában és mérnöki tudományokban jelent meg elsőként, ebben a kontextusban alapvetően a *stabilitáshoz* kötődő, rugalmasságot, *elaszticitást* is magába foglaló koncepcióként találkozhatunk vele¹³. A reziliencia így egy olyan entitás tulajdonsága, amely ellenálló a rendszer többi szereplőjével, és alapvetően minden külső behatással szemben. A gyakorlatban egy olyan testként képzelhetjük el, amely rugalmas ütközésre képes csaknem minden felületen, így az eredeti formáját minden találkozás után képes visszanyerni.

Az ökológiában az 1970-es években jelent meg a fogalom, elsőként Holling¹⁴ munkáiban, aki az ebben az értelemben felfogott ellenálló képességet a *komplex dinamikus rendszerek* vonatkozásában vezette be¹⁵. A rendszerelméleti alapok és a komplexitásra való hivatkozás csaknem a kezdetektől fogva állandó jellemzőként említhető. Ez az értelmezési keret olyan rendszerek vizsgálatára szolgál, amelyeket a résztvevők diverzitása, összekötöttsége, kapcsolati hálóikat pedig sokrétűség, multidimenzionalitás és nemlineáris jelleg karakterizálja¹⁶. A komplex rendszerekben ezért korlátozott kiszámíthatóság is érvényesül, a felmerülő válságjelenségek pedig sosem izoláltak, hanem tovább gyűrűznek a rendszer más, előzetesen akár a kiindulóponttól függetlennek vélt területeire is (*cascading failure*). A reziliencia ebben a felfogásban tehát mint *kvalitás*, mint egy rendszer tulajdonsága jelenik meg.

A reziliencia koncepciója hamar népszerűvé vált az ökológia területén, a társadalomtudományok területeire pedig innen már jól lekövethető pálya vezetett: az ökológiai és társadalmi rendszerek párhuzamba állításával, a természeti és emberi közösségek tulajdonságainak és működésének – korlátok közötti – megfeleltetésével a rugalmas ellenálló képesség alkalmazhatóvá vált társadalomtudományi kontextusban is. A komplex rendszerek ellenálló képességével kapcsolatos diskurzus a biztonság- és hadtudományok területein is

¹¹ Ld. a Replika tematikus kiadványát 2015-ből, kifejezetten Székely 2015; emellett pedig Békés 2002; Kuslits 2015; Pirisi 2017 és 2019; Szép et al. 2020.

¹² Humbert – Joseph 2019.

¹³ Bodin – Wiman 2004.

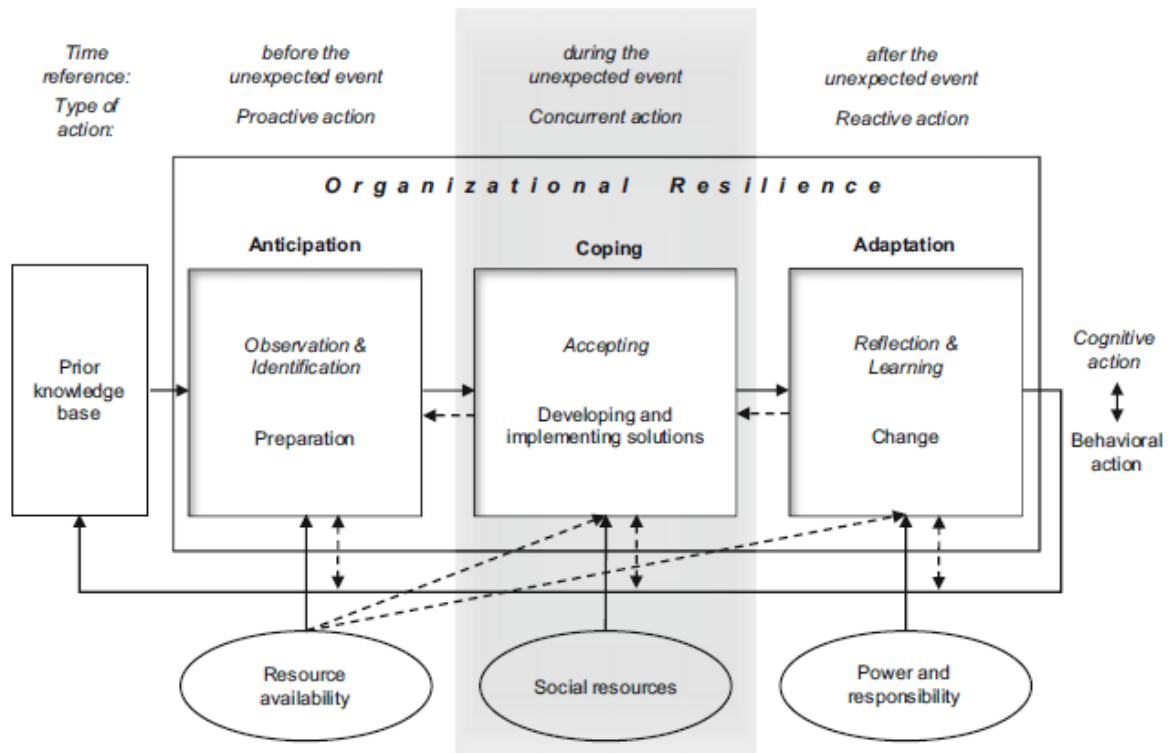
¹⁴ Holling 1973.

¹⁵ Szokolszky – V. Komlósi 2015: 44.

¹⁶ Perrow 1984.

elterjedt¹⁷, kiterjesztve azt az ökológiából ismert, lokális és regionális szocio-ökológiai rendszerekkel kapcsolatos kontextusból magas kockázatú technológiákkal, kritikus infrastruktúrával, ezek fegyveres, katonai védelmével, később pedig államok és instabil térségek vonatkozásában is értelmezhetővé téve a fogalmat. A politikatudományban a természettudományok által informált és motivált környezetvédelmi és egyéb szakpolitikai aktivizmus révén a közpolitikával és kormányzással foglalkozók, a nemzetközi kapcsolatok és global governance kutatóinak érdeklődését keltette fel leginkább. Mindezen területek pedig közös alanyra találtak, miután az ENSZ a katasztrófák kockázatának csökkentését célzó (a szakirodalomban gyakran DRR – *Disaster Risk Reduction*) 2005-ös hyogoi keretrendszerben zászlajára tűzte a fogalmat.

Az ENSZ a rezilienciát 2005-ben a következőképp határozta meg: „The capacity of a system, community or society potentially exposed to hazards to adapt, by resisting or changing in order to reach and maintain an acceptable level of functioning and structure This is determined by the degree to which the social system is capable of organising itself to increase this capacity for learning from past disasters for better future protection and to improve risk reduction measures.”¹⁸. Ahogyan láthatjuk, itt már az értelmezési szintek tekintetében egy kibővített, fogalmilag azonban mégis minimalista definícióval találkozunk. Az érintettségi szintek összekötése és egyre magasabb, társadalmi vagy állami szinten való meghatározása fontos lépés, hiszen ezzel egyszerre új elméleti dimenziókat nyitunk, és új feladatokat is ruházunk az ellenálló képességet megteremteni kívánó programokra. Mindeközben persze azzal a trade offal is számot kell vetnünk, hogy így mind az elmélet, mind a gyakorlat területein egyre nehezebben megfoghatóvá válik a jelenség.

1. ábra. A ciklusmodellszerű működés illusztrációja Duchek (2020) intézményi reziliencia elméletében.

¹⁷ Thoma et al. 2016.

¹⁸ UNISDR 2005: 4.

Mindezt összegezve a következő pontokban foglalhatjuk össze a reziliencia definiálási kísérleteit és koncepcióját érő változásokat.

A reziliencia fogalma folyamatos bővülésen ment keresztül: a szervesen tudományok direkt fizikai behatásokkal szembeni ellenálló képességétől távolodva, az ökológiai reziliencia fogalom már a lokális és regionális természeti rendszerek környezeti és ember által előidézett változásokkal szembeni ellenállására, továbbá ennek társadalmi rendszerekkel való keresztmetszetére bővült. Ezzel szemben a kiterjesztett, ma is ismert, leginkább a DRR elméleteiben alkalmazott reziliencia már sokkal absztraktabb, gyakran holisztikusan, és jellegükben dinamikusként megjelölt *kockázatokkal* és *sérülékenységekkel* szemben fogalmazták meg, amelynek alanyai mind az egyéni, közösségi és intézményi - szervezeti szintekről, illetve ezek összetételükben változatosan meghatározott rendszerszintjeiről kerülnek ki. Ezek a kockázatok a hygoi keretrendszerben már olyan elemeket is tartalmaznak, mint demográfiai, társadalmi és technológiai változások, megfelelő tervezést nélkülöző urbanizációs folyamatok, környezeti degradáció és klímaváltozás emberi közösségekre gyakorolt hatása, fogyatkozó erőforrásokért zajló versengés, vagy éppen járványok¹⁹.

Az ellenállás tárgyának bővülő, egyre fluidabb meghatározása az elaszticitás és flexibilitás szervesen közegekben alkalmazott koncepcióit a természeti és társadalmi viszonyokban gyakrabban használt adaptáció fogalmára cserélte. Ez a kényszerű változás magával vonta a reziliencia működésének ciklusmodellszerű, a felkészültség – adaptivitás – transzformativitás hármásából eredő felvázolását, amivel gyakran találkozhatunk egyes szinteken, például közösségek, intézmények vagy éppen a társadalom egésze vonatkozásában meghatározott reziliencia modellekben²⁰.

Kezdetekben a rezilienciát mint komplex rendszerek *tulajdonságát, kvalitását* határozták meg, később azonban a folyamatos kiterjesztések és egymástól egyre távolabbi területeken való alkalmazás az egyébként is gyengén meghatározott koncepcionális kereteit szétfeszítette. Ennek következtében egyre gyakrabban kezdtek a rezilienciára lazábban, *gondolkodásmódként* hivatkozni, ami diszciplínákon és gyakorlati alkalmazási területeken átível²¹. A szakirodalomban ezzel „*resilience thinking*”-ként, *rezilienciaalapú gondolkodásként* találkozhatunk, amelyet a gyakorlatban alkalmazott, az ellenálló képesség megteremtését célzó programok mögött álló, kormányzást és közpolitika-alkotást motiváló gondolkodásformaként, egyesek paradigmaként határoznak meg²².

Reziliencia a politikatudományban

A következőkben a reziliencia koncepciójának politikatudományi vizsgálati perspektíváit járom körbe. Az előbbieken megismerhettük a fogalom eredetét és tudományterületek közti transzferét, illetve az ezekből következő változásokat, mindezek után pedig a reziliencia politikatudományi relevanciájának, domináns megközelítési és vizsgálati módjainak bővebb kibontására vállalkozom.

Ahogy az az előbbieken, a fogalom és a hozzá társított jelzők kapcsán bemutattam, a középponti problémát az ellenálló képesség megteremtése adja. Az ellenálló képesség valamennyi emberi közösség alapvető célja, hiszen mind a természetes, mind az ember alkotta környezet számtalan egzisztenciális fenyegetést rejt. A felkészültség és a kockázatok effektív kezelésére (*risk governance*) való képesség természetesen minden társadalmi entitás számára

¹⁹ UNISDR 2005: 1.

²⁰ Ld. például Székely 2015 szakirodalmi ismertetőjét közösségek vonatkozásában, intézményekkel kapcsolatban pedig Duchek 2020 modelljét.

²¹ Korosteleva – Flockhart 2020.

²² Korosteleva – Flockhart 2020.

kívánatos tulajdonság, hiszen csökkentik a katasztrófák által követelt emberéletek számát, az anyagi kár mértékét, és gyorsítják a helyreállítás folyamatait. A reziliencia fogalma így csaknem elválaszthatatlan kapcsolatba került a fenntarthatóság problémakörével is, gyakran szabadon felcserélhető célokként meghatározva őket. Összességében tehát az ellenálló képesség kiépítésére irányuló erőfeszítéseket a kormányzás alapvető feladatainak tekintjük, és világszerte számos különböző módszert és megközelítést azonosíthatunk kihívásainak leküzdésére²³.

A kockázati tényezők kezelésének és elhárításának egyre inkább a politikai viták élvonalba kerülését magyarázza Ulrich Beck²⁴ nagyhatású elmélete a *rizikótársadalomról* (másképp: *kockázat-társadalom*). Beck modernitás elméletébe ágyazva, történelmi perspektívában szemléli a társadalomfejlődés alakulását, megkülönböztetve premodern, ipari és végül rizikótársadalmat. Ezeket a történelmi periódusokat természetesen különböző közösség-szervezési és termelési formák, technológiák választják el egymástól, ebből eredően pedig különféle veszélyekkel is néznek szembe.

A legutóbbi, ipariból rizikótársadalomba való váltást az ipari társadalom technológiai vívmányaiból eredő újfajta veszélyek és kockázati tényezők kényszerítik ki. Ezek a veszélyek nem csak abban különböznek a korábbiaktól, hogy új, magas kockázatú technológiák alkalmazásából erednek (pl. nukleáris energia), de jellegükből eredően már nem csupán egyes földrajzilag meghatározott csoportokra jelentenek veszélyt, hanem a kockázat eloszlása sokkal „demokratikusabb”, egyenletesebb, hiszen a klímaváltozással, járványokkal vagy éppen egy nukleáris katasztrófával szemben végsősoron csaknem mindannyian hasonló veszélyben vagyunk. A rizikótársadalmat az különbözteti meg az iparitól, hogy a veszélyeket felismerve azok köré szervezzük a társadalmunk: a különböző kockázati tényezőkre reflektálunk mind a kormányzás és közösség-szervezés folyamataiban, illetve gazdasági döntésekben, a társadalmi – politikai cselekvésünk középpontjába kerülnek a csökkentésükre, mitigálásukra vonatkozó erőfeszítések, példaként pedig természetesen elég lehet a környezetvédelmi aktivizmus sokrétű hatásaira gondolnunk.

Hogyan érdemes ebben a kontextusban a rezilienciáról gondolkodnunk? A reziliencia fogalma illeszkedik ebbe az elméleti keretbe, hiszen kielégíti annak igényeit a veszélyek „demokratikusságával” kapcsolatban. Beck gondolatmenetét követve, a társadalmunkra leselkedő veszélyek jellegének megváltozása, globálissá válása, azaz kiterjedésük és potenciális fenyegetési körük radikális kiszélesedése miatt olyan ellenálló képességi paradigmára van szükség, amely képes rendszerszemlélettel, a veszélyek összes lehetséges hatásával szemben ellenálló képességet építeni. A rizikótársadalom elmélete segít beágyazni a reziliencia koncepcióját a szélesebb társadalomelméleti kontextusba, perspektívát nyit társadalomra gyakorolt hatásainak további értelmezésére és vizsgálatára.

²³ Bővebben ld. az OECD szakpolitikai kiadványait a kockázatkezeléssel kapcsolatban, kifejezetten OECD 2014.

²⁴ Beck 1986.

Periódus	Példák veszélyekre	Veszélyforrások jellege	Kitettség mértéke / elkerülés lehetősége
Premodern társadalom	Természeti katasztrófák, pl. földrengés	Külső, természetes, nem ember alkotta	Egyenlő kitettség, nem kerülhető el
Ipari társadalom	Munkanélküliség, balesetek (közlekedési, munka, stb.)	Mesterséges, ember alkotta	Csoportszintű kitettség / elkerülhető, a károk minimalizálhatók
Rizikótársadalom	Radioaktív sugárzás, klímaváltozás, terrorizmus	Mesterséges, ember alkotta	Egyenlő kitettség, nem kerülhető el

1. táblázat. Társadalmi fejlődésünk periódusai és a meghatározó veszélyek jellege. Az ábra alapjául szolgált: Sørensen – Christiansen, 2014: 16.

A rizikótársadalom elméletétől továbballadva, a reziliencia programok kormányzásban és nemzetközi politikai viszonyokban betöltött szerepének vizsgálata és értelmezési kísérleteiben megkerülhetetlen munkát köthetünk David Chandler nevéhez. Chandler²⁵ nagyhatású művének címével is határozott szerepet jelöl ki a rugalmas ellenálló képesség paradigmája számára: *Beyond neoliberalism: resilience, the new art of governing complexity*. Chandler elsőként a társadalmi valóság egyre növekvő komplexitásának problémája felől közelít. A szerző felvázolja azt az ismeretelméleti háttérrel, amely az értelmezésében a huszadik századi liberális és neoliberais kormányzás megközelítéseinek alapelveit szolgáltatta, a *rezilienciaalapú gondolkodást* pedig ezek meghaladásaként mutatja be. Chandler leírásában a modernista – liberális, keynesiánus top – down megközelítésekkel operáló kormányzás episztemológiai háttérét a „tudjuk, hogy mit tudunk” kijelentés és annak ismeretelméleti implikációi foglalják össze, míg az ennek elégtelenségét hangoztató neoliberális, bottom – up eszközöket alkalmazó, piacra hagyatkozó kormányzás a komplex élet folyamataira a „tudjuk, hogy nem ismerjük őket” kijelentéssel válaszol. A rezilienciaalapú gondolkodás szerinte azonban ezen is túllép, és a megismerhetetlenséget alapul véve a komplex élet folyamataira úgy gondol, mint amikről „nem tudjuk, hogy nem ismerjük őket”.

Chandler ezzel a felvezetéssel az ellenálló képességgel kapcsolatos tudományos vizsgálódásban egy korábban többnyire feltáratlan, ismeretelméleti aspektust világított meg, amellyel egyben reflektált a koncepció negatív meghatározásának (*mivel szemben ellenálló?*) kibővülésére és ennek a kormányzati cselekvésben betöltött funkciójára. Chandler felvezetésében érthetővé válik, sőt, elkerülhetetlennek tűnik a korábban bemutatott elméleti kitérülés és az ebből eredő holisztikus jelleg.

²⁵ Chandler 2014.

A neoliberalizmushoz és neoliberális kormányzáshoz való viszonyulás vizsgálata többeket is megihletett, leginkább az angolszász világ reziliencia megközelítéseinek kutatásában²⁶. Ezek a munkák többnyire a nemzetközi kapcsolatok és global governance kutatóitól érkeznek, többségüket kritikai megközelítés jellemzi, a reziliencia és a neoliberális kormányzás közötti kapcsolatot felfedni (vagy inkább leleplezni) kívánó szándékkal, kiemelve a rugalmas ellenálló képesség koncepciójának illeszkedését a neoliberális diskurzusokhoz és kormányzási formákhoz, továbbá ezen ellenálló képesség alanyaira gyakorolt formáló hatását, azaz milyen egyéneket, intézményeket, közösségeket kreál a reziliencia.

Joseph²⁷ a foucaulti biopolitika és biohatalom elméleteihez fordul, a rezilienciát pedig mint az úgynevezett *governmentalitás* egyik formáját határozza meg. A *governmentalitás* Foucault modern államokban megfigyelhető hatalmi viszonyokkal kapcsolatos vizsgálódásainak egyik központi fogalma. A *governmentalitás* elmélete a hatalomgyakorlás alanyainak az önnön kormányzásuk módjaihoz való viszonyulásáról szól, azon is belül az abban való önkéntes részvételükről, az állampolgárok és közösségek önmaguk kormányzásáról. A neoliberalizmusban ez úgy juthat érvényre, mint szabad polgárok felelősségvállalása sorsuk felett, autonóm szembenezésükkel az őket övező veszélyekkel, egy társadalmi és gazdasági viszonyok kormányzásától visszahúzódó állam képe mellett. A *governmentalitást* gyakran írják le úgy is, mint „távolról” kormányzást, hiszen az állami hatalom látszólag visszavonul, így a közvetlen fegyelmezés helyett az önfegyelmezés, a piacorientált társadalmi rendszer által megkívánt viselkedési formák internalizálása és önkéntes gyakorlása kerül a középpontba.

Könnyen belátható, hogy ez az elméleti keretezés miért tűnik alkalmasnak a reziliencia esetében: az ellenálló képesség kiépítéséről szóló nemzetközi policy diskurzus központi eleme az autonóm cselekvőképesség megteremtése, ám mindezt a piaci működés logikájának beépítésével, az állami hatalom helyett a közösségek előtérbe helyezésével, azon is belül az egyéni felelősség hangsúlyozásával. Az autonóm cselekvőképesség pedig a társadalmi, gazdasági és természeti tényezők összekötöttségének, és így a kockázatok dinamikus felfogásának és a nekik való kitettség elkerülhetetlenségének kontextusában jelenik meg²⁸. Joseph ezek nyomán a rezilienciát mint „*beágyazott neoliberalizmust*” emlegeti, amely csupán eszköz a normakövetés kikényszerítésére, és a neoliberális kormányzási formák újratermelésére, a nemzetközi és belpolitikai viszonyokban egyaránt.

Az előbbieken bemutatott két megközelítés, Chandler és Joseph reprezentatívnak tekinthető munkái nyomán, hasonlóságot mutat a komplexitás kihangsúlyozása, és az abból eredő ismeretelméleti háttér kockázatokra és sérülékenységre vonatkozó implikációi tekintetében, a két irányzat közötti vita pedig a neoliberális kormányzási formákhoz kötődő kapcsolatban érhető tetten. Joseph a reziliencia és neoliberalizmus közötti konzisztenciát, az ellenálló képesség megerősítő hatását kiemelve nevezi azt „*beágyazottnak*”, míg Chandler poszt-neoliberálisként határozza meg azt²⁹.

A reziliencia elmélete mindezek mellett számos további politikai dilemmát hordoz magában, amelyek egyik csoportja annak az alapvetően természettudományi és ökológiai eredetéből fakadó megközelítési módjai adják. MacKinnon és Derickson³⁰ kiemeli, hogy a természeti és társadalmi rendszerek közötti párhuzamok állítása csupán korlátozások mellett maradhat érvényes. A reziliencia logikájának társadalmi kapcsolatokra vetítése pedig problematikus, hiszen a változásokkal szembeni ellenállás és az azokhoz való alkalmazkodás apolitikus, decentralizált természettudományos közegének átültetése nem teszi lehetővé a társadalmi

²⁶ Joseph 2018.

²⁷ Joseph 2013.

²⁸ Joseph 2013.

²⁹ Mavelli 2019

³⁰ MacKinnon – Derickson 2013: 259.

valóság komplexitásának modellezését, mivel az így a létező társadalmi kapcsolatokat és intézményeket „természetesnek és adottnak” tekinti. A reziliencia ebben a felfogásban konzervatív a társadalmi hierarchiával szemben, és ez a megerősítő hatás az elnyomó hatalmi struktúrákat is konzerválja.

MacKinnon és Derickson a rezilienciát övező diskurzus kapcsán elsősorban azt kritizálja, hogy a felmerülő válságjelenségeket természetesként kellene elfogadnunk, amit a neoliberalizmus „elkerülhetetlen globalizációhoz” kapcsolódó diskurzusához hasonlítanak. A reziliencia ebben a megközelítésben ismét a korábbi, létező tendenciákat megerősítő hatásként jelenik meg, amely a kormányzati felelősséget igyekszik levenni a döntéshozók válláról, és áthelyezni a közösségek és egyénekére (*responsibilization*), mondván a krízishelyzetek elkerülhetetlenek, így a valódi felelősséget az önnön és közösségeink felkészítése adja. Ehhez hasonló következtetésekre jut Amery³¹ is, aki a brit szociálpolitika vizsgálatában a rezilienciát mint a kockázati tényezőket természetesként kezelő, depolitizáló jelenségként írja le. Kimber³² a nemzetközi szervezetek rezilienciadiskurzusa kapcsán pedig a szándékos meghatározatlanságot és kétértelműséget emeli ki, amire esetében az ENSZ reziliencia programjainak vizsgálata közben jutott. Ez ismételten visszautal a korábbiak már tárgyalt reziliencia és neoliberalizmus tematikához, ami megint jól mutatja, mennyire központi szerepet tulajdonítanak kutatók az ellenálló képesség kormányzás elméletekkel való kapcsolatának, és az esetlegesen felmerülő másodlagos hatások vizsgálatának.

Összegzés

A reziliencia fogalmának elterjedése és népszerűsége a fentiek ismeretében nem tűnik meglepő jelenségnek, világos ív rajzolható ki annak fejlődése, használatának tudományterületek közötti elterjedése, majd szakpolitikai aktivizmus tárgyává válásának vonatkozásában. A megannyi idetartozó politikai dilemma között a legfontosabbak az ellenálló képesség mibenlétével kapcsolatos viták, a megteremtésére irányuló erőfeszítéseket övező érdekellentétek, illetve az ellenálló képesség megteremtését és fenntartását célzó közpolitikai programok kormányzásban betöltött szerepével, és azok másodlagos, nem (feltétlenül) szándékolt hatásaival kapcsolatosak.

A fogalom tudományos alkalmazását elsősorban konceptualizációs kihívások nehezítik: a tudományos közösségekben a fogalmi evolúció kapcsán bemutatott okok miatt nincs konszenzus a definíciót és a részterületi lehatárolásokat illetően. Véleményem szerint a további vizsgálódás azonban messzemenően indokolt, és ennek legfőbb okát a téma nyugodni nem akaró aktualitása adja, miszerint az ellenálló képességgel kapcsolatos tematika – és kifejezetten a reziliencia fogalom – a koronavírus-járvány és az azt követő, kísérő társadalmi válságjelenségek, illetve az elmúlt évtizedek „sztártémájának” számító fenntarthatósági kihívások témakörével való szoros kapcsolódása miatt várhatóan még hosszú ideig nem kerül le a napirendről.

Ez az írás egy doktori kutatás megalapozó, útkereső szakaszának összegzésének tekinthető, amely számos irányban továbbfejlődhet még. Az egyik legígéretesebb kutatási irány az európai uniós reziliencia fogalom vizsgálata, az EU különböző szakpolitikai anyagaiban megjelenő ellenálló képesség kiépítésére vonatkozó tervek elemzésével. Ez összevethető és összehasonlítható az ugyancsak egyes elemeiben markánsan elkülönülő angolszász reziliencia koncepcióval, amely az angloszféra országaiban szintén nagy népszerűségnek örvend. Emellett készíthető esettanulmány az ellenálló képesség valamely releváns értelmezési szintjének hazai érvényesüléséről, közösségi, intézményi vagy ágazati ellenálló képesség vonatkozásában.

³¹ Amery 2018.

³² Kimber 2019.

Felhasznált irodalom

- Amery, Fran (2018): Resilience in British social policy: Depoliticising risk and regulating deviance. *Politics*, 39. évf. 3. szám, pp. 363 – 378. <https://doi.org/10.1177/0263395718777920>
- Beck, Ulrich (1986): Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Suhrkamp Verlag.
- Békés Vera (2002): A reziliencia-jelenség, avagy az ökológizálódó tudományok tanulságai egy ökológizált episztemológia számára. In: Forrai G., Margitay T. (szerk.): *Tudomány és történet*. Typotex, Budapest, pp. 215 – 228.
- Bodin, Per; Wiman, Bo (2004): Resilience and Other Stability Concepts in Ecology: Notes on their Origin, Validity, and Usefulness. In: *ESS Bulletin*, 2. évf. 2. szám, pp. 33 – 43.
- Chandler, David (2014): Beyond neoliberalism: resilience, the new art of governing complexity. In: *International Policies, Practices and Discourses*, 2. évf., pp. 47 – 63. <https://doi.org/10.1080/21693293.2013.878544>
- Chandler, David (2014): Resilience. The Governance of Complexity. *Routledge*. <https://doi.org/10.4324/9781315773810-3>
- Duchek, Stephanie (2020): Organizational resilience: a capability-based conceptualization. *Business Research*, 13. szám, pp. 215 – 246. <https://doi.org/10.1007/s40685-019-0085-7>
- Holling, Crawford Stanley (1973): Resilience and Stability of Ecological Systems. In: *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4. évf., pp. 1 – 23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
- Humbert, Clemence; Joseph, Jonathan (2019): Introduction: the politics of resilience: problematising current approaches. In: *International Policies, Practices and Discourses*, 7. évfolyam, pp. 215 – 223. <https://doi.org/10.1080/21693293.2019.1613738>
- Joseph, Jonathan (2013): Resilience as embedded neoliberalism: a governmentality approach. *Resilience*, 1. évf. 1. szám, pp. 38 – 52. <https://doi.org/10.1080/21693293.2013.765741>
- Joseph, Jonathan (2018): Varieties of Resilience. Studies in Governmentality. Cambridge. <https://doi.org/10.1017/9781316551028>
- Kimber, Leah R. (2019): Resilience from the United Nations Standpoint: The Challenges of “Vagueness”. In: Wiig, Siri; Fahlbruch, Babette (szerk.): *Exploring Resilience. A Scientific Journey from Practice to Theory*. Springer. pp. 89 – 96. https://doi.org/10.1007/978-3-030-03189-3_11
- Koliou, Maria; van de Lindt, John W.; McAllister, Therese P.; Ellingwood, Bruce R.; Dillard, Maria; Cutler, Harvey (2018): State of the research in community resilience: progress and challenges. *Sustain Resilient Infrastructure*, pp. 1 – 34. <https://doi.org/10.1080/23789689.2017.1418547>
- Korosteleva, Elena; Flockhart, Trine (2020): Resilience in EU and International Institutions. Redefining Local Ownership in a New Global Governance Agenda. *Routledge*. <https://doi.org/10.4324/9781003089117>
- Kuslits Béla (2015): Reziliencia társadalmi és ökológiai rendszerekben. In: *Alkalmazott pszichológia*, 2015/1, pp. 27 – 41. doi.org/10.1556/2065.181.2020.12.8
- Longstaff, Patricia H.; Armstrong, Nicholas J.; Perrin, Keli; Parker, Whitney May; Hidek, Matthew A. (2010): Building Resilient Communities: A Preliminary Framework for Assessment. *Homeland Security Affairs*, 6. évf. 3. szám, pp. 1 – 23.
- MacKinnon, Danny; Derickson, Kate Driscoll (2012): From resilience to resourcefulness: A critique of resilience policy and activism. *Progress in Human Geography*, 37. évf. 2. szám, pp. 253 – 270. <https://doi.org/10.1177/0309132512454775>

- Mavelli, Luca (2019): Resilience beyond neoliberalism? Mystique of complexity, financial crises, and the reproduction of neoliberal life. *Resilience*, 7. évf. 3. szám, pp. 224 – 239. <https://doi.org/10.1080/21693293.2019.1605661>
- OECD (2014): Boosting Resilience through Innovative Risk Governance. OECD Reviews of Risk Management Policies. pp. 1 – 150. <https://doi.org/10.1787/9789264209114-en>
- OECD (2018): National Risk Assessments. A Cross Country Perspective. OECD Publishing, Párizs.
- Perrow, Charles (1984): Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies. Princeton University Press. doi.org/10.1515/9781400828494
- Pereirinha, José Antonio Correia; Pereira, Elvira (2021): Social resilience and welfare systems under COVID-19: A European comparative perspective. *Global Social Policy*, 21. évf. 3. szám, pp. 569 – 594. <https://doi.org/10.1177/14680181211012946>
- Pirisi Gábor (2019): A reziliencia lehetséges értelmezése a településföldrajzi kutatásokban. In: *Tér és Társadalom*, 33. évf. 2. szám, pp. 62 – 81. <https://doi.org/10.17649/TET.33.2.3080>
- Sørensen, Mads P.; Christiansen, Allan (2014): Ulrich Beck. An Introduction to the Theory of Second Modernity and the Risk Society. Routledge. https://doi.org/10.1007/978-3-319-04990-8_2
- Székely Iván (2015): Reziliencia: a rendszerelmélettől a társadalomtudományokig. *Replika*, 2015/5. szám, pp. 7 – 23. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v23i2.65>
- Szép Sebestyén Tekla; Szendi Dóra; Nagy Zoltán; Tóth Géza (2020): A gazdasági reziliencia és a városhálózaton belüli centralitás közötti összefüggések vizsgálata. In: *Területi Statisztika*, 60. évf. 3. szám, pp. 352 – 369. <https://doi.org/10.15196/TS600303>
- Szokolszky Ágnes; V. Komlósi Annamária (2015): A „reziliencia-gondolkodás” felemelkedése – ökológiai és pszichológiai megközelítések. *Alkalmazott pszichológia*, 15. évf. 1. szám, pp. 11 – 26. <https://doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2015.1.11>
- Thoma, Klaus; Scharte, Benjamin; Hiller, Daniel; Leismann, Tobias (2016): Resilience Engineering as Part of Security Research: Definitions, Concepts and Science Approaches. *European Journal for Security Research*, 1. évf. 1. szám, pp. 3 – 19. <https://doi.org/10.1007/s41125-016-0002-4>
- UNISDR (2005): Hyogo Framework for Action 2005 – 2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters. World Conference on Disaster Reduction. 2005.01.18-22. <https://www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-framework-for-action-english.pdf> (letöltve: 2022.07.05.)
- Vogus, Timothy J.; Sutcliffe, Kathleen M. (2007): Organizational Resilience: Towards a Theory and Research Agenda. Conference: *Proceedings of the IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics*, Montréal, Kanada, pp. 3418 – 3422. <https://doi.org/10.1109/ICSMC.2007.4414160>
- Weick, Karl E.; Sutcliffe, Kathleen M. (2007): Managing the Unexpected: Resilient Performance in an Age of Uncertainty. Jossey-Bass.
- Xiao, Lei; Cao, Huan (2017): Organizational Resilience: The Theoretical Model and Research Implication. *ITM Web of Conferences* 12, pp. 1 – 4. <https://doi.org/10.1051/itmconf/20171204021>

Máté Czene-Joó: Resilience, an Old but New Paradigm: Theories, Models, Perspectives

Resilience has become a very popular and widely used term in social sciences. Despite its many limitations and conceptual challenges, it still seems appealing to both social scientists and policymakers, because it fits with the „all hazards” approach of security sciences, thus it can address a diverse set of risks universally. Tackling the challenges of living with high-risk technologies, climate change and natural disasters, and now the coronavirus pandemic of the past two years, it calls for a new way of thinking about our collective security, and the concept of resilience seems to be (or seemed to be) just the perfect tool. In this paper, I revisit the theoretical foundations of resilience, I describe its conceptual evolution, and briefly discuss some of the most important themes and research agendas regarding the politics of building and maintaining resilience at a societal level.

Összefoglaló: A tanulmány a Democracy in Europe Movement 2025 (DiEM25) és a Fortress Europe mozgalmak diskurzusa felől közelíti meg az európaizáció és a populizmus kérdését. A diskurzuselméleten alapuló kutatás a transznacionális populizmust egy diszkurzíve konstruált, nemzeti határokon átívelő, továbbá alárendelt helyzetű „nép” és egy „elit” szembenállásaként határozza meg.¹ Az elemzés az Európára vonatkozó narratívák bemutatásával kezdődik, amelyek jól tükrözik, milyen pozíciót foglalnak el a mozgalmak az európai integrációról szóló politikai vitákban. Ezt követően a kérdés, hogy a szervezetek egyáltalán populistának tekinthetők-e, amelynek eldöntéséhez a diskurzus szerkezetét meghatározó csomópontokat és a konstitutív külső jelölőket kell megvizsgálnunk. A kutatás második fő kérdése a kollektív identitás nemzethez kötődő, illetve transznacionális (európai) jellegét vizsgálja.

Bevezetés

Az európai integráció és általánosságban Európa kérdéskörét a kétezres évek eleje óta egyre inkább az átpolitizáltság jellemzi. Az európai alkotmányozás folyamata – részben a nemzeti politikai elitek, részben az állampolgárok ellenállása miatt – az évtized közepére megakadt, a pénzügyi és gazdasági, később pedig a menekültválság, illetve ezek „menedzselése” jókora elégedetlenséget generált. Mindeközben az euroszkepticizmus (és a populizmus) már nem csupán a politikai küzdőtér félreeső szektoraiban, hanem a fősodorban is szerepet kapott (lásd Brexit-kampány), nemcsak a tartós európai szintű jelenlétre rendezkedett be, hanem maga is *páneurópaivá* vált.² A transznacionális politikai jelenségek közül ki kell emelni az állampolgári kezdeményezéseket és tiltakozó kampányokat, amelyek az integrációs folyamat legitimitási és alkotmányos hiányosságaira világítanak rá.³ További kérdéseket vetnek fel azok a rendszerpárti, mégis kritikus hangok, amelyek *euroalternatív*⁴ álláspontot alakítanak ki.

A felvezetésből kitűnik, hogy a tanulmány témája több kutatási terület közös metszetében helyezkedik el, ami ebben a formában kevésbé tanulmányozott. A populizmusra és az európai politikára (európaizáció, euroszkepticizmus) irányuló kutatásokon belül általában a pártok, a politikai vezetők, illetve a választói attitűdök vizsgálta folyik, miközben az alulról jövő kezdeményezések továbbra is fehér foltok e területek számára.⁵ Kutatásom éppen ezért két transznacionális politikai mozgalom diskurzusa felől közelíti meg az európaizáció és a populizmus kérdését.

A Democracy in Europe Movement 2025 (DiEM25) hivatalosan 2016. február 9-én alakult meg a berlini *Volksbühne* épületében, Yannis Varoufakis a Syriza-kormány lemondott pénzügyminisztere és Srećko Horvat filozófus-aktivista kezdeményezésére. A páneurópai mozgalom létrehozásával az alapítók az Európai Unió széthullását akarják megakadályozni. Kampányaikban mindenekelőtt az intézményrendszer átláthatóságát, demokratizálását és alkotmányosságát követelik, a politikájukban az európai politikai elit kritikája, a szociális igazságosság, a kapitalizmuskritika, az ökológiai szemlélet és különféle progresszív elemek keverednek. A mozgalom politikai pártokból álló szövetségesei a 2019-es európai parlamenti

¹ De Cleen 2017.

² FitzGibbon et al. 2016.

³ Blokker 2021.

⁴ Fanoulis–Guerra 2020.

⁵ Aslanidis 2017, FitzGibbon et al. 2016.

választásokra Európai Tavasz néven egy választási listát is létrehozta, de nem jutottak be a parlamentbe, viszont több országgyűlésben is vannak politikusaik.

A Fortress Europe egy 2016 és 2018 között aktív transznacionális tiltakozó mozgalom, amelyet kilenc európai ország szervezetei (mozgalmi szervezetek, pártok) hoztak létre az ún. Prágai Nyilatkozat elfogadásával.⁶ A szövetség alakításában nagy szerepe volt a PEGIDA (*Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes*) mozgalomnak, amely 2014 óta utcai tiltakozások és online aktivizmus révén fejezi ki a politikai elittel, a médiával és legfőképp a bevándorlókkal való szembenállását.⁷ Az Fortress Europe tevékenysége nem sokban különbözik a PEGIDA-étól, a Tatjana Festerling, korábbi AfD-s (*Alternative für Deutschland*) politikus és Lutz Bachmann kezdeményezésére létrejött hálózat elsősorban az iszlámmal szembeni európai identitást és a nemzetek szuverenitását helyezte előtérbe.⁸

A tanulmányban először a DiEM25 és a Fortress Europe Európára és az európaiságra vonatkozó elképzeléseit mutatom be, majd rátérek a kutatás fő kérdéseire, miszerint populistának tekinthetők-e ezek a politikai kezdeményezések, illetve a diszkurzív folyamatban létrejövő kollektív identitás miként kötődik a nemzeti és a transznacionális szinthez.

A társadalmi mozgalmak európaizációja

A társadalmi mozgalmak informális hálózatok, melyek rendszerint az intézményes csatornákon kívül jönnek létre valamilyen társadalmi változás elősegítésére vagy megakadályozására.⁹ Céljaik megértéséhez a társadalmi valóság kollektív értelmezési módjait kell megvizsgálnunk: a diskurzusokat és értelmezési kereteket, amelyek jelentéssel látják el a történéseket. Átvitt értelemben a mozgalmak „drámák”, melyek a hatáskeltés érdekében dramaturgiai eszközök révén igyekeznek bemutatni a problémát, megformálni a színdarab karaktereit, megoldást kínálni, továbbá befolyásolni a közönség reakcióit.¹⁰ Mindeközben a kollektív cselekvés értelmezési keretei teremtik meg az összetartozás tudatát, átalakítják a résztvevők személyes identitását és motiválják a közös cselekvést.¹¹ A diskurzuselmélet szerint az identitás egy diszkurzív struktúrán belül lévő pozícióval való azonosulást jelent.¹² A különböző identitások kontextustól függő szaliencia-hierarchiába¹³ rendeződnek, vagyis amennyiben az identitást relacionálisként fogjuk fel, úgy interakciónként változhat, hogy mely elemei kerülnek előtérbe.

A mozgalmak európaizációját jelzi, hogy a helyi és nemzeti érdekű témák mellett az utóbb évtizedekben egyre fontosabbá váltak az európai szintűek (lásd TTIP elleni tiltakozások). A transznacionális mozgósításban nemcsak a nemzetközi együttműködők köre, az értelmezési keretek, a tiltakozási repertoár hasonlósága szembeötlő, hanem az európai politikára vonatkozó alternatív jövőképeké is.¹⁴ A nemzetközi kapcsolatok kialakulását az online lehetőségek (Web 2.0) bővülése is elősegítette, ami által egy új politikai aréna vált elérhetővé a „nyílt forráskódú”, alulról jövő kezdeményezések számára.¹⁵

⁶ Nissen 2022.

⁷ Vorländer et al. 2018.

⁸ Volk 2019.

⁹ Jasper 2014.

¹⁰ Benford–Hunt 1992.

¹¹ Ferencz 2015.

¹² Laclau–Mouffe 2001 (1985).

¹³ Snow 2001.

¹⁴ Caiani–Weisskircher 2020.

¹⁵ Kioupkiolis 2019.

Populizmus, nacionalizmus és transznacionalizmus

A szakirodalomban egyre inkább kibontakozóban van egyfajta konszenzus, amely a populizmus magjának a nép és az elit szembenállását tartja. Az eszmeközpontú megközelítés szerint a populizmus egy „keskeny középpontú” (*thin-centered*) ideológia, amelyben szerint a társadalom két antagonisztikus és homogén csoportra, egy „tiszta népre” és egy „korrupt elite” osztható, a politikának pedig az általános akaratot kell kifejeznie.¹⁶ Ez az álláspont a populizmust világnézetként és attitűdök rendszereként a politikai szereplők jellemzőjeként kezeli figyelmen kívül hagyva a diszkurzív gyakorlatot.¹⁷ Azzal, hogy „a nép” és „az elit” kategóriáit magától értetődőnek veszi, nem foglalkozik annak konstruált és stratégiai természetével. A megközelítés azért is bírálható, hogy a „keskeny középpontú” és a kidolgozott(abb) ideológiák közötti határ nem tisztázott, valamint nincs alátámasztva az sem, hogy a moralista nyelvezet a populizmus megkülönböztető jegye volna.

A tanulmányban Ernesto Laclau elméletére támaszkodom, amely lehetővé teszi, hogy elválasszuk a populizmushoz kapcsolódó konkrét (ontikus) tartalmakat az általános formától. Eszerint a populizmus egy sajátos logika, amely a következő strukturális feltételek mentén artikulálódik.¹⁸ A populista diskurzus kettéosztja a társadalmi teret: egy alárendelt „népre” és egy szemben álló, hatalmi helyzetben lévő „elite”. A középpontjában „a népre” való hivatkozás áll, amely a diskurzus csomópontja (strukturális centruma), egy olyan jelölő, ami egy egyenértékűségi láncolatban kapcsolja össze a különböző követeléseket. Végezetül ezen igények a „népi” kollektív identitás konstrukciója és képviselője által stabilizálódnak.¹⁹ Nagyon fontos megjegyezni, hogy sem a „nép”, sem pedig az „elit” nem eleve adott jelölők, továbbá a populizmushoz kapcsolódó ideológiai tartalom a következő kritériumok alapján elhatárolható.²⁰

A téma szempontjából a populizmus és a nacionalizmus fogalmi elhatárolása elengedhetetlen, mégpedig aszerint, ahogyan a két diskurzus csomópontja konstruálódik. A nacionalizmus diskurzusának centrumában a „nemzet”, mint a múltban gyökerező, területhez kötődő szuverén közösség áll, amely a belül/kívül-oppozíciója alapján különbözteti meg a tagjait más nemzetekétől.²¹ A populizmus, a nacionalizmus horizontális megkülönböztetésével szemben, egy vertikális, lent/fent-ellentét alapján szerveződik. Amikor tehát olyan jelölővel van dolgunk, amely elsődlegesen a kívül/belül logika szerinti nemzethez tartozásra vezethető vissza, akkor nacionalista diskurzusról beszélünk, transznacionális populizmusról pedig akkor, ha a diskurzusban egy ugyancsak alárendelt helyzetű, de országhatárokon átívelő „nép” áll szemben egy transznacionális hatalmi „elittel”.²² Pontosán ez a kollektív identitás különbözteti meg a transznacionális populizmust a nemzeti alapon szerveződő, de nemzetközileg együttműködő szerveződésektől, mint az Occupy-mozgalom helyi szervezeteitől, amelyek hangsúlyozzák a lokális és nemzeti kötődésüket.²³

¹⁶ Mudde–Rovira Kaltwasser 2017.

¹⁷ Kuyper–Moffitt 2020.

¹⁸ „Artikulációnak nevezünk minden olyan gyakorlatot, amely kapcsolatot hoz létre elemek között úgy, hogy azok identitása az artikulációs gyakorlat eredményeként módosul. Az artikulációs gyakorlatból eredő strukturált totalitást nevezzük *diskurzusnak*” (Laclau–Mouffe 2001 [1985]: 91).

¹⁹ Laclau 2011, Laclau–Mouffe 2001 (1985).

²⁰ Panizza–Stavrakakis 2021.

²¹ De Cleen–Stavrakakis 2017.

²² De Cleen 2017.

²³ Kuyper–Moffitt 2020.

A kutatás módszertani háttéré

A tanulmányban bemutatott empirikus kutatás két transznacionális európai mozgalom diskurzusait vizsgálja és hasonlítja össze. A kutatás egyik legfontosabb kérdése arra vonatkozik, hogy valóban populistának tekinthetők-e DiEM25 és a Fortress Europe mozgalmak, és ha igen, milyen mértékben. A diskurzuselméletre alapozva²⁴ azt vizsgálom, hogy (1) melyek a diskurzus csomópontjai, hol helyezkedik el „a nép” a diskurzus szerkezetében? Kinek a nevében beszélnek a mozgalmak, és milyen azonosulási lehetőségeket (szubjektumpozíciókat) kínálnak a követők számára? Kik jelennek meg a diskurzusban az ellenfelek oldalán, és hogyan helyezkednek el a diskurzus csomópontjához képest? A következő kutatási kérdés a diskurzusokban megjelenő kollektív (európai és nemzeti) identitást helyezi előtérbe, és azt a kérdézi, hogy (2) hol húzódnak a diskurzus által létrehozott közösség határai, illetve kik vannak a határok túloldalán? Milyen diszkurzív eszközök révén jön létre az egység a határokon belül, és hogyan viszonyul egymáshoz a nemzeti és a nemzetén túli identitás? A mozgalmak (3) Európa-narratívái a meggyőzés eszközeiként szolgálnak, a közönséget próbálják orientálni az európai integrációval kapcsolatban. Ezek a történetek az időbeli lefolyásuk alapján alakítják koherens egésszé a bemutatott történéseket és azok dramaturgiai elemeit (helyszín, cselekvők, cselekedetek, cselekvési módok és szándékok).²⁵ Az elbeszélések magukba sűrítik az elbeszélők viszonyulásának legfontosabb kognitív, affektív és értékelő aspektusait, ezért megmutatják, hogy a vizsgált mozgalmak miként képzelik el Európa jövőjét.

A tanulmányban bemutatott elemzés a diskurzuselmélet nyitott kutatási programjára épülő metodológiai keret, illetve a megalapozott elmélet által kidolgozott kódolási és interpretációs eljárások kombinálásával valósult meg. Az egymást kiegészítő módszertani eljárásoknak egyfelől elég rugalmasnak kellett lenniük ahhoz, hogy átfogó és mély tudományos konstrukciót eredményezzenek, másfelől viszont – a korábban bemutatott formális szempont érvényesülésével – az esetek összehasonlíthatóságát kellett szolgálniuk. A diskurzuselmélet viszonylag kevés fogódzót nyújt az empirikus kutatások számára, az olyan koncepciók, mint a diszkurzív elemek közötti *relációk* (pl. antagonizmus, reprezentáció, ekvivalencia) és a *diszkurzív identitások*, úgy mint értékek (etikai ideálok, antagonisztikus mások), szubjektivitás (protagonisták, ellenfelek, segítők stb.) és aktivitás (pl. cselekvés, interakció) olyan középszintű fogalmak, amelyek nemcsak az egyes esetek elemzését, hanem összehasonlítását is elősegítik.²⁶ A megalapozott elmélet legfőbb erőssége, hogy az egymásra épülő kódolási eljárások és az elméleti építkezés körkörös folyamata egyszerre biztosítja az elemzés érzékenységét, a fogalmak telítettségét és azok rendszerezettségét.²⁷ A vázolt metódus irányával szemben itt a legkonkrétabb kódok felől haladunk a fókuszáltak felé, hogy szövegek struktúrája, a kategóriák mintázata felszínre kerüljön, és általánosabb jellegű következtetésekhez vezessen.

Az elemzésbe bevont szövegek 2016 januárja és 2018 decembere között születtek, leginkább kidolgozott típusukat a politikai kiáltványok és programadó írások képviselik. A DiEM25-öt illetően ezekből jóval több áll rendelkezésre, mint az utcai demonstrációkban érdekelt Fortress Europe esetében, ahol a megmozdulásokon elhangzott beszédek nagyobb hangsúllyal szerepelnek. A kiemelkedő mozgalmi szereplőkkel, Varoufakisszal és Festerlinggel készített interjúk ugyancsak hasznos adalékokkal szolgáltak az adatok értelmezése során. A szervezetek Facebook-posztjainak szövegei alkotják a szövegkorpusz harmadik szintjét.

²⁴ De Cleen–Stavarakakis 2017, De Cleen et al. 2019.

²⁵ Szabó 2016.

²⁶ Marttila 2015.

²⁷ Corbin–Strauss 2015.

Elemzések

Alternatív elbeszélések Európáról

„A nép” és az „elit” karaktere, céljai, motivációi és cselekedetei egy-egy dramatizált elbeszélés elemeiként kapcsolódnak egymáshoz. A mozgalmi narratívák történeti keretbe foglalják az európai integráció értelmezését, egyúttal kifejezik a saját víziójukat Európa mibenlétéről.

A DiEM25 elbeszélése a válság, a vihar („*perfect storm*”) és a mitikus szörny, Hydra képeivel kezdődik: Euroválság, megszorítások, növekvő egyenlőtlenség, idegengyűlölet és rasszizmus, általános erkölcsi romlás, amelyek elől a tehetetlen, legitimitását veszített „elit” autoriter nacionalizmusba menekül. Ezek az Európai Unió küszöbön álló széthullásának jelei.²⁸ Hogy jutottunk el idáig? A háborút követően a nemzetek egymás felé fordultak, a nemzetköziség és a demokrácia légköre terjedt, az „Európai Unió [létrehozása] kivételes teljesítmény volt”, „fény az éjszakában”. Az integráció ősbűne, hogy „nehézipari kartellként” jött létre brüsszeli adminisztrátorok irányításával, akik „féltek a démosztól, és megvetették a nép általi kormányzás elvét”.²⁹ „Azt állítom, hogy az EU-t szándékosan demokráciamentes övezetként hozták létre, amely kizárja az embereket a döntéshozatalból, és a nagyvállalatok, valamint a nemzetközi pénzvilág kartelljének engedelmessé válik. Azt mondani, hogy az Európai Unió demokráciadeficitben szenved, olyan, mintha azt mondanánk, hogy egy úrhajós a Holdon oxigénhiányban szenved.”³⁰

A narratíva szerint, sürgős lépésekre van szükség, „Európát meg kell menteni”. Ám előbb meg kell küzdeni az elit hamis alternatíváival. A liberális establishment („*federation-lite*”) szerint a „több Európa” a megoldás, ami az Európai Központi Bank révén csakis „több kontrollt” jelenthet és megszorításokhoz vezet („*Austerity Union*”). A másik lehetőség a kilépés, a protekcionizmus, a falak és kerítések emelése, a visszavonulás a nemzetállamba, amit a jobboldal és részben a baloldali szuverenisták is követendőnek tartanak. Ezek a széteső Európa hamis utópiái, ugyanis mind a legitimitást nélkülöző neoliberais technokraták, mind a nemzeti szuverenitást védelmesezők irreális célokat tűznek ki, mivel a visszatérés már nem járható út.³¹ A DiEM25 eredetmítoszáinak része – egyúttal érv a szuverenitás illuzórikussága mellett – a Syriza-kormány által kezdeményezett, a nemzetközi szervezetek által Görögország számára előírt javaslatcsomag elutasítására vonatkozó 2015-ös népszavazás eredményének figyelmen kívül hagyása („az Athéni Tavasz leverése”).³² Mindezt egy új korszaknak kell következnie, amelyet egy harmadik lehetőség megragadása kínál. Európai népei már elfoglalták az utcákat és demokráciát követelnek. Az egységes Európa a „konstruktív engedelmesség” stratégiája mentén, transznacionális szövetség formájában ölt testet, elsőként az általános transzparencia megvalósításával, majd az új politikai program (*European New Deal*) végrehajtásával, amely a gazdaságot stabilizálná – egyúttal helyreállítaná az európai államok pénzügyi szuverenitását.³³ Az „európai nép” új társadalmi szerződés megalkotásával, a páneurópai, széleskörű részvételen alapuló alkotmányozási folyamat során jön létre.³⁴

A Fortress Europe narratívájában ugyancsak a válság metaforái határozzák meg az elbeszélés háttérét, itt azonban háborús helyzetről, káoszról van szó. Az európai civilizáció az „iszlamisták”, muszlimok millióinak támadása alatt áll, ami kulturális, identitásbéli,

²⁸ DiEM25 2016, 2018.

²⁹ DiEM25 2016.

³⁰ Varoufakis 2016.

³¹ DiEM25 2017.

³² DiEM25 2016.

³³ DiEM25 2017.

³⁴ DiEM25 2018.

demográfiai és biztonságpolitikai fenyegetést is jelent. A rendkívüli helyzet rendkívüli tetteket és jellemeket kíván, akik nem foglalkoznak a nyugati „elit” által „a népre” erőltetett szabályokkal.³⁵ A mozgalom szerint a globalista erőket kiszolgáló hazai „elit” és a baloldal elárulta „a népet” (azaz a nemzetet), mivel nem védi meg az ország és Európa határait, sőt ellenségeket hív be a falakon belülré és felhatalmazás nélkül köt egyezséget Németország, illetve az EU nevében.³⁶

„A tengeri határokat az ausztrál modell szerint lehet biztosítani. Ezért nincs kifogás – az európai határokat meg lehet védeni – kezelhető költségek árán és európai technológiával. Ez még munkahelyeket is teremt, megóvja Európa kultúráját, értékeit és szabadságát. Ezért – a pokolba vele még egyszer – építsétek meg ezt a kerítést Európa körül!”³⁷

Az elbeszélés idősíkjai között nincsenek egyértelmű kapcsolatok: a múlt hősi és dicsőséges, a jelen az azonnali cselekvés órája, de az elképzelt jövő a múltéhoz hasonlatos, amiben Európa-erőd védői visszatérnek a váraikba, és high-tech hadiipari eszközökkel védik a határokat. Mivel nem létezik mérsékelt iszlám, következésképp az Európában élő muszlimok folyamatos fenyegetést jelentenek.³⁸ A Fortress Europe narratívájában Európa nem a szorosabb politikai egység kerete, sőt a színpalak mögött épülő, központi európai kormány helyett a nemzetállami önállóság megerősítése kívánatos. Az európai szintű együttműködés a határok közös ellenőrzésére korlátozódik, amelynek hősei – mint Marine Le Pen vagy Orbán Viktor – példát mutatnak a határok és a kulturális különbözőség megőrzése terén.

„A nép” diszkurzív létrehozása

A vizsgált szövegek elemzése nem hagy kétséget afelől, hogy mindkét diskurzusban fontos szerepet tölt be „a nép”, azonban a két konstrukció más-más jelöltre utal vissza. Ennek tisztázásában a diskurzuselmélet formális kritériumai segítenek.

A DiEM25 diskurzusának csomópontjában a népakarattal összhangban lévő a demokrácia, illetve annak hiánya áll. Az így felfogott demokrácia nem csupán egy politikai rendszert jelent, hanem egy mindent átható, létfontosságú közegre utal, melynek legfontosabb jellemzői a transzparencia és az állampolgárok beleszólási joga a közösségre tartozó ügyek intézésébe. Miért nem valóságos ez a demokrácia? Mert a nemzetközi elitek, oligarchák (a brüsszeli bürokrácia, az Eurocsoport, a lobbisták, a nagyvállalati és pénzügyi elit, a politikai pártok, a médiaelit stb.) által politikamentesített és semlegesnek álcázott döntéshozatali folyamatokból „a nép” ki van zárva.³⁹ „A nép” alávetett helyzetű, az önrendelkezésétől megfosztott, megszorítások által sújtott, ideológiailag, kulturálisan és identitásában sokszínű, de európai politikai szinten („mi, Európa népei”) jelenik meg. Az alárendelt helyzet elsődlegesen vertikális társadalmi viszonyt, hatalomtól való megfosztottságot jelent, de nem szocioökonomiai státuszt, mint a (populista) baloldal esetében. A diskurzus középpontjában álló „nép” konstrukciója igyekszik túllépni a nemzeti és nemzetállami keretek alapján képzett identitástól, azonban a többszám formájában megjelenő alany („népek”) arra utal, hogy a törekvés eddig még nem teljesült, sőt éppen ez „az elit” és „a nép” ellentétes stratégiájának ütközőpontja. „Az elit” a nemzeti elvű megosztás révén, a közös érdekek feldarabolásával akadályozza a transznacionális és alulról szerveződő, demokratizálásért küzdő törekvéseket. „Az elit” antidemokratikus, mert kisajátítja a hatalmat, illegitim, mert a demokratikus eljárásokat csak díszletként használja,

³⁵ Fortress Europe 2016.

³⁶ Festerling 2016.

³⁷ Festerling 2016.

³⁸ Festerling 2016.

³⁹ DiEM25 2016.

tekintélyelvű, mert nem vesz tudomást a népi követelésekről.⁴⁰ A pán-európai mozgalom célja mindezt a demokratikus ellenőrzés visszaszerzése és egy harmadik alternatíva érvényesítése az európai politikai nyilvánosság létrehozásával.

A Fortress Europe esetében a szuverén „európai nemzetek” töltik be az üres jelölő szerepét. „A nép” elsődlegesen a nemzethez tartozókat jelenti, akiket leszármazási, kulturális és nyelvi kötelék fűz össze. A nemzethez tartozás olyan kötelességet ró az egyénre, hogy a hazáját az élete árán is köteles megvédeni a jövő nemzedékei számára. Első számú kötelesség a határok védelme. Európa a történelmi gyökerű szövetség jelölője, amelyben a független nemzetek egyesítik erejüket, hogy megvédjék az európai értéket az ellenséggel szemben. Az ellenség a bevándorlók, legfőképp a muszlimok, akik el akarják foglalni („conquer”) és iszlamizálni („Islamisierung”) akarják a kontinenst. Az ellenség soraiban meg kell különböztetni azokat, akik Európához és annak valamely nemzetéhez tartoznak, de kollaborálnak a „megszállókkal”. Ők egyfelől a politikai elithez tartoznak (pl. Angela Merkel), EU-bürokraták, baloldaliak, liberálisok, zöldek és emberi jogi aktivisták, akiket összefoglalóan árulóknak („Volksverräter”) neveznek, másfelől ide tartozik a média, amely félrevezeti „a népet” („Lügenpresse”).⁴¹ Mindezek felett állnak a globális elitek (pl. Soros György), akik a migrációs folyamatokat alakítják az érdekeik szerint.⁴² A Fortress Europe diskurzusában „a nép” és „az elit” között vertikális, hatalmi egyenlőtlenség van, de a diskurzus sokkal inkább a horizontális tengely szerinti, kint/bent-megkülönböztetés alapján strukturálódik, amely a nemzet tagjait választja el „a másoktól”, egy idegen etnikumú és kultúrájú, homogén tömeg, a migránsok serege.

Transznacionális identitás

Az imént láhattuk, hogy mindkét diskurzusban „a nép” áll szemben a transznacionális és globális „elittel”, azonban a populizmus logikája nem egyformán játszik központi szerepet. A kérdés, hogy maga „a nép” mennyiben transznacionális? Az alábbiakban a kollektív identitás határainak és az egészségképzés eszközeinek vizsgálata következik.

A DiEM25 célja a politikai döntések feletti ellenőrzés visszaszerzése, mégpedig a transznacionális szintről kiindulva a nemzetállamok, régiók és települések irányába. Európa határokkal elválasztott népeinek feladata, hogy „európai néppé” váljon, hogy „legkésőbb 2025-re egy teljesen demokratizált Európát” hozzon létre.⁴³ Az európaizáció azonban nem jelenti a nemzetállamok szuverenitásának teljes körű feladását, hanem a szuverenitás szintjeinek teljes demokratizálását.⁴⁴ Csakhogy „a népek” és „a nép” közötti távolság bizonytalanságot hoz létre a kollektív identitásban. A felkínált szubjektumpozíció, amivel a mozgalom résztvevői és a közönség azonosulhatnak, általános és heterogén kategória, mivel az „európaiság” egyenértékűségi láncolata olyan momentumokat foglal magába, mint a szabadság, a méltóság, a jólét vagy a környezeti egyensúly tiszteletben tartása.⁴⁵ A szövegekben megjelenő bevándorlók és menekültek az identitás szempontjából nem konstitutív mások, épp ellenkezőleg, mivel a velük való szolidaritás etikai ideálként jelenik meg az európai identitásban. A kollektív alannal szemben meghatározott „elit” esetében ugyancsak az általánosságot és a heterogenitást vehetjük észre: a hatalmat birtokló oligarchák különféle politikai és gazdasági csoportból tevődnek össze, közös bennük, hogy antidemokratikusak, korruptak, amorálisak és inkompetensek, de nincs igazán közös jelölőjük. A DiEM25

⁴⁰ DiEM25 2016.

⁴¹ Mindkét német kifejezés felbukkan a nemzetiszocialista nyelv szótárában.

⁴² Fortress Europe 2016, Festerling 2016.

⁴³ DiEM25 2016.

⁴⁴ DiEM25 2017.

⁴⁵ DiEM25 2016.

stratégiája szerint az európai szintű politikai alany megteremtése az állampolgárok nagyfokú részvételén alapuló Európai Alkotmányozó Gyűlés (*European Constitutional Assembly*) transzformatív erejű munkája által valósulna meg.⁴⁶

A Fortress Europe diskurzusában a kollektív identitás Európa, a hazafiság és az ellenállás jelölői révén strukturálódik. Az európai nemzetekhez való tartozás mindenekelőtt egy etnokulturális közösséghez tartozást jelent. A közös gyökerekre hivatkozáskor nemcsak a tradíciók és a hagyományos értékek, hanem a polgári és szabadságjogok is megjelennek, mint az európaiság ismérvei.⁴⁷ A nők és a szexuális kisebbségek jogai az iszlámmal szembeni felsőbbrendűség bizonyítékaiként válnak az érvekészlet részévé, ugyanis az iszlám ezeket a jogokat nem ismeri el. A mozgalom rendszerint elhatárolja magát a neonáci és fasiszta csoportoktól, mindazonáltal az önelnevezését kettősség jellemzi, mivel az Európa-erőd kifejezést a második világháborús nemzetiszocialista propaganda is alkalmazta (*Festung Europa*), illetve negatív előjellel az európai bevándorláspolitikát bírálók körében is használatos. A politikailag és történelmileg terhelt szavak a mozgalom számára egyértelműen pozitív jelentéssel bírnak, amivel egyfelől a nyugati liberális „elit” által elvárt nyelvhasználatot utasítják el, ám az identitás koherenciáját mégis az iszlámmal való szembeállítás teremti meg. Az iszlám nem vallásként, hanem politikai ideológiaként jelenik meg a diskurzusban, olyan üres jelölőként, amely esszenciális formában fejezi ki a kulturális másság által kiváltott egzisztenciális fenyegetést. Az európai identitás számára az antagonizmus kiélezettségéből adódik a határok védelmezőinek morális fölénye, és az elkötelezettség, hogy minden eszközzel meg kell akadályozni az ellenség terjeszkedését.

Megvitatás

A diskurzusokban egyaránt megtaláljuk a populizmus egyik előfeltételét, „a nép” és „az elit” szembeállításával létrejövő társadalmi teret, de az Fortress Europe esetében dominál a nemzethez tartozás általi különbségtétel. A DiEM25-nél az egyenértékűségi lánc nagyszámú követelést kapcsol a demokrácia jelölőjéhez, kérdéses azonban ezek illeszkedése, valamint „a nép” kifejezése, reprezentálása. Összefoglalva, az egyik esetben az alá-fölrendeltségi viszony, míg a másokban a nemzethez-tartozás/kívülállás horizontális logikája alakítja a diskurzus szerkezetét.

A transznacionális populista stratégia szempontjából hátrány, hogy miközben a nemzetállam határai révén „organikusként” megjelenő politikai közösség imagináriusként⁴⁸ működik, addig az európai politikai alany kontingenciája nyilvánvalóbb. Ha részeire bontjuk a DiEM25 diskurzusában megjelenő kollektív identitást, az elemek kapcsolatát illetően abban sem lehetünk biztosak, hogy a szabadság, vagy a jólét igenlése, nem ütközik-e az ugyancsak hangsúlyos ökológiai szemlélettel. Ez a „homályosság” a populista logika sajátosságaiból⁴⁹ ered, mivel a mozgalom stratégiája egy széleskörű demokratikus szövetség létrehozását célozza, az alkotóelemek illeszkedése mégis fontos a kohézió megteremtéséhez. A DiEM25 esetében az „Európai népei” és „az európai nép” jelölői közötti bizonytalanság, valamint az elképzelés, miszerint transznacionális szintű demokrácia az nemzetállami, regionális stb. szintű demokrácia előfeltétele túlon túl absztrakttá teszi az identifikáció lehetőségeit, ami nehezíti az utat a hívek megtalálásához. Egyebek híján maga Varoufakis személye és a mozgalomban szerepet vállaló kozmopolita értelmiségiek testesítik meg a közös nevezőt.⁵⁰ A

⁴⁶ DiEM25 2018.

⁴⁷ Fortress Europe 2016.

⁴⁸ Azaz szinte megkérdőjelezhetetlen erővel hoz létre egy horizontként funkcionáló hiányzó totalitást.

⁴⁹ Laclau 2011. 29.

⁵⁰ De Cleen et al. 2019.

diskurzuselmélet szemszögéből az identitás relacionálisan szerveződik, vagyis szükség van egy konstitutív külsőre, amivel szemben az alany létrehozhatja magát. Az EU intézményrendszerének és a nemzetközi politikai élet összetettségének köszönhetően azonban a DiEM25-nél az ellenfél, „az elit” kiléte ugyancsak homályos.

Az előbbiek szöges ellentéte a Fortress Europe diskurzusa, ahol az iszlámmal szembeni identitásképzés a maga konkrétságával és mindennapiságával meglehetősen stabil és transznacionális mi-tudatot képes felmutatni. Csakhogy ez az identitás a nacionalizmus és az idegenellenesség kirekesztő logikáján alapul és nem a populizmusén. Ami a Fortress Europe demokráciaképéből látható, az egy a nemzeti közösségek homogenitásán alapuló, azaz etnopluralista⁵¹, exkluzív és antiegalitárius politikai rendszer, amely a népakarat érvényesítését leginkább az ellenséggel szembeni védelem terén követeli. Az esszencialista formában megjelenő iszlámmal szemben védekező etnokulturális közösség identitása egy hasonló módon, diszkurzíve rögzített „európaiságban” fejeződik ki. Az európai identitás egy globális, ellentétes kultúrák közötti küzdelemben értékelődik fel, amelynek vannak közös történelmi, kulturális és filozófiai gyökerei, de ezek nincsenek a középpontba állítva, hanem a horizontot jelentik. Az iszlám jelenléte változtatja meg a kulturális-politikai kontextust, így képes az európai, a nemzeti és egyéb kollektív identitások szaliencia-hierarchiájából a nemzetek feletti szinten létrehozni az üres jelölőt, amely a nacionalista elzárkózást az exkluzív európaizáció irányába fordítja. A Fortress Europe számára Európa nem egy magasabb szintű demokrácia, hanem a visszaforgatható idő egyik eszköze, a nemzeti szuverenitás, az etnikai és kulturális homogenitás megőrzéséhez.

Összefoglalás

A tanulmányban két transznacionális európai mozgalom diskurzusát hasonlítottam össze. A DiEM25 esetében „a nép” által „a népért” működő demokrácia áll a diskurzus középpontjában. A populizmus alapvonásai köszönnek vissza abban, hogy az európai és globalista elitekkel szemben egy alávetett helyzetű „nép” áll. Az elemzés részben megerősíti Nissen következtetését, miszerint a transznacionális jobboldalt illetően a francia Új Jobboldal hatása (lásd etnopluralizmus), a populizmus és az iszlámellenesség keveredése figyelhető meg. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a Fortress Europe diskurzusában – melyet a „kirekesztő Európaiság”⁵² fogalmával lehet megragadni – a populizmus a másik két jellemzőhöz képest elenyésző mértékben van jelen.

A DiEM25 célja „Európa népeinek” mozgósítása és az uniós szerződések európai szintű alkotmányozással való felváltása, ami egyszerre hordoz populista és republikánus vonásokat, kiegészülve a nemzeti szuverenitásra építő stratégia folyamatos kritizálásával, egyértelműen kozmopolita jelleget ad a mozgalomnak.⁵³ Az „Európa népei” többszámú alany használata arra utal, hogy a transznacionális démosz, „az európai nép” egy politikai folyamat zárófelvonásában léphet a demokrácia színpadára, ami bizonytalanságot teremt a kollektív identitásban, a szervezet vezetőségében helyet foglaló „totális értelmiségiek” ráadásaként nem csekély mértékű elitizmus kölcsönöznek.⁵⁴ A Fortress Europe-nál megfigyeltük, hogy az „európaiság” a nacionalista diskurzus szolgálatában áll, nagymértékben támaszkodik a történelmi és kulturális konnotációkra, ilyen téren azonban az euroalternatív mozgalomhoz képest koherensebb kollektív identitást alakít ki. A társadalmi valóságot nagymértékben

⁵¹ Volk 2019.

⁵² Nissen 2022. 8.

⁵³ Augustín 2020. 113–114.

⁵⁴ De Cleen et al. 2019. 17–18.

leegyszerűsítő, politikai korrektséget elutasító, érzelmi alapú mozgósításra erősebben építő populista stílus⁵⁵ mégis inkább a Fortress Europe nyilvános alakításában érhető tetten.

Végezetül felmerül a kérdés, miként viszonyul a két mozgalom a populizmus címkéjéhez? A DiEM25 mindössze bizonyos utalásokkal kapcsolódik a populizmus örökségéhez (például a „*New Deal*” elnevezéssel), Varoufakis azonban egyértelműen elutasítja⁵⁶ a címkét. A Fortress Europe-nál ellenben más a helyzet, nemcsak a mozgalom fő szószólói próbálkoznak a stigma átkeretezésével, hanem a francia Új Jobboldal befolyása alatt álló európai értelmiségi körök is tanulmányozzák a populizmus stratégiáját, amely révén az üzeneteiket meg tudják különböztetni a szélsőjobboldal extrém vonulataitól, így szélesebb közönségben válhatnak ki rezonanciát.⁵⁷

⁵⁵ Moffitt 2016.

⁵⁶ Fanoulis–Guerra 2020. 222.

⁵⁷ Shroufi–De Cleen 2022.

Felhasznált irodalom

- Agustín, Óscar García (2020): *Left-Wing Populism: The Politics of the People*. Bingley, Emerald Publishing. <https://doi.org/10.1108/9781839092039>
- Aslanidis, Paris (2017): Populism and social movements. In: Cristóbal Rovira Kaltwasser–Paul Taggart–Paulina Ochoa Espejo–Pierre Ostiguy (eds.): *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford, Oxford University Press, 305–325. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198803560.013.23>
- Benford, Robert D.–Scott A. Hunt (1992): Dramaturgy and social movements: the social construction and communication of power. *Sociological Inquiry*, 61 (1): 36–55. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1992.tb00182.x>
- Blokker, P. (2021). Introduction. In: Paul Blokker (ed.): *Imagining Europe. Transnational Contestation and Civic Populism*. Cham, Palgrave Macmillan, 1–30. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-81369-7>
- Caiani, Manuela–Manès Weisskircher (2020): How many ‘Europes’? Left-Wing and Right-Wing Social Movements and their Visions of Europe. In: Cristina Flesher Fominaya–Ramón Feenstra (eds.): *The Handbook of Contemporary European Social Movements*. London, Routledge, 30–45. <https://doi.org/10.4324/9781351025188-3>
- Corbin, Juliet–Anselm Strauss (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. Budapest, L’Harmattan.
- De Cleen, Benjamin (2017): Populism and nationalism. In: Cristóbal Rovira Kaltwasser–Paul Taggart–Paulina Ochoa Espejo–Pierre Ostiguy (eds.) *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford, Oxford University Press, 342–362. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198803560.013.18>
- De Cleen, Benjamin–Benjamin Moffitt–Panos Panayotu–Yannis Stavrakakis (2019): The Potentials and Difficulties of Transnational Populism: The Case of the Democracy in Europe Movement 2025 (DiEM25). *Political Studies*, 68 (1): 146–166. <https://doi.org/10.1177/0032321719847576>
- De Cleen, Benjamin–Yannis Stavrakakis (2017): Distinctions and Articulations: A Discourse Theoretical Framework for the Study of Populism and Nationalism. *Javnost – The Public*, 24 (4): 301–319. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12127>
- DiEM25 (2016): A Manifesto for Democratising Europe (Long Version). Online: www.diem25.org. (2020. 03. 25.)
- DiEM25 (2017): European New Deal: A Summary. Online: https://diem25.org/wp-content/uploads/2017/02/170209_DiEM25_END_Summary_EN.pdf (2020. 03. 25.)
- DiEM25 (2018) European Constituent Assembly: A Framework to Outline the Process Toward a Democratic Europe. Online: https://diem25.org/wp-content/uploads/2018/04/DiEM25_Constituent_Assembly_draft.pdf (2020. 03. 25.)
- Fanoulis, Evangelos–Simona Guerra (2020). Veridiction and Leadership in Transnational Populism: The Case of DiEM25. *Politics and Governance*, 8 (1): 217–225. <https://doi.org/10.17645/pag.v8i1.2539>
- Ferencz Gábor (2015): Értelmezési keretek a társadalmi mozgalmak vizsgálatában. In: Örkény Antal (szerk.): *Kötő-Jelek 2014*. Budapest, az ELTE TÁTK Szociológia Doktori Iskola Évkönyve, 65–80.
- Festerling, Tatjana (2016): On the Soros-Brokered Migration Deal Between Europe and Turkey. <https://gatesofvienna.net/2016/03/tatjana-festerling-on-the-soros-brokered-migration-deal-between-europe-and-turkey/> (2020. 03. 25.)
- FitzGibbon, John–Benjamin Leruth–Nicholas Startin (eds.) (2016): *Euroscepticism as a transnational and pan-European phenomenon: The emergence of a new sphere of opposition*. London, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315688893>

- Fortress Europe (2016): Prague Declaration. <https://www.facebook.com/Festung-Europa-139810516394384> (2020. 03. 25.)
- Jasper, James M. (2014): *Protest: A Cultural Introduction to Social Movements*. Cambridge, Polity.
- Kioupkiolis, Alexandros (2019): Populism 2.0. New movements towards progressive populism. In Giorgos Katsambekis–Alexandros Kioupkiolis (eds.): *The Populist Radical Left in Europe*. London, Routledge. 168–193. <https://doi.org/10.4324/9781315180823-9>
- Kuyper, Jonathan–Benjamin Moffitt (2020): Transnational Populism, Democracy, and Representation: Pitfalls and Potentialities. *Global Justice: Theory Practice Rhetoric*, 12 (2): 27–49. <https://doi.org/10.21248/gjn.12.02.208>
- Laclau, Ernesto (2011): *A populista ész*. Budapest, Noran Libro.
- Laclau, Ernesto–Chantal Mouffe (2001 [1985]): *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London, Verso.
- Marttila, Tomas (2015): *Post-Foundational Discourse Analysis. From Political Difference to Empirical Research*. London, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137538406>
- Moffitt, Benjamin (2016): *The Global Rise of Populism. Performance, Political Style, and Representation*. Stanford, Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9780804799331>
- Mudde, Cas–Cristóbal Rovira Kaltwasser (2018): *Populism. A very short introduction*. New York, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780190234874.001.0001>
- Nissen, Anita (2022): *Europeanisation of the Contemporary Far Right. Generation Identity and Fortress Europe*. London, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003226604>
- Panizza, Francisco–Yannis Stavrakakis (2021): The political construction of „the people”. In P. Ostiguy–F. Panizza–B. Moffitt (eds.): *Populism in Global Perspective. A Performative and Discursive Approach*. London, Routledge, 21–46. <https://doi.org/10.4324/9781003110149-3>
- Shroufi, Omran–Benjamin De Cleen (2022): Far-right intellectual discourse about populism: the case of the German Institut für Staatspolitik. *Journal of Political Ideologies*, <https://doi.org/10.1080/13569317.2022.2066154>
- Snow, David (2001): Collective identity and expressive forms. *University of California, Irvine eScholarship Repository*. <http://escholarship.org/uc/item/2zn1t7bj> (2014. 04. 30.)
- Szabó Márton (2016): *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Varoufakis, Yannis (2016): Europe’s Left After Brexit. <https://jacobin.com/2016/09/european-union-strategy-democracy-yanis-varoufakis-diem25/> (2020. 03. 25.)
- Volk, Sabine (2019): Speaking for „the European people”? How the transnational alliance Fortress Europe constructs a populist counter-narrative to European integration. *Politique Européenne* 66, 120–149. <https://doi.org/10.3917/poeu.066.0120>
- Vorländer, Hans–Maik Herold–Steven Schäller (2018). *PEGIDA and New Right-Wing Populism in Germany*. New York, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-67495-7>

Gábor Ferencz: Transnational Populism in Europe

Summary: The study examines the issue of Europeanization and populism based on the discourses of the Democracy in Europe Movement 2025 (DiEM25) and Fortress Europe. The discourse theoretical framework defines transnational populism as a discursively constructed, large, and subordinated “people” beyond the nation-state juxtaposed to the international “elite”. The analysis begins with narratives about Europe which reflect the position of movements in political debates on European integration. Subsequently, the question of whether the discourses can be considered populist at all is addressed, which requires an examination of nodal points that determine the structure of discourse and the signifiers of constitutive outsides. The second main question of the research will examine the national and transnational (European) nature of collective identity.

KRASZ PÉTER: A SZLOVÉN PÁRTRENDSZER ÁTALAKULÁSA A 2022-ES VÁLASZTÁST KÖVETŐEN

DOI: 10.56965/2022.3.Krasz

Az 1990. április 8-i, első többpárti választás óta a szlovén pártrendszer fejlődésében hosszú és változásokban gazdag harminc év telt el. A többpártrendszer kiépülése ebben a harminc évben több belső fordulaton is keresztül ment, különösen igaz a folyamatos változás az időszak utolsó harmadára. Kutatásom során arra igyekeztem fókuszálni, hogy a 2022. április 22-én lezajlott választás az ország pártrendszerének szempontjából mennyiben tekinthető egy átalakulásnak és mennyiben figyelhetőek meg a korábbi trendek érvényesülései. Szlovénia pártrendszerének bemutatásakor elsősorban a pártrendszerek leírásában használt leggyakoribb fogalmi kereteket, mint a fragmentáltság, a polarizáltság, az illékonyosság veszem figyelembe.

Peter Mair a pártrendszer vizsgálatokor beemeli a zártságot a pártversengés meghatározó dimenziójaként, ezt egy olyan nézőpontból bontja ki, ahol a hipotézisének a zártságon túl fontos eleme a megjósolhatóság. A koalíciókötés (és a kormányalakítás) megjósolhatóságának azonban, az én meglátásom szerint előfeltétele az eredmények megjósolhatósága, vagyis a pártrendszer kiszámíthatósága. A 2022-es választás pártrendszerre gyakorolt hatását ebből a szempontból is szeretném bemutatni, vagyis, hogy a pártverseny mennyire tekinthető kiszámíthatónak a korábbi tendenciák tükrében. A legutolsó választás eredményei, magukban hordoztak-e egyfajta kiszámíthatatlanságot, vagy a változók a koalíciókötés megjósolhatóságát érdemben nem befolyásolták.

Bevezetés

A pártrendszerek fogalmát tekintve nincs általános konszenzus, mellyel kapcsolatban több társadalomtudományi szerző is kritikus állásfoglalást tett már ¹, Sartori klasszikus definíciója a „pártok közötti versenyen alapuló interakciók rendszere”-ként határozza meg a pártrendszert², ezt Enyedi és Bértoa azzal egészíti ki, hogy „a pártok versenyének jellege a politikai rendszer egy adott szintjén különbözhet attól, hogy hogyan zajlik a verseny egy másik szinten³.

A pártrendszereket több szempontból is lehet vizsgálni és osztályozni. A jelentős szakirodalmi vizsgálatokban a kelet-közép-európai pártrendszerek tekintetében értékelték már a pártok államhoz való viszonya ⁴, az ideológiai kikristályosodás⁵, a pártrendszerek rendszer-szerűsége⁶, vagy az új pártok megjelenése és megmaradása⁷ szempontjából.

¹ Daalder, Hans (1983): *The Comparative Study of European Parties and Party Systems: an Overview*. In: Hans Daalder and Peter Mair (eds.) *Western European Party Systems- Continuity and Change*. London, Sage, 1-28.

² Sartori, Giovanni (1976): *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Volume I. Cambridge, Cambridge University Press.

³ Bardi, Luciano – Peter Mair (2008): *The Parameters of Party Systems*, *Party Politics*, v. 14, n. 2, 147-166.

⁴ Grzymala-Busse, Anna (2007): *Rebuilding Leviathan: Party Competition and State Exploitation in PostCommunist Democracies*. Cambridge, Cambridge University Press.

⁵ Kitschelt, Herbert, Zdenka Mansfeldova, Radoslaw Markowski, and Gábor Tóka. (1999): *PostCommunist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge, Cambridge University Press.

⁶ Enyedi, Zsolt – Casal-Bértoa, Fernando (2010): *Pártverseny-mintázatok és blokk-politika Kelet-Közép-Európában (1990-2009)*. Politikatudományi Szemle, 19(1), 7-30.

⁷ Fink-Hafner, Danica –Krašovec, Alenka (2011): *The stability of the slovenian party system: Reasons for the success or failure of new parties*. Paper presented at the section on “The State of Democracy in Europe”, panel “Political Parties and Democratic Consolidation in Central European Countries” at the 6th ECPR General Conference at the University of Iceland, Reykjavik.

Bármely szempont beemelése alkalmas lehet, hogy megragadja egy pártrendszer jellemzőjét, vagy akár igazolja, hogy a pártrendszer egyedi vonásai kívül esnek a vizsgált paradigmán. Az újfajta szemléletek beemelése egyes esetekben azt is eredményezheti, hogy nem alkalmasak a pártrendszer hatékony leírására⁸, de ez a negatív eredmény is elősegítheti a tudományos fejlődést.

A szlovén pártrendszert sajátosságaival, vagy épp más pártrendszerekhez való hasonlóságával számtalan tanulmány igyekezett leírni. A szerzők vagy más országok esetében már alkalmazott módszereket és fogalmakat illesztettek a szlovén adottságokhoz, vagy a nemzetközi szakirodalomban háttérbe szorított fogalmakat igyekeztek megragadni Szlovénia pártrendszerének sajátosságaiban. Utóbbira kiváló példa Danica Fink-Hafner és Alenka Krašovec 2011-es kutatása. A szerző páros a szlovén pártrendszer egyik jellemző vonásának az új pártok megjelenését nevezték meg⁹. Kutatásukban áttekintik, hogy az új pártok megjelenése miért nem képezi a pártrendszer kutatások központi kérdését és miért jelentős a szlovén pártrendszer szempontjából. Arra a kérdésre, hogy miért nem zárt a politikai verseny a szlovén pártrendszerben a választási rendszerben és a választói illékonyságban látják a megoldást. Tanulmányomban nem szentelek külön figyelmet az újonnan megjelenő pártoknak, de az illékonyság és a pártrendszer zártságát át kívánom tekinteni. Zártság fogalma alatt azonban előre kívánom bocsátani, hogy nem a politikai verseny zárt vagy nyitott jellegét veszem alapul, hanem a pártrendszer kormányzati dimenzióban értelmezhető zártságát. Ennek fogalmi kereteit kívánom mélyebben feltárni és a szlovén pártrendszer nyújtotta adatok elemzését elvégezni.

A 2022-es választás Szlovéniában sem tekinthető hagyományos, megszokott választásnak. A Covid-19 járvány, valamint az Ukrajnát súlytó háború európai következményei felfokozott hangulatot eredményeztek a kampánynak, melynek a szlovén belpolitika folyamatos kérdése, az úgynevezett orbánizáció¹⁰¹¹ is erős tematikát adott.

A szlovén pártrendszer a 2022-es választást megelőzően erősen fragmentált jelleget mutatott, az egyes pártok támogatottsága választásról-választásra illékony volt. Ez alól egyedül a kormányzó Szlovén Demokrata Párt (*Slovenska Demokratska Stranka*) támogatottsága jelentett kivételt, mely képes volt 2004 és 2022 között folyamatosan 20% fölötti eredményt elérni.

A koalíciókötés szempontjából a pártrendszer zártság kérdése viszonylagos nyitottságot mutatott 2022-öt megelőzően. A szlovén politikai kultúra részévé vált, hogy általában a választásokon legtöbb szavazatot szerző párt alakíthatott koalíciót. A pártok nagyrésze nem mutatott zártságot, folyamatosan létre tudtak jönni újabb és újabb variációk a kormánykoalíciók tekintetében. A fragmentáltság inkább segítette a kormányalakítást, bár gyengítette a koalíciók működőképességét és sok esetben a ciklus során átalakultak, vagy felbomlottak a koalíciók.

Ezekon a tényezőkön számos tekintetben változtatott a 2022-es választás, bár látni fogjuk, hogy egyes tekintetben változatlan maradt a pártrendszer jellege.

Illékonyság

A választói ingadozás, vagy más néven illékonyság kiszámítására a Pedersen-féle indexet használja a legtöbb szakirodalom. Az index jelzi a pártok kínálatának stabilitását és az egyes

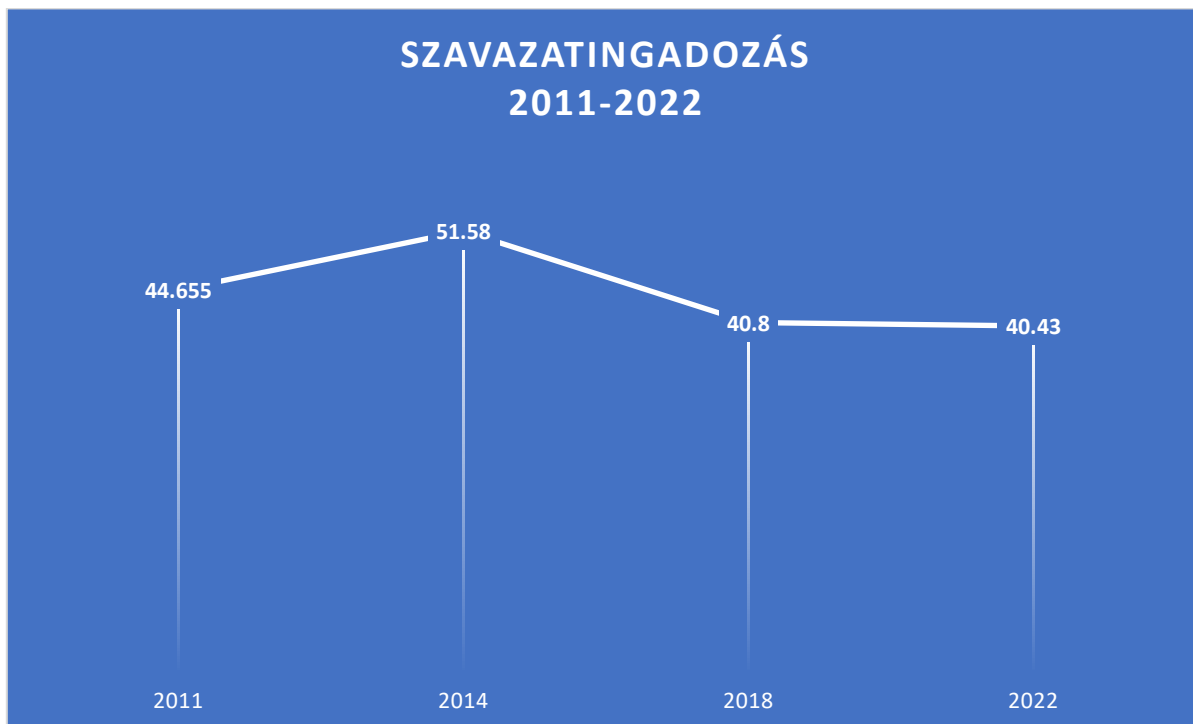
⁸ Fruhstorfer és Hein, 2016

⁹ Fink-Hafner, Danica –Krašovec, Alenka: i.m.

¹⁰ Delić, Anuška (2020): "Europe's new Orban: Janez Janša, Slovenia's new prime minister, is mirroring the extreme policies of his Hungarian counterpart." in: Index on Censorship, 49(4), 39-41.

¹¹ Avbelj, Matej – Černič, Letnar Jernej (2020): The Impact of European Institutions on the Rule of Law and Democracy: Slovenia and Beyond. London: Hart. Avbelj Matej Černič Jernej Letnar.

választások összehasonlításában a szavazatváltozások mértékét¹². A Pedersen-féle index képlete a $TEV = \sum |v_{i,t-1} - v_{i,t}| / 2$, ahol a $v_{i,t}$ az i párt szavazataránya a t választáson¹³.

2. ábra Szavazatingadozás 2011-2022 (saját ábra, forrás: Szlovén Köztársaság Országos Választási Bizottság)

Az 1. ábra a Pedersen-féle index által kapott adatokat mutatja be egyes választásokra lebontva. A 2011-es választás esetében a 2008-as választás eredményeit is felhasználtam, ugyanakkor bemutatható eredményeket csak az elmúlt négy választásról ábrázoltam. A szavazatingadozás átlag értékei Szlovéniában 2011 és 2022 között jóval magasabb a korábbi évekhez képest, míg 1990 és 2009 között 24,7% volt a TEV átlag értéke¹⁴ ez az általam vizsgált időszakban 44,36%. Ennek okát abban látom, hogy az általam vizsgált időszak jelentősen szűkösebb a korábbi szerzők adataihoz viszonyítva, akik olyan időszakot is figyelembe vettek az átlag megállapításakor, amikor a szlovén pártrendszerben jelentősen alacsonyabb volt a választói ingadozás, nem jöttek létre új pártok olyan nagy számban, hogy erősödjön az illékonyosság.

Az illékonyság beemelését a szlovén pártrendszer vizsgálatába azért is tartottam lényegesnek, mivel a Pedersen-féle index számítási műveletei inspirálólag hatottak a későbbiekben alkalmazott előre jelezhetőségi arányszám kipróbálásához.

Fontos adalék, hogy a 2022-es választáson öt párt szorult ki a törvényhozásból, melyek korábban együttesen a törvényhozás mandátumainak több mint egyharmadával rendelkeztek, ez azonban a helyi politikai átrendeződések tekintetében nem tekinthető kimagasló változásnak. Viszonyításként meg kell jegyezni, hogy a 2014-es választás során a Pozitív szlovénia (*Pozitivna Slovenija*) nevű párt egymaga 28 mandátumot veszített a 2011-es eredményéhez képest. Az átrendeződés igazi jelentősége, – amit az ingadozás értéke nem mutat meg

¹² Enyedi, Zsolt – Casal-Bértoa, Fernando: i.m.

¹³ Pedersen, Morgen (1979): The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility. *European Journal of Political Research*, v. 7, 1–26

¹⁴ Sikk, Allan (2005): How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe. *European Journal of Political Research*, v. 44, 391–412.

¹⁵ Enyedi, Zsolt – Casal-Bértoa, Fernando: i.m.

számunkra – hogy több apró párt szavazótábora egyesült egyetlen kormányváltó új politikai formáció, a Szabadság Mozgalom (*Gibanje Svoboda*) mögött.

Zártság

A pártrendszer vizsgálatokban fontos kérdés a pártrendszer zártsága, különösen, ha elfogadjuk azt az előfeltevést, hogy a szlovén pártrendszer egyik sajátos jellemzője az új pártok ismétlődő megjelenése a pártrendszerben. Peter Mair¹⁶¹⁷ kormányzati szinten végbemenő interakciókban határozza meg a pártrendszer lényegét. A pártrendszer zártságát is ebből a nézőpontból határozza meg, melynek három elemét különbözteti meg. A váltógazdaság jellegének lényege, hogy a választásokat követően sor kerülhet-e a kormány teljes, vagy részleges cseréjére. A második elem, hogy a koalícióalkotás mennyire mutat ismétlődő mintázatot. Harmadik elemként Mair a kormányzáshoz való hozzáférést jelöli meg. A fenti három elem alapján Mair két pártrendszer típust különböztet meg. Egyrészt a nyitott struktúra jellemzője, hogy

- a kormányváltások részlegesek,
- a kormányzati alternatívák rendszeresen megújulnak,
- minden párt számára adott a lehetőség a kormányzásra.

A nyitott struktúrával szemben a zárt struktúra jellemzője, hogy

- kormányváltásra nem kerül sor, vagy teljesen lecserélődik a kormány (nincs köztes út),
- a koalíciós sémák ismétlődők,
- a pártok egy része folyamatosan kimarad a kormányzásból.

A pártrendszer zártságának ebben az olvasatában meghatározó tényező a megjósolhatóság, a pártrendszer nyitottságát vagy zártságát az határozza meg, hogy a koalíciókötés mennyire tartalmaz váratlan elemeket, amelyek innovatív megoldásokat kényszerítenek ki.

A pártrendszer értelmében innovatívnak tekinti a szakirodalom azokat a kormányokat, amelyek korábban nem létező koalícióval jöttek létre¹⁸. A pártrendszer zártsága vagy nyitottsága befolyásolja a politikai kultúrát, a választói magatartást, bizonyos mértékig ezáltal a nyitottság vagy épp zártság önmagát tudja erősíteni ezért különösen fontos eleme a megjósolhatóság.

Megjósolhatóság

A pártrendszer zártságának megállapításában – Mair fogalmi keretei között maradva – fontos része a kormányzati koalíciókötés megjósolhatósága, hogy az adott pártrendszeren belül a kormányzati dimenzióban ismétlődő koalíciós formációk alakulnak-e ki, vagy új szereplők megjelenésével innovációra kényszerülnek-e a pártok. A megjósolhatóság nem feltétlenül a választási eredményeket jelenti Mair értelmezésében, hanem sokkal inkább a pártok koalíciós bezárkózásának stabilitását. Vagyis, ha egy zárt pártrendszerről beszélünk, megjósolható, hogy mely pártok, mely pártokkal nem lépnek koalícióra. Ez a megjósolhatóság azonban az

¹⁶ Mair, Peter (2001): The Freezing Hypothesis: an Evaluation. In: Lauri Karvonen and Stein Kuhnle (eds.), *Party Systems and Voter Alignments Revisited*, London, Routledge, 27–44.

¹⁷ Mair, Peter (2007): *Party Systems and Alternation in Government, 1950–2000: Innovation and Institutionalization*. In: Siri Gloppen and Lise Rakner (eds.) *Globalisation and Democratisation: Challenges for Political Parties*, Bergen, Fagbokforlaget, 135–154.

¹⁸ Enyedi, Zsolt – Casal-Bértoa, Fernando: i.m.

értelmezésében felveti annak kérdését, hogy a választási eredmények, vagy azok pillanatnyi előrejelzése mennyiben torzíthatja. Egyáltalán leírható-e egy előre jelezhetőség a pártrendszer aspektusaként, kiegészítve a megjósolhatóság koncepciójához. Ez az előre jelezhetőség, lényegében annyit jelentene, hogy ha a közvélemény-kutatások nagyságrendileg pontosan határozzák meg egy párt támogatottságát, az hatással lehet a koalíciókötés megjósolhatóságára, hiszen – ha mandátumra lebontva nem is – társadalmi támogatottságban nagyságrendileg ismert lehet a pártok erő helyzete és leendő kormányzási ereje.

Az előre jelezhetőség, vagy előreláthatóság lényegében a választásokat megelőző közvélemény-kutatások viszonyulását mutathatja meg, hogy mennyire tudnak a politikai szereplők biztosan tervezni koalíciós sémákat a választások végleges ismerete előtt.

Az előre jelezhetőségi hányados, az egyes pártokra lebontva az alábbi képlettel számolható ki:

$$\frac{\sum p_{i,t}}{n} / v_{i,t}$$

A $p_{i,t}$ jelöli az i párt t választásra jelzett várható eredményét a választást megelőző n szmú közvélemény-kutatásból, a $v_{i,t}$ a Pedersen-féle indexhez hasonlóan, i párt, t választáson szerzett szavazataránya. A képlet segítségével megkapjuk az adott választáson induló pártokra lebontva az előre jelezhetőség arányát. Ez az érték minél közelebb van az 1 értékhez, annál pontosabbnak tekinthető az előre jelezhetőségi ráta, vagyis a közvélemény-kutatások átlag értékben annál jobban konvergáltak a választási eredményhez adott párt esetében. Amennyiben az előre jelezhetőség aránya 1-nél kisebb értéket mutat, a közvélemény-kutatások alacsonyabbra mérték a párt támogatottságát a valós eredményhez képest. Amennyiben a kapott hányados 1-nél nagyobb értéket mutat, a közvélemény-kutatások felülértékelték az adott pártot. A kapott érték minél távolabb helyezkedik el a 1-től, mint a teljes egyezés értékétől, annál nagyobb volt a közvélemény kutatók átlag pontatlansága, a választási eredmény annál kevésbé volt előre jelezhető. Fontos, hogy a vizsgálat során nem egy-egy közvélemény kutató mérési pontosságát, vagy pontatlanságát kívántam megállapítani, hanem a koalíciókötés megjósolhatóságát kívánom kiterjeszteni a választások előtti állapotokra.

Az alábbiakban az utolsó négy törvényhozási választás eredményeit rögzítettem négy táblázatban, a választásokat megelőző publikus közvélemény kutatási adatokkal. A közvélemény-kutatások minden esetben az adott közvéleménykutató-intézet vagy cég választás előtti utolsó (vagyis feltételezhetően a legpontosabb) felmérésének az adatait tartalmazza, pártonkénti bontásban. A táblázatok ezen felül tartalmazzák a közvélemény-kutatások átlag értékeit, a választás valós eredményeit és az előre jelezhetőségi hányados pártonkénti értékeit.

2011							
	Ninamedia	Mediana	Episcenter	Valicon	Átlag	Eredmény	Előre jelezhetőség aránya
LZJ	23,70	24,60	20,00	19,00	21,83	28,50	0,765
SDS	29,00	28,50	30,00	31,00	29,63	26,20	1,130
SD	9,90	14,30	11,00	13,00	12,05	10,52	1,145
LGV	10,80	8,10	11,00	7,00	9,23	8,37	1,102
DeSUS	6,40	5,80	8,00	8,00	7,05	6,97	1,011
SLS	5,20	7,40	8,00	8,00	7,15	6,83	1,046
N.Si	3,00	3,70	5,00	6,00	4,43	4,88	0,906
SNS	2,90	2,50	2,00	-	2,47	1,80	1,370
TRS	1,50	2,50	1,00	-	1,67	1,22	1,366
SMS-Z	1,70	0,10	1,00	-	0,93	0,86	1,085
LDS	1,10	1,60	1,00	-	1,23	1,48	0,833
Előre jelezhetőség átlaga							1,07

1. táblázat: Előre jelezhetőség és a pártok támogatottsága az egyes előrejelzések- és a választási eredmények vonatkozásában 2011-ben (saját táblázat; forrás: Szlovén Köztársaság Országos Választási Bizottság)

2014						
	Ninamedia	Episcentra	Mediana	Átlag	Eredmény	Előre jelezhetőség aránya
SMC	31	33,4	32,4	32,27	34,5	0,935
SDS	26,1	21,3	23,7	23,70	20,7	1,144
SD	8,8	9,3	5,9	8,00	6	1,333
DL (LGV)	-	0,1	0,8	0,45	0,6	0,75
ZL	3,9	4,2	2,9	3,67	6	0,611
ZaAB	4,4	5,9	3	4,43	4,4	1,007
N.Si	3,5	6,3	5,7	5,17	5,6	0,922
PS (LZJ)	3,3	1,5	4	2,93	3	0,977
DeSUS	11,5	10,3	12,2	11,33	10,2	1,111
SLS	3,5	4,2	3,7	3,80	3,9	0,974
Egyéb	3,9	3,6	6,2	4,57	5,8	0,787
Előre jelezhetőség átlaga						0,96

2. táblázat: Előre jelezhetőség és a pártok támogatottsága az egyes előrejelzések- és a választási eredmények vonatkozásában 2014-ben (saját táblázat; forrás: Szlovén Köztársaság Országos Választási Bizottság)

2018								
	Ninamedia	Mediana	Parsifal	Valicon	Episcenter	Átlag	Eredmény	Előre jelezhetőség aránya
LMŠ	11,5	11,2	9,3	10,7	14,7	11,48	12,6	0,910
SDS	26,1	23,7	18,1	13,8	25,6	21,46	24,9	0,861
SD	12,8	7,8	5	9,5	16,1	10,24	9,9	1,034
SMC	9,8	7,7	4,7	4,4	5,6	6,44	9,8	0,657
DeSUS	7,9	4,5	3,9	3,8	4,9	5,00	4,9	1,020
SAB	3,2	5,7	1	2,6	2,8	3,06	5,1	0,6
N.Si	7,3	5,7	4,6	4,5	8,2	6,06	7,2	0,841
SLS	3,8	2,5	2	2,2	2,8	2,66	2,6	1,023
Levica	8,3	7,9	3,8	7,8	8,5	7,26	9,3	0,780
SNS	3,4	4	3	4	2,1	3,30	4,2	0,785
Egyéb	5,9	6,7	7,6	-	-	6,73	9,3	0,724
Előre jelezhetőség átlaga								0,84

3. táblázat: Előre jelezhetőség és a pártok támogatottsága az egyes előrejelzések- és a választási eredmények vonatkozásában 2018-ban (saját táblázat; forrás: Szlovén Köztársaság Országos Választási Bizottság)

2022							
	Ninamedia	Mediana	Parsifal	Odmev	Átlag	Eredmény	Előre jelezhetőség aránya
GS	27,7	26,1	28	19,25	25,26	34,45	0,733
SDS	24	24,4	26,5	20,3	23,8	23,48	1,013
SD	8,1	7,8	8,1	9	8,25	6,69	1,233
N.Si	6,9	7,7	7,3	8,8	7,68	6,86	1,118
Levica	7,1	7,7	6,2	6	6,75	4,46	1,513
LMŠ	4,3	2,7	3,9	3,8	3,68	3,72	0,987
SAB	4	5,6	2,4	2,8	3,7	2,61	1,417
DeSUS	0,7	1,2	1,8	1,5	1,23	0,66	1,868
Előre jelezhetőség átlaga							1,23

4. táblázat: Előre jelezhetőség és a pártok támogatottsága az egyes előrejelzések- és a választási eredmények vonatkozásában 2022-ben (saját táblázat; forrás: Szlovén Köztársaság Országos Választási Bizottság)

A 4. táblázatból jól látható, hogy a fragmentált, csekély támogatottsággal rendelkező pártok jelentősen felül lettek reprezentálva a közvéleménykutatásokban. Ennek oka, hogy a töredezettség és az alacsony támogatottság megnövelte a hibahatár mértékét, ráadásul a választók illékonyága halmozottan megjelent az erősen érzelmi töltetű kampány utolsó napjaiban. A választók vélhetően engedtek saját politikai identitásukból, pártkötődésükből a kormányváltás lehetősége érdekében. Az apró, közvéleménykutatásokban felülreprezentált pártok, a kormányzó SDS-el szemben határozta meg magukat, kevés egyedi, karakterisztikus üzenetet tudtak a kormányváltás lehetősége mellett megfogalmazni, ezt azonban a Szabadság Mozgalom (Gibanje Svoboda) is meg tudta határozni, viszont képes volt a választók egységbe tömörítésére, kvázi egyszerre végrehajtva egy kormány és egy pártrendszer váltást, megszüntetve a fragmentáltságot, az SDS-el szemben új politikai centrumot alkotva.

Általában elmondható, hogy a 2011-es választáson a győztes LZJ-t (*Lista Zorana Jankovića*) és a N.Si (*Nova Slovenija*) pártokat leszámítva a közvélemény-kutatások felül mérték az induló politikai erőket a végeredményhez képest. Talán érdekesség, hogy a legnagyobb arányú felül értékelés az SNS (*Slovenska Nacionalna Stranka*) esetébe történt 1,37-es aránnyal, ám mivel

már a közvélemény-kutatások alapján is várható volt, hogy az SNS nem szerez mandátumot, így az előre jelezhetőség és a koalícióalkotás megjósolhatóságát ez nem befolyásolta.

A 2014-es adatok elemzésekor látható, hogy nagyjából azonos arányban találhatóak eltérések túl-, illetve alul prognosztizálások, ráadásul nincsenek a 2011-es adatokhoz hasonló kilengések, sokkal közelebb állnak az előrejelzések a valós eredményekhez.

A 2014-es adatokhoz képest a 2018-as adatokon jól látható, hogy megemelkedett az alul prognosztizált mérések száma, vagyis a közvélemény kutatók méréseinek átlaga alacsonyabb arányt mutatott több pártnál a valós eredményhez képest. Bár nem lehet négy választási időszak adataiból messze menő következtetéseket levonni, trend szerű változás figyelhető meg, ahogy a 2011-es felül prognosztizált állapothoz képest 2014 megközelítőleg pontos adatai után 2018-ra egy más irányú kilengés tapasztalható. Véleményem szerint ennek is köszönhető, hogy 2018-ban a választásokat követően hosszabb koalícióalkotási folyamat volt megfigyelhető Szlovéniában, mint a két korábbi vizsgált választás után.

A fenti 1., 2. és 3. táblázatok tartalmazzák az előre jelezhetőség átlag értékeit is, amik talán kompaktabb módon leírják az előre jelezhetőség lényegi megállapításait, mint a pártonként lebontott adathalmazok. A 2011-es 1,07-es átlag előre jelezhetőségi mutató azt jelzi, hogy a közvélemény-kutatások átlag értékei, valamennyi résztvevő párt teljesítményét figyelembe véve, viszonylag közel járt a választási eredményekhez. Tehát ebben az érték tartományban elvileg a koalíciókötés nem okozhatott gondot olyan vonatkozásban, hogy a választásokon meglepő eredményt ért volna el egy párt. Fontos kiemelni, hogy ez az átlag érték minden párt és minden közvélemény kutató adatát egybe foglalja, így tehát egyedül magában nem használható, a pártonkénti adatok kilengése, ami jelentősen meg tudja mondani, hogy a pártrendszer adott évben előre jelezhető és ezáltal koalíciókötésben kiszámítható volt, vagy nem előre jelezhető, a választási eredmények adott pártnál eltértek a prognózisoktól.

Az, hogy az előre jelezhetőség hányadosának átlag értéke mégis tartalmazhat releváns információt egy pártrendszerrel a 2018-as választási adatoknál látható. A 3. táblázatban található átlag jelentős kilengést mutat a maga 0,84-es értékével. Ahogy korábban említésre került a 2018-as választást követően hosszas polémia alakult ki a képvisellel rendelkező pártok körül, hogy milyen koalíciós kormány alakuljon meg. Meglátásom szerint ez arra utalhat, hogy az előre jelezhetőség hányadosának átlag értéke is mutathat a politikatudomány számára hasznos adatokat, legalábbis egy figyelemfelhívást a koalíció tervezhetőségének kilengésében.

A 2022-es választás vonatkozásában elmondható, hogy a közvéleménykutatások egyöntetűen felülmérték a pártok támogatottságát, mely alól egyedül a Szabadság Mozgalom (*Gibanje Svoboda*), valamint a Marjan Šarec Listája (*Lista Marjana Sarca*) jelentett kivételt. Utóbbit nagyságrendileg reálisan határozták meg a közvéleménykutatások, ám a Szabadság Mozgalom esetében a 0,733-as érték azért is fontos tényező, mert a választáson legtöbb szavazatot szerző – korábban választásokon nem szereplő – politikai formációról beszélünk. Egy újonnan létrejött és hatalmas támogatottságot szerző formációról beszélhetünk tehát, mely feltételezhetően a törvényhozásból kiszorult öt politikai formációból négy esetében képes volt a szavazók elszívására, pontosabban a kisebb, fragmentált pártok szavazói a Szabadság Mozgalomra adták a voksukat, a kormányváltás reményében, ám ezt a közvéleménykutatások a választások előtt még nem tudták mérni.

A szlovén pártrendszer a 2022-es választások előtt fragmentált, illékony, jelleget mutatott. A koalíciókötés tekintetében alacsonyabb fokú zártság jellemezte, ennek oka, hogy erős volt a politikai kultúrában a legerősebb párt kormányalakítási előjoga és a kormányzóképeség érdekében az egyes ideológiai szembenállások ideiglenesen plasztikusnak bizonyultak. Természetesen ebben a kérdésben a kezdetektől fogva akadtak kivételek, de a fragmentáltság ebben a tekintetben éppen, hogy segítette a kormányalakításban, bár a stabil kormányozhatóságot egyben folyamatosan veszélyeztette is.

A 2022-es választás legnagyobb átalakulása, hogy a koalíciókötésben megindult egy záródási folyamat már a választási kampány során. Több párt vezetője karakteresen foglalt állást abban a kérdésben, hogy a Janez Janša vezette, kormányzó Szlovén Demokrata Párttal (*Slovenska Demokratska Stranka*) annak esetleges választási győzelme esetén sem kötnének koalíciót, ami egyben azt is jelentette volna, hogy a Janša-kormány a választások eredményétől függetlenül megbukott volna. Ennek egy szimbolikus epizódja volt 2022. április 22-én a választás előtti televíziós vita, ahol több pártelnök a vita közepén távozott Janša politikai törekvéseivel szembeni tiltakozás jeleként.

Ennek vizsgálatakor azonban fontosnak tartom lefektetni a módszertan hiányosságait és a felhasználhatósággal kapcsolatos kétségeimet.

Az első és legfontosabb problematikája az előre jelezhetőségi arány használatakor, hogy a közvélemény-kutatások nem tekinthetők egyenértékűnek a választási eredményekkel. Egy közvélemény-kutatásnak nem célja a jövő túpontos ismeretének ígérete, hanem a pillanatnyi politikai erőviszonyok és a társadalmi állapot bemutatása. Mivel a vizsgálatban mégis közvélemény-kutatásokat vettem össze választási eredményekkel, ezt az ellentmondást azzal kívánom feloldani, hogy minden esetben a választásokhoz legközelebb eső kutatási eredményeket vettem figyelembe, melyek a rövid időbeni eltérés miatt legalább konvergenciát kell, hogy mutasson az eredményekhez, de nem várom a tökéletes egyezést. További fontos eleme a vizsgálatnak, hogy az nem a közvélemény kutatók munkáját kérdőjelezi meg, módszertani megalapozottságukat nem vonom kétségbe, csupán azt kívántam megvizsgálni, hogy a pártok támogatottsága mennyire kiszámítható, milyen mértékű az esetleges illékonyság a választásokat megelőző rövid időintervallumban.

Az előre jelezhetőségi hányados, vagy annak adott választáson felállított, minden pártra kiterjedő átlagából nem szabad messze menő következtetéseket levonni. A módszer szándékosan nem súlyozza az egyes közvélemény kutatók mérési eredményét és nem törekszik a mandátumszerzés előrejelzését bevonni. Utóbbinak az is az oka, hogy egy olyan arányosító választási rendszer, ami például Szlovéniában működik, könnyebben beemelhető lenne egy összetettebb modellbe, de egyúttal kizárná más országok vizsgálatának lehetőségét, különösen az olyan országokat, ahol akár csak minimálisan is többségi irányba mozdul a választási rendszer. A nemzetközi összehasonlítás megnehezítése gátját jelentheti a módszer kiterjedtebb tesztelésének és a szlovén pártrendszerre való összehasonlító alkalmazásának.

Az előre jelezhetőségi hányados alapvetően egy adatfüggő vizsgálati módszer, mely csak akkor hasznosítható, ha kellő mennyiségben rendelkezésre állnak közvélemény kutatási adatok. A vizsgálati módszer kezdetlegessége miatt nem végeztem a közvélemény-kutatások súlyozását esetleges megbízhatóságuk alapján, adataikat egyformán megbízhatónak és megalapozhatónak tekintettem. Ugyancsak nem súlyoztam a közvélemény-kutatásokban szereplő pártokat aszerint, hogy mennyire jelentősek a koalíciókötés szempontjából. Úgy gondolom, hogy a módszernek figyelembe kell vennie, hogy mennyire mérhetőek az adott pártok, vagy akár csak elenyésző társadalmi támogatottságot prognosztizál a rendszer, amely a kevés szavazó miatt kis eltéréssel is nagyban befolyásolhatja a végeredményt.

A módszer olyan országok esetében bizonyulhat hasznosnak, ahol a blokkok relevanciája és a pártrendszer koalíciókötés szempontjából vett zártsága olyan mértékű, hogy egy előre nem jósolt eredmény akár a kormányalakítást is veszélybe sodorhatja.

Mint korábban említettem, ez nem volt jellemző Szlovéniára a 2022-es választást megelőzően¹⁹. Fontos természetesen megemlíteni, hogy egyes jelek mutatkoztak 2020-ban arra vonatkozóan, hogy a koalíciókötés kevésbé zárt struktúrája átalakulóban van, elsősorban Szlovén Demokrata Párt irányába.

¹⁹ Enyedi, Zsolt – Casal-Bértoa, Fernando: i.m.

Hosszabb távon érdemes lehet a módszertan hasznosíthatóságát más országok vonatkozásában is megvizsgálni, illetve nem kizárt, hogy Szlovénia esetében átmeneti rendeződésről beszélhetünk a pártrendszer vonatkozásában, a választási rendszer, valamint a szlovén társadalom politikai kultúrája ugyanis kedvez a fragmentált struktúrának.

A jelenlegi kutatás továbbfejlesztését szükségesnek érzem két tekintetben, egyfelől az időkeret növelésével megvizsgálni, hogy 1990 és 2022 között mennyiben alkalmazható a módszer Szlovénia pártrendszerének vizsgálatára. Továbbá fontosnak tartom összehasonlításként más, a szakirodalom alapján a szlovéntól eltérő pártrendszerek vizsgálatánál is kipróbálni az előre jelezhetőségi arányt. Ez mind a módszer tesztelése, mind a szlovén pártrendszer alaposabb feltárásához hozzájárulhat.

Összefoglalás

A pártrendszer nyitott, vagy zárt jellege számos aspektusból vizsgálható. Ezek közül Peter Mair koalícióalkotás szempontjából vizsgált zártsága nem azonos a pártverseny zártságával, mely az újonnan alakult pártok pártrendszerbe történő belépését vizsgálja. Mair zárt vagy nyitott pártrendszer konstrukciója magában foglal egy megjósolhatósági szempontot, melyen a koalíciókötések megjósolhatóságát érti. Ez a kérdés több tényező együttes ismeretével vizsgálható. A Mair féle megjósolhatóság részét képezi a pártrendszer blokkosodása, a politikai verseny zártsága, a választási rendszer pártrendszerre gyakorolt hatása és más olyan tényezők, melyek ahhoz vezetnek, hogy a koalíciók létrejötte mennyire tud váratlan, innovatív jelleget öltetni. Ennek a megjósolhatóságnak és rajta keresztül Mair zárt pártrendszer fogalmának egy más nézőpontból történő tágítását látom annak lehetőségében, ha beemeljük a megjósolhatóság mellé az előre jelezhetőséget. Ez a fogalom a pártok koalíciókötéskor betöltött súlyának választások előtt prognosztizálhatóságát jelenti, vagyis az egyes közvélemény-kutatásokhoz képest a választásokat megelőző rövid periódusban mennyire jelentős a szavazatingadozás. Illetve az egyes közvélemény-kutatások alapján a pártok mennyire tudnak előre tervezni koalíciókötés kérdésében. A tapasztalatom, hogy az adatok ilyen módon történő vizsgálata szolgálhat hasznos ismeretekkel a tudományos kutatások számára. A választásokat megelőző utolsó közvélemény-kutatások a vizsgált négy választás esetében két esetben (2011 és 2014) szorosan illeszkedtek a választási eredményekhez, a 2018-as választás esetében azonban 0,16 értékű, míg a 2022-es választás során még ezt is meghaladó 0,23 értékű eltérés volt megfigyelhető. Ez a modellben érzékelhetőnek nevezhető eltérés a 2018-as eredményeknél egy alul reprezentáltságban volt tapasztalható, ebben az évben pedig a szlovén politikai viszonyokhoz mérten hosszabb koalíciós egyeztetések zajlottak le.

Ezzel szemben a 2022-es választáson hiába mutatkozott rekord magas 0,23-as eltérés, a pártok általános felül reprezentáltságával, a koalíciós tárgyalások nagyon gyorsan lezajlottak. Ennek oka, hogy a módszertan határát képezi, amikor a pártrendszer zárt irányba mozdul a koalícióalkotás szempontjából és a potenciális partnerek már a választást megelőzően megállapodásra jutnak egymással. Lényegében egy olyan két pólusú tábor logika bontakozott ki Szlovéniában, mely például Magyarország esetében 2002 és 2010 között volt megfigyelhető.

Ezt a tömbösödő szerkezetet a módszer nem tudja követni, ennek további finomítása szükséges. Meglátásom szerint azonban a szlovén pártrendszer sem fogja hosszú távon elviselni a tömbösödést, részben a politikai kultúra, részben a választási rendszer sajátosságaiból kifolyólag.

Felhasznált irodalom

- Bardi, Luciano – Peter Mair: The Parameters of Party Systems, *Party Politics*. 14. 2008. <https://doi.org/10.1177/1354068807085887>
- Daalder, Hans: The Comparative Study of European Parties and Party Systems: an Overview. In: Hans Daalder and Peter Mair (szerk.) *Western European Party Systems- Continuity and Change*. 1983.
- Danica Fink-Hafner és Alenka Krašovec: The stability of the slovenian party system: Reasons for the success or failure of new parties. Paper presented at the section on “The State of Democracy in Europe”, panel “Political Parties and Democratic Consolidation in Central European Countries” at the 6th ECPR General Conference at the University of Iceland, Reykjavik. 2011.
- Delić, Anuška: "Europe's new Orban: Janez Janša, Slovenia's new prime minister, is mirroring the extreme policies of his Hungarian counterpart." in: *Index on Censorship* (2020). <https://doi.org/10.1177/0306422020981272>
- Enyedi Zsolt – Bértoa, Fernando Casal: Pártverseny-mintázatok és blokk politika Kelet-Közép-Európában (1990-2009). *Politikatudományi Szemle* 19. 2010.
- Fruhstorfer, Anna és Hein, Michael (szerk.): *Constitutional Politics in Central and Eastern Europe: From Post-Socialist Transition to the Reform of Political Systems*. 2016. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-13762-5>
- Grzymala-Busse, Anna: *Rebuilding Leviathan: Party Competition and State Exploitation in Post- Communist Democracies*. 2007. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511618819>
- Kitschelt, Herbert, Zdenka Mansfeldova, Radoslaw Markowski, és Gábor Tóka: *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. 1999. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139175173>
- Kukavica, Jaka: "Matej Avbelj and Jernej Letnar Čerňič, *The Impact of European Institutions on the Rule of Law and Democracy: Slovenia and Beyond* (Book Review)." in: *European Journal of Legal Studies* (2022). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4123129>
- Mair, Peter: *Party Systems and Alternation in Government, 1950–2000: Innovation and Institutionalization*. In: Siri Gloppen and Lise Rakner (szerk.) *Globalisation and Democratisation: Challenges for Political Parties*. 2007.
- Mair, Peter: *The Freezing Hypothesis: an Evaluation*. In: Lauri Karvonen and Stein Kuhnle (szerk.), *Party Systems and Voter Alignments Revisited*. 2001.
- Pedersen, Morgen: *The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility*. *European Journal of Political Research* 7. 1979. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1979.tb01267.x>
- Sartori, Giovanni: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis, Volume I*. 1976.
- Sikk, Allan: *How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe*. in: *European Journal of Political Research* 44. (2005). <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2005.00232.x>

Péter Krasz: The Transformation of the Slovenian Party System after the 2022 Elections

Since the first multi-party elections on 8 April 1990, the Slovenian party system has undergone a long and eventful thirty years of development. The development of the multi-party system in these thirty years has undergone a number of internal changes, with the last third of the period being particularly marked by continuous change. In my research, I have tried to focus on the extent to which the elections of 22 April 2022 can be considered a transformation of the country's party system and to what extent the earlier trends are still visible. When describing Slovenia's party system, I will focus on the most common conceptual frameworks used to describe party systems, such as fragmentation, polarisation and volatility. Peter Mair, when examining the party system, includes inclusiveness as a defining dimension of party competition, and unfolds this from a perspective where an important element of his hypothesis, beyond inclusiveness, is predictability. However, the predictability of coalition formation (and government formation), in my view, presupposes the predictability of outcomes, i.e. the predictability of the party system. I would like to illustrate the impact of the 2022 election on the party system from this perspective, i.e., the extent to which party competition can be considered predictable in the light of past trends. Did the results of the last election, in themselves, imply a degree of unpredictability or did the variables have no substantive impact on the predictability of coalition building.

Bevezetés

A parlamenti ügyrend elemzéséről kevés összehasonlító szakirodalmat találunk annak ellenére, hogy mindezen szabályok nélkül elképzelhetetlen az Országgyűlés működése. Ez nem egyszerűen formai, intézményi kérdés, hanem olyan befolyásoló „eszköz”, amely szabályozza a parlamenti szereplők egymáshoz való viszonyát, a döntéseik menetét, a törvények létrejöttét. Ezért tanulmányom legfőbb célja, hogy egy olyan elméleti keretet/modellt mutassak be, amely mentén vizsgálhatóak a házszabályok és azokból releváns következtetések vonhatóak le azok változásainak lehetséges okaira, módosításaik következményeire.

Dolgozatom ezért leginkább elméleti jellegű, az első fele a házszabályok jelentőségére terjed ki, míg a tanulmány második felében a Sieberer–Müller–Heller modellt szeretném bemutatni és eddigi kutatásait röviden bemutatni.

A házszabályok jelentősége

„A házszabályi rendelkezések jelentősége abban áll, hogy mindenkor kiszámítható »játékszabályokat« állapít meg.”¹ Olvasható az Országgyűlés honlapján, amely alapján – meglátásom szerint – ez a definíció fejezi ki a legjobban e téma jelentőségét. A parlament képviselőinek mindezen szabályok kereteiben kell dolgoznia, annak érdekében, hogy a demokratikus úton kapott feladataikat a lehető leghatékonyabban elláthassák. A szakmai munkájukhoz hozzájárulnak szakmai kabinetiek, a parlament tisztségviselői, szakmai, adminisztratív munkatársai, akiknek kiemelten fontos a szerepük, tudásuk és tapasztalatuk az országgyűlés zavartalan működésében. Nemcsak egy-egy parlamenti ciklus alatt, hanem annak váltásában is, a folyamatos működés érdekében.

Közvetve is, de a szabályok minősége és alakulása az állampolgárokat is érinti. Az Országgyűlés által meghozott törvények kötelező érvényűek mindenki számára, és annak működése kiemelten fontos, milyen rendelkezések alapján hozza meg a jogszabályokat.

A házszabályi rendelkezések feladata, hogy világos és áttekinthető szabályrendszer adjon. Ez a szabályrendszer biztosítja, hogy érvényesüljön a parlamenti többség akarata, de a kisebbség jogai is védelmet élvezzenek. A házszabályi rendelkezések minden parlamenti szereplő számára érthetővé, egyértelművé teszik, hogy milyen eljárás során milyen jogok illetik meg, illetve milyen kötelezettségek terhelik.”² Ezen megfogalmazás szerint a házszabály olyan rendelkezések halmaza, amely világosan tartalmazza a parlamenti munkára vonatkozó szabályokat, minden parlamenti szereplő számára: tehát a választások útján bekerültek képviselőkre, azok „szakértői gárdájára”, a parlament munkatársaira és a kormányzat tagjaira.

A házszabály lehet szokásjog is, olyan precedensek sora, amelyek a történelem során alakultak ki és később gyakorlattá váltak a parlamenti munka során.³ Mindezt megerősítve a parlamenti jog fogalma „azon jogszabályok, jogszokások, szokásjogok, alkotmányos konvenciók és precedensek összessége, amelyek meghatározzák a parlament, mint törvény-

¹https://www.parlament.hu/aktual/2011_xcii/index/hazszabaly/hazszabaly/bev_hszab letöltés ideje: 2020.05.25

²https://www.parlament.hu/aktual/2011_xcii/index/hazszabaly/hazszabaly/bev_hszab letöltés ideje: 2020.05.25

³ Barabási 1907

hozás feladat- és hatásköreit, megalakulását, megszűnését, szervezetét, működését, fegyelmi rendjét és a képviselők jogállását.”⁴

A házszabály a parlamenti jog belső jogforrása, amely a politikai akaratképzés technikai eszköze. A benne foglalt szervezeti egységek és eljárásrendek alapján teljesülnek a parlament alapfunkciói, feladatai. Így a házszabályokból és közvetve a parlament működéséből a politikai intézményrendszer jellegére is jelentős következtetéseket lehet levonni.⁵ Az ügyrendek módosításai minden esetben összefüggtek a „politikai hatalom változásaival” és ezek fontos alkotmányjogi módosításokat is vont maga után.⁶

Somogyvári István a házszabály jelentőségét abban látja, hogy biztosítja a képviselők működési szabadságát, védi az országgyűlés hatékonyságát, szervezettségét. Mindezen felül az ügyrendek tartalmazzák azokat a „megoldásokat”, amelyek hozzájárulnak az eredményes és hatékony feladatok ellátásához.⁷ Pikler Kornél pedig egyenesen a parlamenti jog gerincének tartja a házszabályokat.⁸

Magyarországon a házszabályok írott formában a jelenlegi kutatásaim alapján már az 1700-as években megjelentek. Évszázadok óta szabályozzák a magyar országgyűlés rendelkezéseit, a kor és a politikai rendszerekhez mérten. Tehát, ahogy a politikai hatalom változott és a parlamentarizmus fejlődött, úgy módosultak a parlament szabályai, így egyfajta lenyomatot képeznek az ügyrendek az adott kor politikai viszonyairól és a parlamentjeiről.

Az 1989 utáni első módosítások megalapozták a demokratikus parlamenti rendszer kiépítését, megindulhatott a parlament állandó ülésezése, a politikai eszközök, technikák megteremtése a hatékony parlamenti munkához. Mindezen tapasztalások, egyeztetések után megalkották a rendszerváltás utáni első házszabályt 1994-ben. Az Alkotmánybíróság viszont több hiányosságra hívta fel az Országgyűlés figyelmét ezért, ennek megfelelően járva módosították az ügyrenden.

Először 1997-ben történt egy 53 paragrafusból álló módosítás, amelynek köszönhetően egyértelműbbé tette az országgyűlés és a bizottságok működésével kapcsolatos rendelkezéseket. Ilyen volt az ügyrendi javaslat szabályozása, a határidők megszabása, bizonyos indítványok tárgysorozatba kerülése, továbbá mindezek hatására megerősödött a kisebbségi jogok gyakorlása. Beleértve a független képviselőket is, akikre szintén hozott rendelkezéseket az 1997-es módosítás. Mindezekon felül megváltozott a napirend előtti felszólalások folyamata, ennek köszönhetően lehatárolt és egyszerűbbé vált az ülés tervezése. Innentől kezdve kizárólag a kormány tagjai válaszolhattak a napirend előtti felszólalásokra, 1997-ig az érvényben lévő szabályozás szerint az érintett bizottság elnökének, valamint bármelyik frakcióvezetőnek volt jogosultsága.⁹ A következő ciklusban 1998-2002 között nem tudtak a kormányzó pártok házszabályt módosítani, ezért ebben a szakaszban legtöbbször az Alkotmányügyi bizottság házszabály-értelmezéseire hivatkoztak. Ennek jelentősége a kormánypártok és az ellenzék közötti konfliktus kezelésekor mutatkozott meg, egy-egy értelmezés során – például a rendkívüli időszak összehívásai – a (kormánypárti többségű) bizottság állásfoglalást fogadott el és amennyiben az ellenzék a parlamenthez fordult, akkor azt az országgyűlés megszavazta. Abban az értelemben folytatódott mindez a 2002-2006-os ciklusban, hogy ezeket az állásfoglalásokat nem helyezték hatályon kívül, viszont nem is alkalmazták őket. Házszabály módosításra az Európai Unióhoz való csatlakozás miatt szükség

⁴ Mezey-Szente 2003, 583

⁵ Pesti 2002

⁶ Pesti 2002, 84

⁷ Somogyvári 1991, 61

⁸ Pikler 1969

⁹ Soltész 2018 139

volt, így először az országgyűlés törvényt fogadott el, arról, hogy európai ügyekben a kormány és az országgyűlés együttműködik, majd ennek a részlet szabályait vették bele a házsabályba.

A 2010-2014-es ciklusban a már fent említett állásfoglalásokat a kormány a 2/3-os többségével rögzítette az Országgyűlésről szóló 2012.évi XXXVI. törvényben, valamint a határozati házsabályban is a 10/2014. (II. 24.) OGY határozatban. Hivatkozva a megelőző három ciklusban ezek az állásfoglalások érvényben voltak.¹⁰ Az elmúlt évek törvényi és határozati formában is rögzítik a magyar országgyűlés házsabályait. Mindezen módosítások lehetővé teszik, hogy mindenkire érvényes szabályokat alkossanak meg, azaz a törvényi szinten kötelezővé válik egy-egy szabály betartatása az országgyűlésen kívül eső állampolgároknak is. A határozati forma pedig csakis a parlamenti szereplők számára rögzít kötelező rendelkezéseket.

Az eddigiek alapján elmondható, hogy a politikai környezet jelentős hatással bír a házsabályok alakulására. A dolgozat egyik kérdése is erre vonatkozik, azaz, hogy melyek lehetnek a kiváltó okai az ügyrendek módosításainak. Ez a tanulmány kutatási kérdéseiben lesz kifejtve, ahol többek között az egyik szempont az itt említett politikai környezet lesz.

Összességében látható, hogy a házsabályok rendszeresen és visszatérően megjelennek a parlamenti munka szervezésében, emiatt lehetséges, hogy a kor politikai viszonyairól jelentős következtetéseket lehet levonni.¹¹ Dolgozatom az ügyrendek stabilitásának vizsgálatára, azok módosításaira, változtatásaira fókuszál. Az 1. ábra/táblázat rögzíti, hogy melyek voltak a legjelentősebb házsabály módosítások az elmúlt harminc évben.

Jelentősebb házsabályváltozások 1989-2020
8/1989. (VI. 8.) OGY határozat
46/1994. (IX. 30.) OGY határozat
5/2001. (II. 15.) OGY határozat
47/2004. (V. 18.) OGY határozat
103/2007. (XII. 6.) OGY határozat
2012. évi XXXVI. törvény az Országgyűlésről
10/2014. (II. 24.) OGY határozat egyes házsabályi rendelkezésekről

1. táblázat Jelentősebb házsabályi módosítások 1989-2020 (saját szerkesztés)

Sieberer – Müller – Heller modell

Ulrich Sieberer, Wolfgang Müller és Maiko Heller kutatásai a házsabályok változásának lehetséges okaira, azok körülményeire terjednek ki, Európa országaiban. Magyarország parlamenti szabályai ez alól kivételt képeznek, ezért majdani disszetációm célja, hogy ezen a modellen keresztül vizsgálatra kerüljön.

Az intézményi változások kérdéseinek kutatásában egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a parlamenti szabályok folyamatainak vizsgálatára és az azok okozta eredmények kiértékelésére.¹² A házsabályokat formális szabályként definiálják, tehát irányítja a parlamenti magatartást valamint, annak kapcsolatát a különböző bizottságokkal és testületekkel. Általánosságban az országok kétfajta jogi dokumentumban deklarálják a parlamentek szabályait, az alkotmányban és más eljárásjogi törvényekben, rendeletekben. A Sieberer–Müller–Heller 2011-es tanulmánya¹³ két nagy elméleti keretet emel ki a parlamenti szabályainak változásának magyarázatára, a racionális választási és a történelmi institucionalizmust. Ezek szerint a

¹⁰ Soltész 2018

¹¹ Pesti 2002

¹² Sieberer–Müller–Heller: 2011; <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.591079>

¹³ Sieberer–Müller–Heller: 2011; <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.591079>

racionális irány a tervezésre összpontosít, a politikai szereplők ésszerű döntéseire, míg a másik megközelítés, azon alapszik, hogy hogyan is alakították, korlátozták a történelmi a folyamatok az intézmények változásait.¹⁴ A racionális, választási institucionalizmusra szerint az intézményeket olyan szabályok alkotják, amelyek szisztematikusan befolyásolják a folyamatokat és a szereplők tevékenységeit. Mindezek tekintetében három fő hipotézisre térnek ki a kutatók, amelyek a házsabályok módosításának lehetséges okai lehetnek:

1. az európai integráció következményeként
2. a demokratikus reformok iránti közígény,
3. a parlamentek munkaterhének megnövekedése és annak összetettsége miatt.¹⁵

Végül pedig egy modell felállítására vállalkoztak, amely a fenti állításokat egy kezdeti empiriával támasztják alá. A modell célja a parlamenti házsabályok változásainak mérése, azok gyakorisága és mértékének vizsgálata. Mindezt kétfajta – de egymást kiegészítő – megközelítéssel tették, először is megvizsgálták a parlamenti folyamatokat és eredményeket, amelyek az elméleti és empirikus munka szempontjából fontosnak találtak.

VÁLTOZÓK	
napirend meghatározására vonatkozó szabályok	szavazásra vonatkozó eljárások
kérdésjog	a bizottsági hatáskörök
választási hatáskörök	frakciójogok

2. táblázat Sieberer – Müller – Heller modell változói (saját szerkesztés)

Mindezen változóknak releváns hatásai vannak a parlamenti életben, viszont nem teljes egészében fedi le. Ezért kiegészítették egy kevésbé kutatott megközelítéssel, amely szerint a parlamenti házsabályoknak a teljes szövegét *menyiségileg* elemzik. Az egymást követő parlamenti szabályokat összehasonlítják, ennek köszönhetően a modell az összes változást felismeri, amelyet az évek során tettek.¹⁶

Ez a módszer alkalmas a stabilitás mérésére és a változások azonosítására. Az összes szabályt tartalmuk szerint tovább kódolták és így alkalmassá vált magas és alacsony stabilitású területek megismerésére. Viszont hátrány, hogy nem képes megragadni a szabályváltozások részletes tartalmát. Ennek alapján vizsgálták Ausztria, Németország és Svájc házsabályait, 1945-2010-ig.¹⁷

További kutatásaikban a modell szereplői a politikai pártok voltak, amelyekről azt feltételezték, hogy alapvetően politikai, hivatali és szavazatszerzési célok motiválják. Viszont ez a házsabályok függvénye is, ugyanis azok eltérő befolyást biztosítanak a képviselők számára a politika kialakításában.¹⁸

A már meglévő kutatások alapján a szabályok nem állandóak, tehát többször változnak, így kiemelten fontos kérdés, hogy a házsabályok módosításai egyformán érinti-e a politikai pártokat?¹⁹ Elméletük szerint a résztvevők saját preferenciákat állítanak fel, amelyeket viszont korlátozhatja három tényező is:

1. reformköltségek, amely a tranzakciós költségeket is tartalmazzák,
2. az intézmények rendezése (a vétőjogok meghatározása, alternatívák kizárása),

¹⁴ Sieberer–Müller–Heller: 2011; <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.591079>

¹⁵ Sieberer–Müller–Heller: 2011; <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.591079>

¹⁶ Sieberer–Müller–Heller: 2011; <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.591079>

¹⁷ Sieberer–Müller–Heller: 2011; <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.591079>

¹⁸ Sieberer–Müller 2015; <https://doi.org/10.1080/01402382.2015.1045321>

¹⁹ Sieberer–Müller 2015; <https://doi.org/10.1080/01402382.2015.1045321>

3. valamint az intézményi status quo.

A kutatás kétféle utat kínál az informális modellből az empirikusan tesztelhető hipotézisekhez való eljutáshoz. Az első szerint az érintett szereplők intézményi preferenciát és a korlátozó tényezőit intézményesíti és így formális eredmények kaphatók. Ez olyan paramétereiből figyelhető meg, mint például a párt jelenlegi és várható kormányzati státusza, célok, időbeli preferenciák, reformköltségek, továbbá az intézményi status quo hatása a szereplők döntéseire, valamint azok elhatározásainak módosulásai. Ennek viszont hátránya az, hogy túl sok paramétert és szereplőt tartalmaz, amelyek miatt nehezebb a megfelelő következtetéseket levonni.

A másik megközelítés szerint olyan rendszerszintű tényezőket azonosít, amelyek többé-kevésbé valószínűsítik a kisebbségi jogok kiterjesztését vagy annak elnyomását. Ez kevésbé szigorúbb, mint az első, és a hipotézisek is jobban alkalmazhatóak az empirikus tesztek során. A hipotéziseket a többség és a kisebbség szemszögéből vizsgálja, így többek között a politikai konfliktust kisebbség a többség között. Az empirikus tesztelésüket az osztrák Nationalrat házszabályai alapján tették, 1945-től.²⁰

2016-ban egy átfogó kutatási programot vázoltak fel a kutatók²¹, annak érdekében, hogy megmagyarázzák, miért módosítja az elmúlt tíz évben, egyre több európai állam parlamentje oly sokszor a szabályait. Ez a kutatás legalább három okból is releváns, ugyanis az első szerint a parlamenti szabályok befolyásolják a belső folyamatokat és azok módosításai a parlamenti frakciók tagjai számára is egyértelmű stratégiát biztosít, a céljaik elérése érdekében. Másodszor, a házszabályok tanulmányozása kiválóan alkalmas a képviselők viselkedésének vizsgálatára, hiszen a szabályok elfogadását és azok újra tervezését általában ugyanaz a szereplők, azaz a képviselők végzik. Továbbá ezzel magukra is érvényes szabályokat fogadnak el illetőleg változtatnak meg. A fentebb említett modellt ennek tanulmányozására hoztak létre, így harmadszorban a kutatók számára jelentős forrást halmoztak fel. Ugyanis e tanulmány 15 Nyugat-Európai ország házszabályaira terjed ki több, mint 60 éves időtartamra.²²

15 EURÓPAI PARLAMENT HÁZSZABÁLYAINAK VÁLTOZÁSA				
Ország	Időszak	Reformok száma	Reformok száma/ év	Hosszarány
Ausztria	1945-2010	13	0,20	3,01
Belgium	1946-2010	45	0,72	3,18
Dánia	1945-2010	35	0,55	2,09
Franciaország	1959-2010	35	0,69	1,46
Németország	1949-2010	38	0,64	3,85
Izland	1945-2010	19	0,43	1,85
Olaszország	1949-2010	45	0,75	2,95
Luxemburg	1965-2010	19	0,43	1,85
Hollandia	1945-2010	60	0,92	1,35
Norvégia	1946-2010	63	0,99	1,38
Portugália	1976-2010	12	0,39	1,53
Spanyolország	1977-2010	10	0,31	1,67
Svédország	1945-2010	110	1,72	1,64
Svájc GVG / ParlGc	1945-2010	45	0,69	5,52
Svájc GRNc	1946-2010	24	0,38	1,17
Egyesült Királyság	1951–2010	161	2,78	3,48

3. táblázat 15 Európai Parlament Házszabályainak Változása (Sieberer - Meißner - Keh - Müller; 2016)

²⁰ Sieberer–Müller 2015; <https://doi.org/10.1080/01402382.2015.1045321>

²¹ Sieberer–Meißner– Keh–Müller 2016; <https://doi.org/10.1111/lsq.12106>

²² Sieberer–Meißner– Keh–Müller 2016; <https://doi.org/10.1111/lsq.12106>

Mindezekből azt a konklúziót vonták le, hogy az európai demokráciák házszabályai nem stabilak. továbbá a szabályváltozások gyakoriságából, átláthatóságából az következtethető hogy a házszabályi reformok a frakciók és így a képviselők stratégiáját képezi.²³ A kutatásaik során három alapvető különbséget vázolnak fel:

1. a reformok (módosítások) formális típusait (kiegészítések, törlések, módosítások)
2. valószínűsíthető hatásaikat
3. és érdemi jelentőségüket.

REFORMOK FORMÁLIS TÍPUSAI	
<i>Kiegészítések</i>	olyan albekezdések, amelyek teljesen újak a szövegben
<i>Törlés</i>	olyan albekezdések, amelyek eltűnnek az új verzióban
<i>Módosítások</i>	olyan albekezdések, amelyek mindkét verzióban léteznek, de különböző módon

4. táblázat Reformok formális típusai (saját szerkesztés)

A hatásaik alapján a reformokat „hatékony” és „elosztó” kategóriákban sorolják. A hatékony reformok minden szereplő érdekeit szolgálja, ennek eredményeképpen a helyzetüket az Európai Unió ügyekben is megszilárdítják. Az elosztó reformok csakis egyes parlamenti szereplők érdekeit szolgálják, ezáltal az intézményi hatalom újra elosztásra kerül.

Az érdemi jelentőséget pedig a reformok „minőségében” tesz különbséget a modell, ugyanis a bizottságok számának vagy azok eljárásának módosítása kiemeltebb jelentőséggel bír, mint például az 1968-as németországi reform, amely lehetővé tették a képviselők számára a mikrofonok használatát.

Összefoglalás

A dolgozat leginkább azt a célt szolgálta, hogy bemutassa a házszabályok jelentőségét, és rávilágítson arra, hogy milyen fontos politikatudományi szempontból kutatása. Erre kiválóan alkalmazható és az eddigi kutatások is azt támasztják alá, hogy alkalmas a Sieberer – Müller – Heller modell a házszabályok ilyen jellegű vizsgálatára. Kutatásaik több európai ország házszabályaira kiterjedtek, megvizsgálták egy-egy állam összes szabálmódosításait makro és mikro szinten is. Majd következtetéseket vontak le a szabályok módosításainak, valamint a parlamenti szereplők döntéseinek lehetséges okaira.

²³ Sieberer–Meißner– Keh–Müller 2016; <https://doi.org/10.1111/lsg.12106>

Felhasznált irodalom

- Barabási dr. Kun József: A Parlamenti Házszabályok, Franklin társulat, Magyar irodalmi intézet és könyvnyomda, Budapest, 1907.
- Mezey Barna - Szente Zoltán: Európai alkotmány- és parlamentarizmus-történet Osiris; Budapest 2003
- Ulrich Sieberer, Wolfgang C. Müller & Maiko Isabelle Heller: Reforming the Rules of the Parliamentary Game: Measuring and Explaining Changes in Parliamentary Rules in Austria, Germany, and Switzerland, 1945–2010, 02 Aug 2011
<https://doi.org/10.1080/01402382.2011.591079>
- Ulrich Sieberer & Wolfgang C. Müller: Explaining Reforms of Parliamentary Minority Rights: A Theoretical Framework with Case Study Application; 08 Jun 2015;
<https://doi.org/10.1080/01402382.2015.1045321>
- Ulrich Sieberer, Peter Meißner, Julia F. Keh, Wolfgang C. Müller: Mapping and Explaining Parliamentary Rule Changes in Europe: A Research Program; 1, February 2016;
<https://doi.org/10.1111/lsq.12106>
- Pikler Kornél: A parlamenti ellenőrzés formáiról, Jogtudományi Közlöny XIII. évfolyam (1968
- Pesti Sándor: Az újkori magyar parlament, Osiris kiadó, Budapest, 2002
- Soltész István előadása a Házszabályról (1986-2010) (In: „A házszabályon túl” – Előadások a parlamenti jog aktuális kérdéseiről, szerk.: Módos Mátyás, Országgyűlés Hivatala, Bp. 2018.)

Renáta Rontó: The Transformation of Standing Orders in Hungary

There is little comparative literature on the analysis of parliamentary rules of procedure, despite the fact that without all these rules the operation of the National Assembly is inconceivable. This is not simply a formal, institutional issue, but an influential “tool” that regulates the relationship between parliamentary actors, the course of their decisions, and the enactment of laws. Therefore, the main goal of my study is to present a theoretical framework / model along which the house rules can be examined and the relevant causes of their changes and the consequences of their modifications can be deduced from them. Therefore, my dissertation is mostly theoretical, the first half covers the significance of house rules, while in the second half of the study I would like to present the Sieberer - Müller - Heller model and briefly present its previous research.

Bevezetés

Napjainkban mind a közéleti, mind a tudományos diskurzusban gyakran jelenik meg a hazai politikai vitakultúra egyre romló színvonalának gondolata¹, ám sokszor tudományosan nem meghatározható, hogy pontosan mit is értünk a jelenség alatt. Ugyanis nem igaz, hogy ne lennének politikai viták, az ellenzéki előválasztások alatt például a pártok rekordszámú jelölti vitát szerveztek, a parlamentben pedig rendszeresen kérdezik fel egymást a képviselők közügyeket érintő témákban. Nem csak a viták mennyisége, de azok színvonala is kritika tárgyát képezi, melyet meghatározhat a résztvevők összetétele, felkészültsége, az elhangzott érvek minősége, és maga a közeg, amelyben azok lejátszódnak. A fent említett diskurzusok például kiegyenlítetlen erőviszonyok között zajlottak: mint azt tudjuk, az előválasztásokon nem vett részt kormánypárti képviselőjelölt, a parlamenti vitákon pedig az ellenzéknek a kétharmados kormánytöbbséggel szemben nincs érdemi beleszólása a törvényhozásba. Az a helyzet ugyanis, hogy több mint egy évtized óta nem láttunk példát olyan beszédeseményre, mely során egy döntéshozó kompetenciában lévő kormánypárti és ellenzéki politikus közvetlen dialektikai kapcsolatba lépett volna egymással, és a véleménykülönbség feloldására szolgáló érvelésekkel próbálta volna meg cáfolni a másik álláspontját, melyet a szakirodalom hagyományos értelemben vitának definiál². A probléma tehát egy létező jelenségről árulkodik, melynek összetettsége kihatással van a politika szereplőire és annak teljes diszkurzív közegére is, így a választói magatartást, valamint a hatalmi viszonyokat is befolyásolja.

Jelen dolgozat célja, hogy a politikában elhangzó argumentációs folyamatokat a politikai cselekvés szintjén értelmezze, és bemutassa a különböző kommunikatív tevékenység típusok lehetséges mozgástereit, illetve a vita résztvevői által alkalmazott érvelési sémákat és érvelési hibákat. Mindezzel a tanulmány egy lehetséges vizsgálati keretet is felállít a magyar vitakultúra értelmezésére, illetve az argumentációs folyamatok változásának bemutatására.

Habár a hagyományos vitamodellek eltűnőben vannak a magyar politikai diskurzusban, az érvelés és a dialógus a mai napig szerves részét képezi a közegnek, ezáltal úgy vélem, a vita „nem vész el, csak átalakul” a hazai politikában. Ezt az átalakulást segítette a közösségi média megjelenése, mely segítségével a politikusok a sajtó örkutya szerepétől függetlenül már közvetlenül is el tudtak jutni a választók tömegeihez, valamint a hosszú évek alatt végbemenő, a kormány és az ellenzék közötti hatalmi eltolódás is³, amely egyben a plurális médiatér fokozatos beszűkülését is eredményezte⁴. Mindemellett a politikai kommunikáció, mint a politikai cselekvés egyik lehetséges eszköze jelenleg is egy elengedhetetlen fegyver, amely igazolja használója politikai céljait, ígéreteit, valamint interpretálja saját magát és ellenfelét a választók felé. Ez az interpretációs és igazoló folyamat pedig többek között érvelések sorozatával történik. Az érvelések nagy része azonban nem feltétlenül egy közvetlen dialektikai kapcsolat által megy végbe a diszkurzív térben, hanem a politika szereplői valamilyen médiaközegen keresztül reagálnak egymás megnyilatkozásaira. Az érveléstudomány által vizsgált különböző argumentációk úgy nevezett kommunikatív tevékenység típusokon keresztül mennek végbe, melyek jellege megszabja a diszkusszió célját és a vitázók érvelési stratégiáját.

¹ Farkas és Szabó 2021.

² Eemeren, Grootendorst és Henkemans 2002. 11.

³ Körösenyi, Illés és Gyulai 2020.

⁴ Bajomi-Lázár 2010.

A politikában a hibás érvelések, azaz fallációk használata gátolja a transzparens diskurzust, az álláspontok felülvizsgálatát és végső soron a vitakultúra egészét is befolyásolja, ám mégis megfigyelhető, hogy a politika szereplői rendre logikailag hibás érveléseket használnak kommunikációjukban. Több kutatás is foglalkozik a fallációk stratégiai használatával, mely során a politikusok hibás érveléseikkel igyekeznek igazolni olykor igen markáns állításukat a nyilvánosságban⁵.

Jelen tanulmány célja egy elméleti keret felállítása, és hipotéziseim bemutatása, melyet további empirikus vizsgálódásom alapjául tűzök ki doktori kutatásaim során. A következőkben a pragmadialektikával, azaz az érveléstudomány vezető elméletével foglalkozom, és ismertetem relevanciáját az érvelési sémák vizsgálatában. Ezt követően bemutatom a stratégiai manőverezést, mint a politikai cselekvés egyik lehetséges eszközét az argumentációban, majd kitérek a kommunikatív tevékenységek ismertetésére a szakirodalom alapján. A dolgozat végén összegzem a disszertációmban vizsgálni kívánt hipotéziseimet, és kifejtem azok jelentőségét a politikai kommunikáció vizsgálatának szempontjából. Úgy vélem, hogy a hazai vitakultúra mélyebb megértése érdekében elengedhetetlen, hogy a diszkurzív politikatudomány a politika szereplőinek érvelési sémáit tegye egyik fókuszává, mely célt jelen tanulmány is képviseli. Ezen retorikai manővereknek, tudományos vizsgálatára pedig az érveléstechnika vezető iskolája, a pragmadialektika nyújthat megoldást.

„Aki politizál az mindig válaszol és mindig válaszra vár”

Schlett István, *A politikai gondolkodás története Magyarországon* című művében kiemeli a politikai gondolkodás diszkurzív jellegét, mely szerinte inherens része a rendszernek⁶. A kutató úgy véli, a politika diszkurzív, hiszen mindig van másik vélemény. Elmélete szerint a politikai szövegek mindig vitaszövegek, mindig valamilyen ellenvéleményt képviselnek, tehát ahol politika van, ott konfliktus is létezik a vélemények között. Schlett szerint, ha az ellenkező álláspontot nem képviseli senki, akkor a politika szereplői hajlamosak „ellenséget képezni”, kitalálni az opponens álláspontot, hogy azzal vitázzanak. A politika emellett dialogikus, tehát aki politizál, az mindig válaszol és válaszra vár. Még ha egy politikus monológban is ad elő egy éwertékelő beszédet, vagy sajtótájékoztatót, akkor is valamire reagál, a politika diszkurzív közegén keresztül dialógust folytat annak többi szereplőjével.

Szabó Márton szerint, ennek a diskurzusnak nem a körülöttünk lévő valóság objektív leírása a célja, hanem meglevő jelentések új jelentésekkel való helyettesítése. Tehát a politikai diskurzus nem a valóság tükré, hanem a politikai valóság megszervezése⁷. Ezek a valóság-konstrukciók emellett nincsenek hierarchikus viszonyban, hanem egymás mellett mozognak a horizontális térben. Véleményem szerint a politikus érvei, melyeket egy diskurzus során lefektet, jelentős szerepet játszanak valóságának megkonstruálásában. Egy igazoló funkciót látnak el, amellyel a politika szereplői be tudják bizonyítani valóságértelmezésük értékét a választók felé.

Szabó úgy véli, a politikai dialógus egy specifikus formájában létezik, mint a politikai vita, amely túlmutat az egyszerű, két egyén közötti vitázáson, vagy „marakodáson”, hanem tisztán a politika diszkurzív konstrukciójának manifesztuma⁸. A diszkurzív közeg szereplői döntenek el, hogy mit emelnek be a diskurzusra és mi kerül napirendre, amivel befolyásolják a közbeszéd által taglalt témákat. Észrevételeim szerint az érvelés egy napirend meghatározó szerepet is játszik a politika szereplő számára, amellyel azok kijelölik az általuk fontosnak vélt témákat, és

⁵ Zurloni és Anolli 2010.

⁶ Schlett 2018.

⁷ Szabó 2003.

⁸ Szabó 2003. 139.

meghatározzák, hogy az adott jelenséget miért kell fenyegetőnek, kívánatosnak, vagy éppen kétségbeejtőnek találni. A diskurzus szereplői emellett érvekkel is léphetnek kapcsolatba egymással, ahogy a másik álláspontjára, véleményére reagálnak. Az argumentációval ellenségeiket is meghatározhatják, akik ellen támadásokat intézhetnek.

Az érvelés tehát egy politikus kezében a kommunikatív cselekvés svájcbicskája is lehet, ha jól használja fel a számára adott lehetőségeket és eszközöket. Utóbbiakat azonban az adott dialektikai szituáció, valamint előírt szabályok is befolyásolják, a diskurzus szereplőinek pedig ehhez alkalmazkodva kell erős és hatásos érveket alkotniuk, hogy kellő hatást gyakoroljanak a választópolgárokra és ellenfeleikre.

A pragmadialektika elméleti kerete

A politikai kommunikáció számos elmélete igen kiterjedt szakirodalommal rendelkezik a hazai tudományos kánonban, a politikai diskurzusban előforduló dialektikai kapcsolatok leírására azonban sokkal korlátoltabb figyelem esik. Az úgynevezett pragmadialektika módszertana csak részlegesen kap helyet a vonatkozó szakirodalomban, pedig annak gyakorlatias megközelítése nagyon is indokolná az iskola kiterjedtebb alkalmazását.

A pragmadialektika multidiszciplinája a párbeszédet és az azon belüli érveket kutató dialektikából és a jelrendszereket leíró pragmatikából áll. Módszertanában a kritikai vita lineáris modelljére támaszkodik, mely a véleménykülönbségek feloldását szolgálja egy előre meghatározott szabályrendszeren keresztül. Ebben a strukturált szabályrendszerben a pragmadialektika művelői számos érvelési sémát, és a szabályok áthágásával létrejövő fallációkat, azaz érvelési hibákat határoztak meg⁹. Az érvelési hibák közül megkülönböztetjük a formális és informális fallációkat. Míg a formális fallációk logikai összefüggéseikben hibásak, addig az informális tévedések nem érintik a formális logika szabályait, hanem az érvelési séma helytelen használatából adódóan hibásak, a pragmadialektika vizsgálati módszere hozza őket nyilvánosságra¹⁰. Ilyen például a konklúzió és a premissza közti laza kapcsolat, a túlzó kijelentések, vagy a nem helyesen használt hasonlatok. Jelen tanulmány a politikában használt leggyakoribb, a pragmadialektika által definiált érvelési hibákat kutatta a politikusok választásokat megelőző közösségi média bejegyzéseiben.

A cselekvés eszköze: a stratégiai manőverezés

A racionális vitamodellem elméletének kiegészítése révén jött létre a stratégiai manőverezés, amely a vitában elhangzó érveket a retorikai hatásosság és a dialektikai ésszerűség alapján vizsgálja. A stratégiai manőverezés azzal is kibővíti az iskolát, hogy a vitatkozó felek már nem pusztán a véleménykülönbségek feloldása érdekében folytatnak vitát, hanem azért is, hogy ez a feloldás az ő javukat szolgálja¹¹. A stratégiai manőverezéssel a vitázó fél alapvetően a *Kinek?* a *Mit?* és a *Hogyan?* kérdésekre igyekszik választ adni. Az, hogy kinek címezzük a közlést, elsősorban a hallgatói elvárások szabják meg. A vitát folytató feleknek mindig van valamilyen előzetes elképzelése a közönségről, amely befolyásolja érvelési stratégiájukat is. Ez alapján alakul ki, hogy *mit* is közölnek. A topikus potenciál a rendelkezésre álló érvek közül azon érvek kiválasztását jelöli, amelyek egyszerre kapcsolódnak a közönség preferenciáihoz és járulnak hozzá az érvelő céljának eléréséhez. Azt, hogy ezen érveket hogyan közlik a címzettel, a prezentációs eszközök befolyásolják, amelyek lehetnek verbális és nonverbális módszerek¹².

⁹ Eemeren, Grootendorst és Henkemans 2002. 182-183.

¹⁰ Walton 1995.

¹¹ Eemeren 2010. 25-28.

¹² Eemeren és Wu Peng 2017. 7.

Ez a három aspektus elkülöníthető, de egymástól nem függetlenek, együtt hatnak a közönségre. Minden argumentatív lépésben és minden vitaszakaszban megjelennek és együtt képesek igazán sikeres érvelést felépíteni

A stratégiai manőverezés elmélete tehát meghatározza a kommunikatív tevékenységeket, és az azokban alkalmazható prezentációs eszközöket, megjelenő hallgatói elvárásokat valamint az érvek topikus potenciálját. Az érveknek nem pusztán logikailag összefüggőnek kell lenniük, hanem retorikailag is hatást kell gyakorolniuk a vita szereplőire. A stratégiai manőverezést folytató személy az egyensúlyra törekszik a dialektikai ésszerűség és a retorikai hatásosság között. Ez az elmélet már számba veszi a kontextust is. Az aktoroknak így az argumentatív környezettel és a kontextus-független objektív, kritikai vita szabályrendszerével összhangban kell folytatniuk a diskurzust.

A deliberáció politikatudományi és pragmadialektikai megközelítése

A pragmadialektika a politikai kommunikációt egy sajátos kommunikatív tevékenységtípusba, a deliberáció műfajába sorolja. Ennek során a résztvevők változatosan használnak argumentatív kommunikatív tevékenységeket, hogy olyan kérdéseket vitassanak meg, melyekről nemcsak a vitát folytató felek, de a közönség is különböző álláspontokat képvisel¹³. Az argumentáció legtöbbször a harmadik fél, vagyis a közönség felé irányul, tehát a cél nem a vitapartner meggyőzése vagy a véleménykülönbség feloldása, hanem a publikumra gyakorolt hatás. A politikus tehát mikor dialógust folytat egy másik szereplővel, akkor valójában nem vitapartnerét kívánja meggyőzni saját ideológiai vagy szakpolitikai álláspontjáról, hanem a közönséget, azaz a választókat, érvelése pedig szintén ezt a célt szolgálja. Ebben a kontextusban a deliberatív vitaműfajok tehát nem a transzparens döntéshozást segítik előre, a politika szereplői sokkal inkább a közönség befolyásolására törekszenek, amely politikai cselekvésként értelmezhető. A stratégiai manőverezés által elkülönített retorikai hatásosság és logikai ésszerűség kettőssége éppen ezért különösen nagy szerepet játszik a deliberációban.

Eemeren szerint létezhet olyan politikai deliberalizáció, amely nem igényli a harmadik fél meglétét, a stratégiai manőverezés szempontjából azonban a közönség kritikus eleme a vitának. A hallgatóság nélkül ugyanis a deliberatív séma inkább a vitatkozás műfajára hasonlítana. A politikatudomány azonban kicsit másképpen definiálja a deliberáció műfaját. Legtöbbször a demokraciáelméletekben, kiváltképp a demokratikus innovációk elemzése során szoktak felbukkanni a deliberatív sémák. A deliberatív demokrácia hívei elutasítják a pusztán képviseleti rendszerre épülő döntéshozó mechanizmusokat, mert azok szerintük nem teszik eléggé transzparenssé a törvényhozást a választók számára, továbbá az állampolgárok sem kellően involváltak a folyamatokban. A deliberatív demokráciában minden fontos döntést egy mérlegelt, nyilvános és hiteles tanácskozás előz meg, amely mentes a politikai torzulásoktól és egyenlőtlenségektől¹⁴. A demokratikus innovációk deliberatív modelljei pedig azt a célt szolgálják, hogy az állampolgárok minél szorosabban be tudjanak csatlakozni a döntéshozásba a diskurzus által. Szabó Márton a diszkurzív demokrácia modellek kritikájával élve ugyanakkor megjegyzi, hogy a demokratikus államberendezkedések és eszközök rendkívül időigényes és kifinomult műveletekből állnak. A különböző diszkurzív logikák változatos formáit veszik igénybe a közügy „végső igazságának” megtalálására, amely szerinte csak ideiglenesnek bizonyul, hiszen a vitát mindig újrakezdi a felek¹⁵.

Véleményem szerint a deliberatív demokrácia kiritkája a pragmadialektika kommunikatív tevékenység definíciójában keresendő, vagyis, hogy a közönség habár része a diskurzusnak,

¹³ Eemeren és Wu Peng 2017. 129-135.

¹⁴ Bessette 1980. 102-116.

¹⁵ Kiss 2015. 104.

csupán befogadó félként van jelen, akit a vita szereplői megpróbálnak befolyásolni, így a transzparencia is erodálódik az argumentációval. A stratégiai manőverezés miatt ugyanis a politikai szereplők számukra előnyös érvekkel igyekeznek alátámasztani álláspontjaikat. Ám ez nem jelenti azt, hogy a deliberatív elemek ne járulnának hozzá a „tisztább” közbeszédhez. A bizonyos kommunikatív tevékenységtípusokban ugyanis közvetlen dialektikai kapcsolat jön létre a résztvevők között, amely során felerősödik a bizonyítási kényszer. A vita során ugyanis a felek kénytelenek kibontani saját álláspontjukat és meg is kell érvelniük, hogy politikai ajánlatuk miért jobb a másikénál. A végső igazság feltárása azonban túlzóan idealista gondolat lenne. Az érveléstudomány is tudomásul veszi, hogy a felek a vitát azért folytatják, hogy a javukra döntsék el a véleménykülönbséget, egy politikus pedig saját ideológiájához és politikai nézeteihez ragaszkodva nem egyezhet meg alapvető világnézeti különbségekben egy, a politikai palettán ellentétes véleményt képviselő másik szereplővel. A közönség véleményét egyes kérdésekben azonban képesek befolyásolni, így érvelésük akkor válik sikeressé, ha a választókban kiváltott hatás idővel szavazatokban manifesztálódik.

A kommunikatív tevékenységek a pragmadialektika alapján

Az érveléstudomány a deliberatív műfajon belül számos kommunikatív tevékenységtípust különböztet meg, melynek mind más célokat és kritériumokat támasztanak a vitázó felekkel szemben. Ezek a tevékenységtípusok specifikus érvelési stratégiákat is megkövetelnek. A vita során tehát a pragmadialektika kritikai vitára vonatkozó univerzális szabályrendszerét is be kell tartania a szereplőknek, miközben a hatásosság és erősség között manőverezve ki kell válogatniuk a szituációnak megfelelő érveket, hogy maximalizálják a közönségre gyakorolt hatást.

A kommunikatív tevékenység platformja	A kommunikatív tevékenység műfaja	A kommunikatív tevékenység típusa	Beszédeseemény
politikai kommunikáció	deliberáció	parlamentari vita	A Parlament Törvényalkotási Bizottságának ülése
		azonnali kérdések	Szabó Tímea azonnali kérdése a miniszterelnökhöz
		képviselőjelölti vita	Budapest 6. választókerületének képviselőjelölti vitája az ellenzéki előválasztáson, a Partizán Youtube csatornáján
		politikai interjú	Márki-Zay Péter interjúja a Partizán Youtube csatornáján

1. ábra Saját készítés, Frans van Eemeren tipológiája alapján¹⁶

Az ábrán jól megfigyelhetőek a szakirodalom által definiált bizonyos kommunikatív tevékenységtípusok, melyeket a hazai vitakultúra modellezéséhez saját példákkal is feltöltöttem a könnyebb értelmezés kedvéért. Egyik ilyen például az azonnali kérdések műfaja, amelyben a képviselők a parlamenten belül, formális keretek között kérdezhetik fel a pártok és a kormányzat politikusait. Célja a képviselői és kormányzati munka elszámoltatása. A magyar modell sajátossága, hogy a törvényalkotásról szóló viták bizottsági szintre kerültek, ám itt is az

¹⁶ Eemeren 2010. 143.

lenne a cél, hogy a döntések meghozása deliberatív keretek között zajlódjon. A politikai interjú során a politikus a műsorvezetővel beszélgetve prezentálja saját politikai ajánlatát, utóbbi pedig számon is kérheti eddigi tevékenységéről. A képviselőjelölti vita során az állampolgárok számára nyilvánvalóvá válnak a jelöltek közötti választási lehetőséget, és a politikusok agendái. A beszédesemények már specifikus vitaszituációkat jelölnek, amely a szakirodalom által definiált legkisebb egység a kommunikatív tevékenységek között.

Ha csak megnézzük a példának felhozott beszédeseményeket, már abból is láthatjuk, hogy a gyakorlat nem minden tekintetben feleltethető meg a szakirodalom által elvárt kritériumrendszernek. A hatalmi rendszer jelenlegi formájában nem ad lehetőséget az ellenzék számára a kormány elszámoltatására, a politikai interjúk során pedig szintén aligha történik szembesítés, a bizottsági vita pedig kevés transzparenciát enged a döntéshozásba.

Habár a sajtóban ritkán láthatunk ellenzéki és kormánypárti politikus között vitára akár csak nyomokban is hasonlító interakciókat, a országházban lefolytatott diskurzusok formális jellege teret adhatna a közvetlen dialektikai kapcsolat létrejöttére a két térfélről, ez azonban a valóságban nem működik. A ezmúlt évtized alatt a Fidesz-KDNP negyedik kétharmadát is kiépítve jelentősen átformálta a magyar politika hatalmi megoszlását¹⁷, amely a pártok parlamenti munkafelfogására is kihatott, így az ott zajló diskurzusra is. Míg a kormánypártok úgynevezett munkaparlamentari napirendet folytatnak, addig az ellenzék egyre inkább a vitaparlamentari elemek erősítését célozza¹⁸. A munkaparlamentari műfaj a diskurzust jobbanhátterbe szorítja és a pragmatikus, megkérdőjelezések nélküli törvényhozási folyamatnak ad helyet. A vitaparlament ellenben magát a hatékonyságot áldozza fel a folyamatos diskurzusok életben tartására, tényleges munka azonban nem, vagy csak nagyon mérsékelten zajlik.

Mivel a kormánykoalíció elegendő többséggel rendelkezik bármilyen törvénymódosításához, nem szorulnak rá deliberatív eszközökre, és arra, hogy érdemi diskurzust folytassanak az ellenzékkel. Az ellenzéki pártok pedig, megfosztva törvényalkotási potenciáljuktól, egyre inkább a nyilvánosság számára és nem a parlamenti munka érdekében politizálnak. Mivel politikai erejük az országgyűlésben súlytalanná válik, (törvényjavaslatukat, módosító javaslatukat rendre visszautasítják) inkább az álláspontjuk kommunikálására fordítják energiájukat. Reális kormányváltó potenciállal, illetve a hatalom elszámoltatásához szükséges eszközökkel nem rendelkeznek, ezért csak kritikát fogalmazhatnak meg a regnáló hatalommal szemben.

A kormánypártok egyre növekvő térnyerése a plurális médiatér beszűkülését is eredményezte, amelynek köszönhetően a Fidesz-KDNP politikusai már nem ülnek le a független média szerkesztőségeivel interjút készíteni, a kormányközeli médiumok pedig értelemszerűen nem kérik számon politikai tevékenységüket. Ezzel szemben az ellenzéki pártok tagjai nem kapnak helyet a kormány által birtokolt médiakonglomerátumokban, a független sajtó viszont gyakran számon kéri őket saját politikai agendájukkal kapcsolatban.

Stratégiai érvelési hibák

Az érveléstan nem csupán kommunikatív cselekvés típusokat és diskurzus típusokat szabályoz, de az érvelés fajtáit és azok tipikus hibáit is elkülöníti. Az érvelési hibák, azaz fallációk, a politikai kommunikációban is igen gyakori elemei a diskurzusnak. A hibás érvelések közül először is meg kell különböztetni a formális és informális fallációkat. Míg a formális fallációk logikai összefüggéseikben hibásak, addig az informális tévedések nem érintik a formális logika szabályait, hanem az érvelési séma helytelen használatából adódóan hibásak, a

¹⁷ Körösenyi, Illés és Gyulai 2020.

¹⁸ Körösenyi, Tóth és Török 2003.

pragmadialektika vizsgálati módszere hozza őket nyilvánosságra¹⁹. Ilyen például a konklúzió és a premissza közti laza kapcsolat, a túlzó kijelentések, vagy a nem helyesen használt hasonlatok.

A politikai diskurzus egyik igen gyakori fallációja az ad hominem, vagyis személy elleni érvelés, amely a vitapartner személyét, tulajdonságait, vagy érdekeit veszi célba, nem pedig a mondanivalóját. Ebben az esetben a politikus nem ellenfele érvét, hanem annak valamilyen tulajdonságát támadja, megszegve ezzel a racionális vita szabályait és ellehetetlenítve az álláspontok felülvizsgálatát²⁰. Az ad hominem több pusztá gúnyolódásnál, ugyanis követelménye, hogy a vitapartner álláspontjára reagálva kell elhangozzon. Egy másik gyakori érvelési stratégia, az érzelmekre hivatkozás, vagyis a politikus elkeserítőnek vagy örömtelinek talál valamilyen történést, és ezzel akarja igazolni saját álláspontját, miszerint az adott történet kívánatos, vagy nem kívánatos. Ez természetesen hibás érvelésnek minősül, hiszen logikai érvek helyett érzelmekkel akar hatni a választókra²¹, ám igen gyakori eszköz a politikai diskurzusban.

A második frekvenciánál használt, ám hibás érv a többségre való hivatkozás, azaz ad populum. Itt a politikus egy igen markáns állítást pusztán a közakarat vélelmezésével igyekszik alátámasztani, ami értelem szerűen nem elégséges bizonyítás²². Az elhamarkodott általánosítás, egy olyan érvelés hiba, mely során a politikus azt feltételezi, hogy ellenfele álláspontja valótlan, mert egy bizonyos társadalmi, vagy politikai csoporthoz tartozik. Ez szintén érvelési hibának minősül, de a politikában gyakran hallhatunk implikált, vagy explicit utalásokat erre vonatkozóan, például *“A baloldal belevinné Magyarországot a háborúba, hiszen Márki-Zay Péter azt nyilatkozta küldene katonákat Ukrajnába.”* A csúszos lejtő kategóriába azok az érvelések tartoznak, amelyek egy adott szituációból vonatkoztatnak le egy sor olyan következményt, melynek valószínűsége a valóságban nagyon is csekély, az érvelő mégis elkerülhetetlennek látja őket²³. Ezek logikailag szintén nem állják meg helyüket, a politikusok mégis gyakran „fenyegetőznek” végzetes kimenetekkel.

Konklúzió

Jelen dolgozat pusztán diskurzusindító jelleggel vizsgálta a politikatudomány és az érveléstechnika határterületeit, melyet doktori kutatásom során mélyrehatóbban fogok megvizsgálni. A tanulmány a pragmadialektika aktuális szakirodalmát bemutatva kívánta bebizonyítani az érvelés relevanciáját a politikai cselekvésben. A kritikai vita szabályrendszere meghatároz bizonyos érvelési sémákat és érvelési hibákat, a stratégiai manőverezés pedig a kommunikatív tevékenység típusokon belüli mozgásteret jeleníti meg a vitázó felek számára. Ezt a mozgásteret azonban befolyásolja a mindenkor hatalom központosuló, vagy éppen plurális jellege. Ha elfogadjuk, hogy a deliberatív vitaműfajban a felek sokkal inkább a választókra akarnak hatni, mintsem egymásnak, akkor az abban lefolytatott érvelés politikai cselekvésnek minősül, amellyel a szereplők igazolják saját politikai ajánlatukat, megkérdőjelezzik ellenfelüket, miközben a diszkurzív közeg napirendjét is befolyásolják.

Véleményem szerint a felek által használt érvelési sémákat, vagy fallációkat sokkal inkább meghatározza, hogy milyen kommunikatív cselekvéstípusban folytatják a dialógust, ugyanis annak megfelelően kell kiválogatniuk a prezentációs eszközöket, felépíteni érveik topikus potenciálját, mindezt a hallgatói elvárásokkal összhangban. Emellett a hatalmi viszonyok is

¹⁹ Walton 1995.

²⁰ Walton 2008. 170.

²¹ Walton 2008. 106.

²² Walton 2008. 107–108.

²³ Walton 2008. 22.

befolyásolhatják a szereplők argumentációját. A magyar politikai rendszerben a kormánypártok kevésbé kerülnek bizonyítási kényszerbe, míg az ellenzéki oldalnak frekvenciáltabban bizonygatnia kell álláspontját és politikai tevékenységét a független médiumokban is.

A magyar tudományos közeg terjedelmes szakirodalommal rendelkezik a politikusok választókkal való kommunikációjáról, azonban arról, hogy egymással milyen diskurzust folytatnak, már kevesebb szó esik. Úgy vélem, az érveléstudomány szakirodalmának segítségével hatékonyan vizsgálhatóvá válnak az ilyen jellegű kommunikációs tevékenységek, melyek a választókra is hatással vannak. Minden reményem szerint doktori tanulmányaim hozzájárulnak ahhoz, hogy idővel komplexebb képet kapjunk a hazai vitakultúráról, annak mélyebb megértése érdekében.

Felhasznált irodalom

- Bajomi-Lázár, Péter. Média és politika. Budapest: Print-X-Budavár Kiadó, 2010.
- Bessette, Joseph. Deliberative Democracy: The Majority Principle in Republican Government, How Democratic is the Constitution? Washington, D.C.: AEI Press, 1980.
- Eemeren, Frans H. van. Strategic maneuvering in argumentative discourse. 2010.
- Eemeren, Frans H. van, és Wu Peng. Contextualizing Pragma-Dialectics, Argumentation in Context. John Benjamins Publishing Company, 2017.
- Eemeren, Frans H. van, Rob Grootendorst, és Francisca Snoeck Henkemans. Argumentation Analysis, Evaluation, Presentation. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2002.
- Farkas, Xénia, és Gabriella Szabó. „Libernyákok és OIG. Modortalanság a politikai kommunikációban.” Politikatudományi Szemle XXX. évfolyam, 2021: 60-81 o. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2021.1.60>
- Kiss, András Lajos. Politika és diskurzus. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2015.
- Körösényi, András, Csaba Tóth, és Gábor Török. A magyar politikai rendszer. Budapest: Osiris kiadó, 2003.
- Körösényi, András, Gábor Illés, és Attila Gyulai. Az Orbán-rezsim - A plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata. Budapest: Osiris Kiadó és Szolgáltató Kft., 2020.
- Schlett, István. A politikai gondolkodás története Magyarországon, 1-2-3. 1. Mi a politikai gondolkodás?. kötet. Századvég Kiadó, 2018.
- Szabó, Márton. A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések. 2003.
- Walton, Douglas . A pragmatic theory of fallacy. Studies in rhetoric and communication. University of Alabama Press, 1995.
- Walton, Douglas. Informal logic: A pragmatic approach 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Zurloni, Valentino , és Luigi Anolli. „Fallacies as Argumentative Devices in Political Debates.” Lecture notes in artificial intelligence: Vol. 7688 Multimodal communication in political speech: Shaping minds and social action : International Workshop, Political Speech (Springer), 2010: 245–257. https://doi.org/10.1007/978-3-642-41545-6_18

Vanessza Juhász: Argumentation, as a Form of Political Activity

The traditional forms of debate are disappearing from Hungarian political discourse, but argumentation and dialogue are still an integral part of the actors' communication strategies. Argumentation, as a possible instrument of political action remained an indispensable weapon to justify the actors' political goals and ideological beliefs. According to the literature, the purpose of political debate is to not critically resolve a difference of opinion but to influence a third party, the audience, known as the voters. With this premise, political argumentation can be understood as a form of political action actors take to justify their political offer, attack their opponents, and also set the agenda of the discourse.

PAPHÁZI VIKTOR: DEMONSTRÁCIÓ-KUTATÁSOK A NEMZETKÖZI POLITIKATUDOMÁNYI IRODALOMBAN – A PROTEST SURVEY KVANTITATÍV MÓDSZEREI

DOI: 10.56965/2022.6.Papházi

Bevezetés

A különböző demonstrációk, legális vagy illegális, előre szervezett vagy spontán tüntetések és felvonulások a közvetlen politikai részvétel népszerű formái közé tartoznak a demokratikus politikai rendszerekben. Ebből következően a politikatudomány számára is fontos kérdésként vetődik fel, hogy kik vesznek részt ezen eseményeken és miért – milyen a résztvevők társadalmi összetétele; hogyan viszonyulnak a politikához, valamint a demokráciához; hogyan szerveződnek és melyek a legfontosabb motivációik, hogy kivegyék részüket a politikai részvétel e formáiban. E felmerülő kérdések kutatása azonban annál nehezebb az események jellegéből következően, hiszen azok (részletesebben lásd a 2.3. alfejezetben):¹

1. nem megismételhetők, egyszer kerül rájuk sor korlátozott időben, a kutatásuk így „most, vagy soha!”-jelleggel zajlik;
2. maga az esemény, legyen akár felvonulás, akár tüntetés, esetlegesen alakul – a résztvevők hangulata helyzetfüggően változik, mely megközelítésüket megnehezítheti és az események kimenetele is bizonytalan, mivel nem egyértelmű, hogy idővel illegális cselekményekbe, akár erőszakba torkollanak-e, ennek megfelelően pedig garantálható lesz-e a kutatásban résztvevők személyes biztonsága;
3. a helyszínen a kvantitatív kutatásokhoz szükséges előzetes mintavétel nem biztosítható, mivel egyrészt nem ismertek a demonstrációban résztvevők társadalmi és egyéb jellemzői – tehát maga a populáció –, másrészt pedig az események dinamikus zajlanak, így a jelenlevők összetétele időközben változhat is a politikai akció megvalósulása folyamán;
4. a protest survey design-ból adódóan sem a résztvevők előzetes tájékoztatása, sem a kérdőívek kitöltésére való utólagos emlékeztetése nem lehetséges.

E nehézségek jól mutatják, hogy a demonstráció-kutatás a legnehezebben kivitelezhető empirikus-kvantitatív kutatások sorába tartozik, mely rendkívül körültekintő és átgondolt szervezést, illetve speciális módszertani, adatfelvételi megoldásokat igényel, hogy a kutatás tudományos igényessége biztosítható maradjon. Mivel ugyanakkor a különböző tüntetéseken és demonstratív felvonulásokon történő részvételről és a résztvevők jellemzőiről elsősorban a helyszínen végzett kutatómunkával lehet pontosabb és hitelesebb képet alkotni,² több lehetséges módszer is kidolgozásra került az ezredforduló óta eltelt időszakban, melyek lehetőséget nyújtanak a nehézségek bizonyos mértékű áthidalására és a kutatás tudományos színvonalának elfogadható mértékű biztosítására.

Jelen dolgozat fókuszja a fentieknek megfelelően, hogy áttekintse a demonstrációk kvantitatív kutatásának, a protest survey-nek a legfontosabb, nemzetközi politikatudományi irodalomban elterjedt módszereit korlátaikkal és előnyeikkel együtt. Nem célja ugyanakkor a tanulmánynak, hogy rangsorolja tudományos színvonaluk vagy hatékonyságuk alapján az egyes módszertani megoldásokat, mivel kiindulópontja, hogy a legideálisabbnak tekinthető

¹ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 86-87. nyomán.

² Lásd például Andretta – della Porta 2014. 309.

adatfelvételi technika elsősorban a kutatás tárgyát képező konkrét demonstráció és körülményei függvénye kell, hogy legyen.

A dolgozat – mivel az egyes, tárgyalandó módszereket értékelő munkákban nagyfokú átfedés tapasztalható – a témában született legfontosabb, alapvető jelentőségű tanulmányokat veszi alapul, nem célja valamennyi megjelent munka érintése. Elsőként a demonstráció-kutatások legelterjedtebb, szisztematikus módszerei kerülnek bemutatásra, majd azon tényezők, melyek torzíthatják ezen adatfelvételek eredményeit és ennek megfelelően veszélyt jelenthetnek a kutatások sikerére nézve, végül pedig e klasszikus módszerek eredményei. Az ezután következő fejezet egy alternatív adatfelvételi módszert, a vegyes mintavételi eljárást tárgyalja, majd a dolgozatot összefoglalás zárja.

A klasszikus protest survey design

A kvantitatív tüntéskutatások módszertana a kilencvenes évek végétől kezdődően futott fel és a kétezres évek során haladt egyre inkább a szisztematikus, specifikusan e kutatásokhoz kidolgozott módszertani megoldások irányába.³ A protest survey módszerének boomját eleinte ugyanakkor nem követte kellően a tudományos diskurzus – számos módon, többféle mintavételi eljárással is alkalmazták, az eredmények megbízhatóságát pedig nem értékelték szisztematikusán, különös tekintettel a minta véletlenszerűségének teljesülésére.⁴ E trendeken kívánt változtatni a Stefaan Walgrave – Joris Verhulst szerzőpáros, akik nevéhez napjainkban a leggyakrabban alkalmazott, legszisztematikusabb protest survey design kidolgozása fűződik.

A két szerző különbséget tesz ráadásul álló és mozgásban levő demonstrációk között. Érvelésük szerint statikus demonstráció esetén nehezebb a kutatás, azon belül is az interjúk lebonyolítása a kiválasztásban megnyilvánuló kérdezői elfogultság miatt. További nehézség, hogy ha egy helyben áll a tömeg, az általában ideiglenes jelleggel történik és nem is biztos, hogy a tömeg „teljes” ebben a fázisban (például a késve érkezők vagy korábban távozóknak miatt). Így Walgrave – Verhulst inkább mozgó, dinamikus tömegben javasolják az interjúzást és elsősorban ezzel foglalkoznak.⁵ (Más szerzők, például Massimiliano Andretta és Donatella della Porta viszont éppen amellet érvelnek, hogy statikus tömeg esetében könnyebb a terepmunka lebonyolítása, mivel a demonstrálók nem vagy csak keveset mozognak, így megközelítésük egyszerűbb, a kutatást vezetőknél pedig pontosabban meg tudják becsülni a résztvevők számát és ezáltal a lekérdezendő minta nagyságát⁶).

Adatfelvétel dinamikus tömeg esetén

Az interjúzás módját tekintve két fő módszert ismer a klasszikus protest survey studies: a személyes (face-to-face) interjúkat és az írásos, levélben visszaküldendő kérdőíveket (mail-in survey). Előbbieket nagyobb válaszadási hajlandóság jellemzi, de összességében kevesebb és rövidebb interjú valósítható meg e metódussal, amelyeket torzíthat ráadásul az esemény hangulata, „a pillanat heve”. A helyszínen a megkérdezettek számára kiosztott, majd postázandó kérdőívek esetében azonban ezek gyakorlatilag fordítottja igaz: több válasz nyerhető a visszaküldött levelekből és ezek sokszor átgondoltabbak, viszont kisebb a válaszadási hajlandóság és összességében kevésbé megbízható (kevesbé reprezentatív) a válaszadás ez esetben, ugyanis az aktívabb, lelkesebb csoportokba tartozók nagyobb arányban küldik vissza a jellemzően kb. 8-10 oldalas mail-in survey-eket. Mindezekből következően a

³ Andretta – della Porta 2014. 309-310.

⁴ Walgrave – Verhulst 2011. 206-207.

⁵ Walgrave – Verhulst 2011. 207-208.

⁶ Andretta – della Porta 2014. 321-322.

szerzőpáros szerint a két megkérdezési módszer kombinációja javasolt az előnyök kiaknázása érdekében – ilyenkor az írásos, otthon-kitöltős mail-in kérdőív mellett minden n-edik megkérdezettel történik egy rövidebb személyes kérdezés is (ugyanakkor ők szintén kapnak postázandó kérdőívet otthoni kitöltésre). Utóbbi válaszadóknál a személyesen lekérdezett és postán általuk visszaküldött kérdőíveket egymással össze is kapcsolják, összetartozóként kezelik.⁷

A lekérdezés lebonyolítását tekintve a Walgrave – Verhulst által javasolt módszer lényege, hogy különválasztja egymástól a mintavétel (sampling) és a kérdezés (interviewing) folyamatait, így igyekezve a minta reprezentativitását biztosítani. A tényleges lekérdezést végző kérdezők csoportjait a terepen „mutatók” (pointerek) irányítják, akik viszont a mintavételért felelnek:

- számolják a vonuló tömegben a sorokat és minden n-edik sort választják ki a tömeg méretétől függően – ez biztosítja, hogy minden demonstrálónak egyenlő esélye legyen a mintába kerülésre (és minden csoportnak attól függetlenül, hogy a tömegben hol szeret haladni), elkerülve így a mintavétel torzítását;
- meghatározott számú sort – szintén a tömeg méretétől függően – ki is hagynak;
- a pointerek irányításával a kérdezők egyik csoportja a tömeg elejétől halad hátrafele, számolva a sorokat, míg a másik csoport hátulról halad előre (nekik így a tömegnél gyorsabban kell haladniuk);
- a megfelelő sort a pointer választja ki, majd kijelöl minden n-edik demonstrálót a sorban, akihez egy kérdezőt irányít.

Így nem maga a kérdező dönt a kiválasztandó alanyról, ami kiküszöböli lehetséges személyes elfogultságát és elkerülhetővé válik, hogy főleg „kényelmes” szituációkat vállaljanak fel a kérdezők. A terepmunka vezetője továbbá a szupervizor (fieldwork supervisor), aki megbecsüli a tömeg méretét és ennek alapján kalkulálja ki, hány sort kell majd kihagyni a vonuló tömegből (minél nagyobb a tömeg, annál többet). A véletlenszerűség biztosítása érdekében fontos szempont, hogy sikerüljön a teljes demonstráló tömeget lefedni, hiszen így biztosítható, hogy a demonstrálóknak egyenlő esélyük legyen a mintába kerülésre.⁸

A módszernek ugyanakkor a maga korlátai is megvannak (ezekről bővebben lásd még a módszertan korlátairól szóló részt):

- jól szervezett, egyenletesen vonuló tömeg az ideális hozzá, aminek csoportjai viszonylag elkülönülnek egymástól és együtt mozognak;
- az össze-vissza, kiszámíthatatlanul mozgó tömegben nehéz követni a véletlen mintavételt, a túl kevés résztvevő pedig túlzottan láthatóvá teszi a kérdezőket (a szerzők szerint kb. 5000 fő feletti demonstráció az ideális);
- de az extrém nagy tömeg sem feltétlenül kedvező, ha rendkívül változékony a mozgása és az összetétele;
- az erőszakos elemek pedig ellehetetleníthetik a kérdezést.

A szerzők kiemelik viszont, hogy e szisztematikus módszer minden nehézség ellenére – kísérletekkel igazolhatóan – jobb eredményeket hoz, mint a kérdezők „szabadjára engedése” a

⁷ Walgrave – Verhulst 2011. 208-209.

⁸ Walgrave – Verhulst 2011. 212-215.; Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 85-86.; van Stekelenburg et al. 2012. 257-258.

kérdező alany kiválasztásában. A szisztematikus mintavételi eljárással így sikeresen kiszűrhető a kérdezői elfogultság jelensége és biztosítható a véletlen mintavétel.⁹

Adatfelvétel statikus tömeg esetén

Az álló, statikus demonstrációk lekérdezése esetén van Stekelenburg és szerzőtársai, valamint Massimiliano Andretta és Donatella della Porta kétféle alternatív technikát vázolnak fel attól függően, hogy a tömeges megmozdulás helyszíne milyen alakzatba kényszeríti a jelen levő demonstrálókat.¹⁰ Az első, alapvetően tereken zajló tüntetések esetében alkalmazható lehetőség, hogy a kérdezőket egyenlően elosztják az álló, kb. körnek tekinthető alakban elhelyezkedő tömeg szélein, majd a pointerek utasítására a kérdezők a külső körgyűrű mentén kezdenek el befelé haladni a kör középpontja felé úgy, hogy először két lépés, majd három, négy, öt, hat stb. lépés megtétele után osztanak ki egy postázandó kérdőívet. A lépésszám növelése arra szolgál, hogy kompenzálja a képzeletbeli kör középpontja felé haladva a demonstrálók egyre kisebb számát. Minden ötödik alannyal végeznek ez esetben rövidebb személyes kérdezést is.¹¹

A második módszer a jellemzően utcákon vagy azok torkolatában, esetleg téglalap vagy négyzet alakú tereken kialakuló, nagyjából téglalap alakzatba rendeződő tömeg lekérdezését segíti. Ez esetben is hasonlóan zajlik az adatfelvétel, azonban a kérdezői csoportok ekkor két különböző irányból, sávonként haladnak végig a tömegen és egyszer a hozzájuk képest jobbra, másszor a balra állók közül választják ki a kérdezendő alanyt (a kiválasztást ebben az esetben is a pointer végzi).¹² Andretta és della Porta mindezekhez hozzáteszik, hogy a nagyobb volumenű társadalmi fórumokon, valamint a politikusi csúcstalálkozók elleni tiltakozó megmozdulásokon az adatfelvételi repertoárok kombinálására is szükség lehet.¹³

A módszer korlátai

Ahogy már fentebb is többször történt erre utalás, a protest survey módszerének számos ismert korlátja van, melyeket az azt értékelő tanulmányok részletesebben is vizsgálnak. A bevezetésben tárgyalt, a demonstráció-kutatások jellegéből adódó nehézségek mellett jellemzik e kutatásokat az általános, valamennyi survey-t érintő válaszadási problémák is. A kérdezett el nem érése (noncontact), az azonnali elutasítás (immediate refusal), a késleltetett elutasítás (delayed refusal), valamint a visszautasításból eredő torzítás minta és populáció között (refusal bias) ezen adatfelvételeket is sújtják. Ugyanakkor az el nem érés és az elutasítás csak potenciálisan vezethet torzításhoz, de ez nem automatikus és egyes kutatások szerint a kapcsolat torzítás és visszautasítás között egészen gyenge. A problémák ugyanakkor több szinten merülhetnek fel: kérdező, demonstráció, annak témája (issue) és ország szintjén. Mindezek befolyásolhatják az adatok összehasonlíthatóságát, így a protest survey hasznosságát is.¹⁴

A válaszadási problémák közül a demonstráció-kutatás egyértelmű kudarcát a tömeg egyenlőtlen, nem teljes lekérdezése, a „noncontact” okozza, mely a protest survey korlátait részletesen elemző Walgrave – Wouters – Ketelaars szerzők által hivatkozott 51 kutatás 12 százalékában fordult elő. Ilyen esetekben a terepmunka során a szupervizorok a tömeg

⁹ Walgrave – Verhulst 2011. 213-215.

¹⁰ Andretta – della Porta 2014. 321-322.

¹¹ van Stekelenburg et al. 2012. 258-259.

¹² Andretta – della Porta 2014. 321-322.

¹³ Andretta – della Porta 2014. 322-324.

¹⁴ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 86-87.

alacsonyabb válaszadási hajlandóságáról számoltak be.¹⁵ Azonnali elutasítás ezzel szemben akkor történik, ha a demonstráló visszautasítja a szóbeli interjút vagy nem fogadja el a mail-in kérdőívet, ez viszont a tapasztalatok szerint alacsony, főleg a face-to-face interjúk esetében.¹⁶ Utóbbi visszautasítása mindössze 10 százalék átlagosan, míg a face-to-face interjút 13 százalék utasította el – ezt a szerzők arra vezetik vissza, hogy a demonstrálók aktívabbak és szívesebben fejezik ki a véleményüket. Alacsonyabb a face-to-face interjú elutasítása női kérdező esetén, a mail-in kérdőívet viszont idősebb kérdező esetén utasítják vissza kevesebben. Mindkettő elutasítása alacsonyabb nagyobb létszámú demonstráció esetén, magasabb viszont kaotikus eseményen. Új társadalmi mozgalmak demonstrációin alacsonyabb a visszautasítás „rég” mozgalmakhoz képest, valamint szintén alacsonyabb a tipikusan középosztálybeli demonstrációkon a megélhetési jellegű issue-khoz képest. Ország-hatás Svájc esetében figyelhető meg, itt szignifikánsan magasabb az elutasítás.¹⁷

Késleltetett elutasítás esetében a válaszadó nem küldi vissza a kérdőívet levélben, amely a tapasztalatok szerint magas lehet. A Walgrave – Wouters – Ketelaars által hivatkozott 51 vizsgált demonstráció esetében összességében 64 százalék volt a késleltetett elutasítás, ami még a mail-in survey-ek átlagához képest is magas. Alacsonyabb viszont az elutasítás idősebb és iskolázottabb, illetve politikailag tudatosabb résztvevők esetében, ami arra enged következtetni, hogy az issue ilyen szempontból is számít, hiszen meghatározza a demonstráción résztvevők összetételét. Ország-hatás szempontjából Olaszországban, Svájcban és az Egyesült Királyságban szisztematikusan magasabb az elutasítás. Az alacsony válaszadási hajlandóság ugyanakkor az adatok értelmezhetőségét és összehasonlíthatóságát nem feltétlenül veszélyezteti – egyes újabb eredmények szerint az elutasítási arány és a válaszadási torzítás közötti korreláció alacsony. Összességében a kor, az iskolázottság és a motiváció korrelál leginkább a válaszadási torzítással.¹⁸ A válaszadási arány leesését mindezekon túl egyéb, eseti okok is eredményezhetik, például nyelvi akadályok (sok külföldi résztvevő van jelen a tüntetésen, akik nem értik a kérdőívet), vagy társadalmi ellentét kérdezők és kérdezettek között (például tüntető munkások és kérdőívező fiatal egyetemisták közötti feszültség). A kérdőív hatása is jelentős lehet – mind a hossza, mind bizonyos nehezen érthető, akár egyes rétegek számára értelmetlennek tűnő kérdések (például alacsony végzettségűek számára érzelmekre ható kérdések) ronthatják a válaszadást és az adott itemre való válaszmegtagadás helyett a teljes kérdező elutasításával járhatnak.¹⁹

Említésre méltóak mindezek mellett a konkrét terepmunka leggyakoribb nehézségei is. A tömeg kaotikusan viselkedhet és mozoghat, zajos és sűrű lehet, a méretét pedig nehéz lehet megbecsülni – például Walgrave – Wouters – Ketelaars korábbi tapasztalatai szerint az esetek felében a tömeget alul- vagy felülbecsülték. Alulbecslés esetén a tömeg különböző részei (közép, elöl haladók, hátul haladók) egyenlőtlenül kerülhetnek lekérdezésre, míg felülbecslés esetén túl kevés lehet az interjúk száma túl sok sor kihagyása miatt. A leggyakoribb probléma viszont a pointer elvesztése – a szerzők által hivatkozott kutatások több, mint négyötödében előfordult, hogy legalább egy kérdező ideiglenesen elszakadt a pointerétől. Ennek az esélye ugyanakkor csökkenthető, ha a pointer valamilyen módon gondoskodik a jobb láthatóságáról, például jellegzetes színű tárgy segítségével.²⁰

¹⁵ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 89.

¹⁶ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 91.; Walgrave – Verhulst 2011. 216.

¹⁷ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 91-92.

¹⁸ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 92-96.

¹⁹ Walgrave – Verhulst 2011. 216-219.

²⁰ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 89-90.

Walgrave és Verhulst²¹ 1998–2006 között, 22 demonstráció alapján, összesen kb. 9600 résztvevőtől származó adatokon vizsgálta a klasszikus protest survey design eredményességét. Ennek alapján kiemelik – ahogy fentebb is említésre került –, hogy a válaszadási arány nemzetenként és issue-nként is változik, ugyanakkor összességében átlagosan 40 százalékos volt a válaszadás, ami a mail-in survey-ek átlagához viszonyítva és az emlékeztetők hiányát is hozzátéve (nem gyűjtötték a demonstrálók címét) jónak mondható. A szerzők ezt egyértelműen a résztvevők erős véleménynyilvánítási szándékával magyarázzák. Ugyanakkor az összesített minta nagyobbik, 60 százalékaról nincsenek adatok, a válasz-elmaradás lehetséges okait nem lehet pontosan tudni. A válaszadási hajlandóság, bár változó, de jellemzően a nők, az idősebbek és az iskolázottabbak körében figyeltek meg nagyobb hajlandóságot, ennek okait is viszont inkább csak találgatják (a nők és az idősebbek hajlamosabbak „megtisztelni” a kérdezőt az együttműködésükkel, a fiatalok számára a mail-in technika ódivatúnak tűnhet, az iskolázottabbak pedig szívesebben gondolják végig a kérdéseket). A szerzőpáros következtetései a demonstráció-kutatások módszertanára nézve összességében kedvezőek: egyértelműen úgy találták, hogy a szisztematikus mintavétel növeli az eredmények reprezentativitását, csökkentve a kérdezői elfogultságot. Nem szisztematikus kiválasztás, „szabadjára engedett” kérdezők esetén torzult a minta – ez a nők, a fiatalabbak és az aktívabb, „elérhetőbb” résztvevők felülreprezentáltságával jár (selection bias). A válaszadási torzítás (response bias) alapvetően minimális az életkor hatását leszámítva (az idősebb kérdeztettek nagyobb arányban működnek együtt a kérdezőkkel).

A protest survey működőképes voltát más kutatások is megerősíteni látszanak. Wahlström és Wennerhag²² 2010 és 2012 között 15 május elsejei demonstráción, valamint 23 további, szakszervezetek és társadalmi mozgalmak által szervezett tömegrendezvényen készült adatfelvétele 20 és 40 százalék közötti válaszadási arányt regisztrált (az összes demonstráción összesen 26077 mail-in kérdőívet osztottak ki, melyből 7565 érkezett vissza kitöltve; emellett 5068 szóbeli interjú végeztek kiegészítésként), számításaik alapján pedig semmi sem utal arra, hogy bármilyen torzítás komolyan veszélyeztetné az eredmények hitelességét.

Walgrave, Wouters és Ketelaars²³ 2009-2011 között, 51 demonstráción végzett kutatásának eredményei alapján (15610 résztvevőtől származó adatok, amiből 11414-en küldték vissza a mail-in kérdőívet, valamint átlagosan 133 face-to-face interjú végeztek demonstrációnként) a kapcsolatfelvétel létre nem jötte, valamint az azonnali és késleltetett elutasításból eredő torzítások a kérdezők, a demonstrálók, a demonstrációk, az issue és az országok jellemzőivel is korrelálnak. A kérdező jellemzői hatással vannak a kapcsolat létrejöttére és az azonnali elutasításra, de nem befolyásolják a késleltetett elutasítást (az idősebb, tapasztaltabb női kérdezők esetén kisebb a kapcsolatfelvétel hiányából és az azonnali elutasításból adódó torzítás is). A demonstrálók jellemzői ugyanakkor mind egyéni szinten, mind összesítésben a demonstráció szintjén meghatározzák a késleltetett elutasításból eredő torzítást – az idősebb, iskolázottabb, motiváltabb és politikailag tudatosabb résztvevők nagyobb arányban válaszolnak. A demonstrációk esetén a hatások esetlegesek, az issue-k tekintetében viszont úgy tűnik, hogy a „régibb” társadalmi mozgalmak eseményeinél nagyobb az azonnali elutasítás. Országokat tekintve sincsenek jól azonosítható hatásmechanizmusok, de ettől függetlenül Olaszországban a kapcsolatfelvétel, Svájcban pedig az azonnali elutasítás okoz problémát, de mindkét ország – az Egyesült Királysággal együtt – rosszabbul teljesít a késleltetett elutasítás torzítása terén is. Az összeadódó válaszadási problémák ugyanakkor egymást nem erősítik. Mindezek azt

²¹ Walgrave – Verhulst 2011.

²² Wahlström – Wennerhag 2016.

²³ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016.

mutatják, hogy a demonstrációk, az issue-k és az országok lehetnek az összehasonlítás szempontjából a legfontosabb kontextuális változók a protest survey design esetében – bár e tényezők is hatnak az elutasításból eredő torzításra, de a hatásuk jóval kisebb az egyéni szintű változókhoz képest. Az összehasonlítást ugyanakkor óvatosan kell kezelni, hiszen a résztvevők összetételét maga az issue is meghatározza.

Végül megemlíthető, hogy statikus demonstrációk kutatása esetében van Stekelenburg és szerzőtársai a rövid face-to-face interjúk esetében rendkívül magas, 90 százalékos válaszadási arányról számolnak be, megjegyzi ugyanakkor, hogy a visszaküldendő kérdőívek esetében már csak 30 százalék körül mozog a válaszadás.²⁴

Egy alternatív módszer: vegyes mintavétel²⁵

A protest survey új, vagy inkább megújított módszereként a szerzők az úgynevezett vegyes mintavételi módszert (mixed-mode sampling method) mutatják be. Az adatfelvétel e módja a klasszikus protest survey design-nal szemben másképp épül fel: a face-to-face kérdezést okostelefonos online kérdezéssel (a helyszínen, valamint utólagosan) kombinálják, ami egyszerre lehet képes a minta nagyságának növelésére és a reprezentativitás biztosítására. A kombinált módszert a szerzők a hong kongi kiadatási törvény módosítása elleni mozgalom (Anti-Extradition Law Amendment Bill Movement, Anti-ELAB) tüntetéseinek tesztelték, alkalmazkodva annak körülményeihez:

- spontán fejlődött, tipikus vezető nélküli mozgalomként jött létre;
- 2019. márciusától 2020. elejéig tartottak a megmozdulások;
- a város történetének legnagyobb tüntetéssorozatává nőtte ki magát – spontán vagy félig spontán, 2019. júliusától több esetben illegálisnak minősített, időnként erőszakba is torkolló események zajlottak.

Utóbbi körülmények és kockázatok miatt válogatnia kellett a kutatócsoportnak az események között, így a legfontosabb és legalább két nappal korábban bejelentett tüntetéseken kérdeztek. Az eseményeket 3 típusba sorolták: 1. tervezett útvonalon haladó tömeges felvonulások; 2. statikus demonstrációk; 3. fluid demonstrációk, melyek fix pontról indulva spontán módon mozogtak. Általánosságban a kérdezők, többségében egyetemisták (10-25 fő az esemény nagyságától függően) minden tízedik résztvevőt kérdezték, akit az adott helyszínen/útvonalon megláttak, a terepmunkát pedig két-három szupervizor felügyelte (pointereket e módszer szerint nem alkalmaztak, lásd lentebb). Az „elkeveredés” ellen a WhatsApp okostelefonos alkalmazás élő helyzetmegosztás (live location) funkcióját használták, amely minden kutatásban résztvevőnek folyamatosan be volt kapcsolva a kérdezés alatt. A demonstrációkban résztvevők és a rendőrség konfliktusa esetén a kérdezést leállították. Összesen 26 tüntetésen végeztek adatfelvételt, a teljes elemszám pedig 16386 volt.

A 2019. júniusi és júliusi tüntetéseken (egy kivételével) a kérdezők a hagyományos, papír alapú face-to-face interjúk készítése mellett okostelefonos online (QR-kóddal lekérhető) kérdőíveket is alkalmaztak nagyobb minták lekérdezéséhez. A kérdezői csapatot két részre osztották: kétharmada a face-to-face (kb. 10 perces interjúk), míg egyharmada okostelefonos technikával kérdezett, rögzítve az elutasításokat is. Az okostelefonos online technika sikeresen növelte a mintát, a két jelzett hónapban annak 51 százalékát adta.

²⁴ van Stekelenburg et al. 2012. 258-259.

²⁵ A fejezet – más, ezen adatfelvételi módszert tárgyaló munka hiányában – végig a következő tanulmányon alapul: Yuen, Samson – Tang, Gary – L. F. Lee, Francis – Cheng, Edmund W. (2021): Surveying Spontaneous Mass Protests: Mixed-mode Sampling and Field Methods. *Sociological Methodology*, 52(1), 75-102.

Ugyanakkor az utóbbi technika korlátjának bizonyult, hogy főleg az idősebb résztvevők nem mindegyike tudott – legalábbis megfelelő szinten – okostelefont használni, így a körükben nagyobb volt az elutasítás, akár már a kérdőív megkezdése után. Emellett az internetkapcsolattal is adódtak problémák a tömeg miatt, valamint az illegalitás okán az adatvédelem kérdése is felmerült. E korlátokat viszont a papíralapú, face-to-face kérdőívekkel sikeresen lehetett kompenzálni, mintegy „reprezentatív snapshotot” adva így a tömegről.

A Walgrave – Verhulst-féle klasszikus mintavételi technikát viszont nem használták a szerzők, mivel megítélésük szerint a szűk hong kongi utcaszerkezet és ehhez viszonyítva a demonstrációk mérete nem tette volna lehetővé pointerek alkalmazását. Ehelyett a kérdezők gondos felkészítésével, lehetőség szerint tapasztaltabb kérdezők alkalmazásával és kvóta előírásával – maximum kb. 6 face-to-face és kb. 15 online survey volt elvégezhető egy órán belül – próbálták csökkenteni a mintavételi torzítást. Harmadik technikaként pedig az utólagos (post-hoc) online kérdezést is alkalmazták az olyan eseményeken, ahol biztonsági kockázat is felmerült vagy a rendőrségi betiltotta a demonstrációt. Ebben az esetben QR-kóddal ellátott szórólapokat osztottak ki, és így váltották ki mind a face-to-face, mind a helyszíni, okostelefonos online kérdezést. A válaszadási arány 13 százalékos volt (235 válasz 1800 szétosztott szórólap után). A technika előnye a mail-in survey-ekkel szemben a szerzők szerint, hogy még kevesebb a válaszadóra háruló feladat, illetve költség, így képes lehet a mintanagyság növelésére. Ráadásul a mintavételi torzítást is csökkentheti, mivel így nem a kérdezőkön múlik, hogy ki tölti ki a kérdőívet. 2019. augusztusától 2020. január 1-ig öt tüntetésen egyszerre alkalmazták mindhárom módszert, ekkor a post-hoc online survey átlagosan a mintanagyság 65 százalékát adta.

A papíralapú kérdőívek online adatbázisba való kódolását a kérdezők maguk végezték el 24 órán belül, míg mindkét típusú online survey másnap délig volt kitölthető. Az adatbázisok tisztítását a fieldwork supervisor végezte – átlagosan a válaszok 25 százalékát kellett törölni az egyes survey-ekből.

A hong kongi kutatók a lehetséges torzító hatások közül kettőt, az alkalmazott módszerek különbözőségeiből eredő hatást (‘mode effect’) és a válaszadási torzítást vizsgálták behatóbban. Az előbbi értelmében a (helyszíni) online és papíralapú survey-ek válaszadói közötti legfontosabb különbség, hogy az online módszer esetében – nem meglepő módon – a válaszadók átlagéletkora szignifikánsan alacsonyabbnak bizonyult (ezt Mann-Whitney-féle U teszttel vizsgálták). Egyes survey-ek esetében az iskolázottságban is szignifikáns különbségek mutatkoztak, ugyanakkor ez a mintázat nem volt annyira konzisztens, mint az életkor esetében. Más szociodemográfiai változónál nem voltak szignifikáns eltérések, viszont médiafogyasztás szempontjából az online kitöltők körében magasabb volt az online médiafogyasztás is, valamint a radikálisabb gondolkodásmód. Mindez a fiatalabb korral is összefügg: OLS regressziós eredmények szerint az életkor mind a politikai attitűdöket (radikalizmus), mind a médiafogyasztást (online média) meghatározza.

Mivel mindez azt jelenti, hogy a papíralapú kérdőívek kitöltői különbözhetnek az online kitöltőktől, a kutatók t-teszteket alkalmaztak a két minta különbségének tesztelésére (kor, nem és iskolázottság szempontjából). Ha a különbségek szignifikánsak voltak, az online mintát a papíralapú minta szociodemográfiai megoszlásai alapján súlyozták, mivel ez utóbbit tekintették a digitális készségek kitöltéshez való szükségletensége miatt reprezentatívabbnak. A nagyobb mintát produkáló, utólagos online kérdőívek esetében szintén kimutatható volt az életkori különbség a helyszínen végzett online kérdezéshez képest – az utólagos online survey-nél magasabb volt a kitöltők átlagéletkora.

Összességében az életkor bizonyult így a válaszadási torzítás kulcsváltozójának, ami más változók, például a médiafogyasztás és a politikai attitűdök viselkedését is meghatározza és ezt bináris logisztikus regressziós eredményekkel is sikerült igazolni. Még ha más változó szignifikáns is volt, az életkor mutatta a legkonzisztensebb hatást. A helyszíni online survey-ek

a fiatalok felé torzítottak, az idősebbek a papíralapút preferálták, míg az utólagos online survey-ek mintái kiegyenlítettebbek voltak életkori szempontból.

A vegyes mintavételen alapuló módszer legfontosabb eredményei mindezek fényében a következőképpen foglalhatóak össze: a kulcsfontosságú változók – az életkor kivételével – statisztikai értelemben nem különböznek a három módszerben (face-to-face, helyszíni okostelefonos online, utólagos online kérdezés); egyértelműen az életkor volt a válaszadási torzításért felelős változó. A szerzők amellet érvelnek, hogy ezen új, illetve megújított mintavételi eljárás a korábban alkalmazott, hagyományos protest survey-módszerekhez képest alkalmasabb arra, hogy megragadja napjaink tüntetőinek jellemzőit: egyrészt egyensúlyt teremt a három módszer előnyei és hátrányai között, másrészt alkalmas a minta nagyságának növelésére, harmadrészt pedig véleményük szerint a reprezentativitást is képes biztosítani.

Összefoglalás

A dolgozatban a demonstráció-kutatások nemzetközi szinten alkalmazott módszertani repertoárját és annak értékelését bemutató legfontosabb, legnagyobb hatású tanulmányok kerültek ismertetésre. Ha összevetjük a tárgyalt módszereket, figyelemmel a különböző torzító hatásokra és nehézségekre is, az összkép alapvetően minden probléma ellenére is működőképes adatfelvételi eljárásokról árulkodik: az ismertetett mintavételi és válaszadási torzítások hatásai a kérdés szisztematikusságának biztosításával csökkenthetőek – még ha nem is szüntethetőek meg teljesen –, a véletlenszerű kiválasztás pedig szintén biztosítható a tárgyalt módszerek alkalmazásával. Mindez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a protest survey standard módszertana és azok különféle módosításai, megújításai ne szorulnának további átgondolásra, javításra a még pontosabb kutatási eredmények biztosítása érdekében.

A különböző módszerek összehasonlítása továbbá azt is mutatja, hogy az adott körülményekhez legideálisabb adatfelvételi technika megválasztása elsősorban a konkrét események függvénye kell, hogy legyen. Mindezt meghatározza ráadásul az eseménysor jellegzetességein (legális – illegális, szervezett – spontán stb.) túl a fizikai, épített környezet is, ahogy a hong kongi példa is bizonyítja, mely a már más körülmények között bevált, szisztematikus módszerek újragondolását is szükségessé teheti. A nemzetközi tapasztalatok ezzel együtt viszont azt mutatják, hogy a módszer e „kiigazításai” a konkrét események kontextusa alapján sikeresek lehetnek, kivitelezésében pedig a technikai újítások, például az okostelefonok használata is komoly segítséget nyújtanak. Az innovatív megoldások alkalmazása pedig biztosíthatja, hogy a jövőben e nehezen kivitelezhető empirikus kutatások tovább csiszolódhassanak.

Felhasznált irodalom

- Andretta, Massimiliano – della Porta, Donatella (2014): Surveying Protestors: Why and How. In della Porta, Donatella (ed.): *Methodological Practices in Social Movement Research*. New York, Oxford University Press, 308-334. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198719571.003.0013>
- van Stekelenburg, Jacquélien – Walgrave, Stefaan – Klandermans, Bert – Verhulst, Joris (2012): Contextualizing Contestation: Framework, Design, and Data. *Mobilization: An International Journal*, 17(3), 249-262. <https://doi.org/10.17813/maiq.17.3.a4418x2q772153x2>
- Wahlström, Mattias – Wennerhag, Magnus (2016): Appendix: Methods for Studying May Day Demonstrators: Sampling, Estimating Non-Response Bias and Pooling Data with General Population Surveys. In Peterson, Abby – Reiter, Herbert (eds.): *The Ritual of May Day in Western Europe. Past, Present and Future*. Routledge, 262-278. <https://doi.org/10.4324/9781315553344>
- Walgrave, Stefaan – Verhulst, Joris (2011): Selection and Response Bias in Protest Surveys. *Mobilization: An International Journal*, 16(2), 203-222. <https://doi.org/10.17813/maiq.16.2.j475m8627u4u8177>
- Walgrave, Stefaan – Wouters, Ruud – Ketelaars, Pauline (2016): Response Problems in the Protest Survey Design: Evidence from Fifty-One Protest Events in Seven Countries. *Mobilization: An International Journal*, 21(1), 83-104. <https://doi.org/10.17813/1086/671x-21-1-83>
- Yuen, Samson – Tang, Gary – L. F. Lee, Francis – Cheng, Edmund W. (2021): Surveying Spontaneous Mass Protests: Mixed-mode Sampling and Field Methods. *Sociological Methodology*, 52(1), 75-102. <https://doi.org/10.1177/00811750211071130>

Viktor Papházi: Quantitative Protest Survey Methods in the International Political Science Literature

Systematic quantitative protest surveys are increasingly becoming more and more popular among European scholars of political science as they can offer a good – or at least acceptable – way to research demonstrations directly on the field. However, many questions can still be raised about their validity and representativity. Can they really provide a scientifically acceptable method for random sampling and to avoid a significant refusal bias? This review article aims to cover the most prominent, ground-breaking studies about the evaluation of these systematic protest survey methods to find that out. The comparison of these research methods shows that – despite their limitations – they indeed provide the most valid ways to collect quantitative data during demonstrations. In addition, some innovations and technical opportunities can also help with the improvement of protest surveys.

Politikatudományi tanulmányok
Kiadja: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
1053 Budapest V. Egyetem tér 1–3.
ISSN 2064-986X

Szerkesztette: Dr. Antal Attila